

GENEL ARAŐTIRMALAR

AB SÜRECİNDE TÜRKİYE'DE KALKINMANIN DİNAMİKLERİ: SABİT SERMAYE YATIRIMLARI, TASARRUFLAR VE BÜYÜME

**TÜRKİYE KALKINMA
BANKASI A.Ő.**

ARAŞTIRMA MÜDÜRLÜĞÜ

**Aralık 2005
ANKARA**

TÜRKİYE KALKINMA BANKASI A.Ş.

AB SÜRECİNDE

TÜRKİYE'DE KALKINMANIN DİNAMİKLERİ: SABİT SERMAYE YATIRIMLARI, TASARRUFLAR VE BÜYÜME

B. Ali EŞİYOK

Kd. Uzman

GA-05-10-23

ARAŞTIRMA MÜDÜRLÜĞÜ
Aralık 2005
ANKARA

ISBN 975-7406-78-3
© Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.

B. Ali EŞİYOK
Kd. Uzman

Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.
Araştırma Müdürlüğü
İzmir Cad. No. 35 Kızılay/ANKARA
Tel: (0312) 417 92 00
Faks: (0312) 417 01 47

Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Matbaası'nda çoğaltılmıştır.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
Tablo Dizini	iii
Grafik Dizini	v
Giriş	5
I. SEKTÖREL SABİT SERMAYE YATIRIMLARI: TİCARETE KONU OLAN VE OLMAYAN SEKTÖRLER	5
I.1. Kamu Sektörü Birikim Oranları: Ticarete Konu Olan Sektörler	6
I.2. Kamu Sektörü Birikim Oranları: Ticarete Konu Olmayan Sektörler	6
I.3. Özel Sektör Birikim Oranları: Ticarete Konu Olan Sektörler	8
I.4. Özel Sektör Birikim Oranları: Ticarete Konu Olmayan Sektörler	10
I.5. Büyüme Modelleri Çerçevesinde Birikim Oranlarının Gelişimi	13
I.6. İmalat, Enerji ve Ulaştırma Sektörlerinde Katma Değer, Sabit Sermaye Yatırımları ve Birikim Oranları	15
I.7. Sabit Sermaye Yatırımlarının Verimliliği: Marjinal Sermaye/Hasıla Katsayıları (ICOR)	18
I.8. Milli Gelir (GSMH) ve Sabit Sermaye Yatırımları: Büyüme Hızları	18
II. AVRUPA BİRLİĞİ VE ADAY ÜLKELERDE SERMAYE BİRİKİMİ VE TASARRUF ORANLARI	20
II.1. AB Ülkelerinde Gayri Safi Sabit Sermaye Birikimi	22
II.2. AB'ne Yeni Üye Ülkelerde Yurtiçi Tasarruflar	23
II.3. AB'ne Yeni Üye Ülkelerde Gayri Safi Sabit Sermaye Birikimi	24
III. GAYRİ SAFİ SABİT SERMAYE BİRİKİMİ	24
III.1. Gayri Safi Sabit Sermaye Birikiminin Büyüme Hızları	27
IV. SERMAYE BİRİKİM ORANLARI VE YURTİÇİ TASARRUFLAR	29
IV.1. Kamu Açıklarının Finansmanı	34
IV.2. Özel Sektör Tasarruf Oranları ve Birikim Oranları Arasında Granger Nedensellik Testi	36
IV.2.1. Birim Kök (Unit Root) Testi	37
IV.2.2. Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi	38
V. TEŞVİK BELGELİ SABİT SERMAYE YATIRIMLARI VE KAMU YATIRIM HARCAMALARI	39
V.1. Teşvik Belgeli Sabit Sermaye Yatırımları	39
V.2. Kamu Yatırım Harcamalarının Bölgesel Dağılımı	41
VI. DÖNEMLER İTİBARIYLA SEKTÖREL TİCARET HADLERİ	43
VI.1. Türkiye Ekonomisinde Sektörel Ticaret Hadleri (Görelî Fiyat İndeksleri)	43
VI.2. İthal İkameci (1963-1976) ve Kriz (1977-1979) Dönemi: Sektörel Ticaret Hadleri	43
VI.3. Dışa Açık Ekonomi Altında Sektörel Ticaret Hadleri: 1980-88 Dönemi	45
VI.4. Sermaye Hareketlerinin Tam Liberalizasyonu Altında Sektörel Ticaret Hadleri	47
VII. DÜNYA EKONOMİSİNDE BÜYÜME	49
VII.1. 1950-1980 Dönemi: Büyümenin Altın Çağı	52

VII.2.1980-2000'li Yıllar:Düşük ve İstikrarsız Büyüme Dönemi	53
VIII. AVRUPA BİRLİĞİNDE BÜYÜME	54
VIII.1. Avrupa Birliği Ülkelerinde Gayri Safi Milli Hasıla	54
VIII.2. Avrupa Birliğine Üye Ülkelerde GSYİH'nın Büyüme Hızları ve Büyümenin İstikrarı	56
IX.TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÜYÜME	58
IX.1.Milli Gelir (GSMH) ve Kişi Başına Gelirin Büyüme Hızları:1924-2004 Dönemi	58
IX.2.Makro-Ekonomik Dönemler İtibariyle GSMH ve Kişi Başına Gelirin Yıllık Ortalama Büyüme Hızları ve Standart Sapma Değerleri	59
IX.3.Türkiye Ekonomisinde Büyüme Dinamikleri:1924-2004 Dönemi	63
IX.4.Sektörler İtibariyle GSMH Büyüme Hızları	65
IX.5.Makro-Ekonomik Dönemler İtibariyle Sektörel Büyüme Hızları	65
X.TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÜYÜMENİN KAYNAKLARI	70
X.1.Harcamalar Yöntemine Göre GSYİH'yı Oluşturan Kalemlerin Büyüme Hızları	72
X.2.GSYİH'nın Büyümesine Sektörel Katkıları:Büyümenin Ayrıştırılması	76
XI.TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÜYÜME:ZAYIF VE GÜÇLÜ YÖNLER	78
XI.1.Zayıf Yönler	78
XI.2.Güçlü Yönler	80
XII. SERMAYE BİRİKİM ORANLARI, TASARRUFLAR VE BÜYÜME:TESPİTLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	81
Kaynakça	89

Tablo Dizini**Sayfa No**

Tablo 1:Ticarete Konu Olan Sektörlerde Kamu Birikim Oranları (%)	5
Tablo 2:Ticarete Konu Olmayan Sektörlerde Kamu Birikim Oranları (%)	7
Tablo 3:Ticarete Konu Olan Sektörlerde Özel Kesim Birikim Oranları (%)	10
Tablo 4:Ticarete Konu Olmayan Sektörlerde Birikim Oranları (%)	11
Tablo 5:Kalkınma Stratejileri ve Alt-Dönemler İtibariyle Birikim Oranları (%)	14
Tablo 6:İmalat, Enerji ve Ulaştırma Sektörlerinde Birikim Oranları (%)	16
Tablo 7:İmalat, Enerji ve Ulaştırma Sektörlerinde Yıllık Ortalama Birikim Oranları (%)	17
Tablo 8:Marjinal Sermaye/Hasıla Katsayıları	18
Tablo 9:AB Ülkelerinde ve Türkiye'de Yurtiçi Tasarruflar/GSMH	21
Tablo 10:AB Ülkelerinde Gayri Safi Sabit Sermaye Yatırımları/GSMH	22
Tablo 11:Yeni AB Ülkelerinde Yurtiçi Tasarruflar/GSMH	24
Tablo 12:Yeni AB Ülkelerinde Gayri Safi Sabit Sermaye Yatırımları/GSMH	24
Tablo 13:Kamu ve Özel Kesimde Gayri Safi Sabit Sermaye Birikim Oranları	25
Tablo 14:Gayri Safi Sabit Sermaye Birikiminin Büyüme Hızları	28
Tablo 15:Gayri Safi Sabit Sermaye Birikiminin Yıllık Ortalama Büyüme Hızları	28
Tablo 16:Türkiye Ekonomisinde Tasarruf-Yatırım Dengesi (İç Kaynak Dengesi)	30
Tablo 17:Dönemler İtibariyle İç Kaynak Dengesi	31
Tablo 18:Tasarruflar/Toplam Gayri Safi Sabit Sermaye Yatırımları	33
Tablo 19:Ekonominin Genel Dengesi ve Kamu Açıklarının Finansmanı	35
Tablo 20:Özel Kesim Tasarruf-Yatırım Arasındaki Granger Nedensellik Test Sonuçları (Birinci Farklara Dayalı)	38
Tablo 21:Özel Kesim Tasarruf-Yatırım Arasındaki Granger Nedensellik Test Sonuçları (İkinci Farklara Dayalı)	39
Tablo 22:Teşvik Belgeli Sabit Sermaye Yatırımlarının Bölgesel Dağılımı(%)	40
Tablo 23:Kamu Yatırım Harcamalarının Bölgesel Dağılımı	42
Tablo 24:Kamu Yatırım Harcamalarının Bölgesel Büyüme Hızları ve Standart Sapma Değerleri	43
Tablo 25:Sektörel Ticaret Hadleri (1963=100)	45
Tablo 26:Sektörel Ticaret Hadleri(Yıllık Ortalama İndeks Değerleri)	45
Tablo 27:Sektörel Ticaret Hadleri (1977-79 Dönemi)	45
Tablo 28:Sektörel Ticaret Hadleri (1978/79=100)	46
Tablo 29:Sektörel Ticaret Hadleri (Yıllık Ortalama İndeks Değerleri)	47
Tablo 30:Sektörel Ticaret Hadleri (1988=100)	48
Tablo 31:Sektörel Ticaret Hadleri (Yıllık Ortalama İndeks Değerleri)	48
Tablo 32:Sektörel Ticare Hadleri (1988=100)	48

Tablo 33:Sektörel Ticaret Hadleri (Yıllık Ortalama İndeks Değerleri)	48
Tablo 34:Sektörel Ticaret Hadleri (1993=100)	49
Tablo 35:Sektörel Ticaret Hadleri (1988=100)	49
Tablo 36:Türkiye'de ve Dünyada İktisadi Büyüme	49
Tablo 37:Dünyada ve Türkiye'de Dönemler İtibariyle Kişi Başına GSYİH	51
Tablo 38:Türkiye'de ve Dünyada İktisadi Büyüme İndeksi (1913=100)	51
Tablo 39:AB Ülkelerinde ve Türkiye'de GSMH Büyüklükleri	55
Tablo 40:AB'ne Üye ve Türkiye'nin Toplam GSMH İçerisindeki Payları	55
Tablo 41:AB'de GSMH Büyüklükleri (Türkiye'nin Katı Olarak)	56
Tablo 42:AB'ne(15) ve Türkiye'ye İlişkin GSYİH'nın Büyüme Hızları	57
Tablo 43:Avrupa Birliği Ülkelerinde GSMH İndeksi (1980=100)	58
Tablo 44:GSMH VE Kişi Başına Gelirin Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla)	60
Tablo 45:Cumhuriyetin Ekonomik Gelişme Evreleri	62
Tablo 46:Ekonomik Gelişme Evrelerine Göre GSMH Ve Kişi Başına Gelirin Büyüme Hızları	62
Tablo 47:Sektörel Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla)	66
Tablo 48:Makro-Ekonomik Dönemlere Göre Sektörel Büyüme Hızları ve Standart Sapma Değerleri	68
Tablo 49:Sabit Fiyatlarla GSYİH ve Harcama Unsurları (Milyar TL)	73
Tablo 50:Sabit Fiyatlarla GSYİH ve Harcama Unsurları (Yıllık Ortalama Değerler)	73
Tablo 51:Sabit Fiyatlarla GSYİH ve Harcama Unsurları (Milli Gelir İçerisindeki Paylar)	74
Tablo 52:Sabit Fiyatlarla GSYİH ve Harcama Unsurları (Yıllık Ortalama Değerler)	74
Tablo 53:Sabit Fiyatlarla GSYİH Büyüme Hızları	75
Tablo 54:Sabit Fiyatlarla GSYİH Büyüme Hızları(Yıllık Ortalama Değerler)	75
Tablo 55:GSYİH: Ayrıştırma Analizi	77
Tablo 56:GSYİH: Ayrıştırma Analizi (Yıllık Ortalama Değerler)	77

Grafik Dizini

Sayfa No

Grafik 1:Ticarete Konu Olan Sektörlerde Birikim Oranları (Kamu)	6
Grafik 2:Ticarete Konu Olmayan Sektörlerde Birikim Oranları (Kamu)	8
Grafik 3:Ticarete Konu Olan Sektörlerde Birikim Oranları (Özel)	10
Grafik 4:Ticarete Konu Olmayan Sektörlerde Birikim Oranları (Özel)	12
Grafik 5:Kamu Sektöründe Ticarete Konu Olan ve Olmayan Sektör Yatırımları	14
Grafik 6:Özel Kesimde Ticarete Konu Olan ve Olmayan Sektör Yatırımları	15
Grafik 7:İmalat, Enerji ve Ulaştırma Sektörlerinde Birikim Oranları	17
Grafik 8:Plan Dönemleri İtibariyle Marjinal Sermaye/Hasıla Katsayıları	19
Grafik 9:Türkiye Ekonomisinde GSMH ve Sabit Sermaye Yatırımlarının Büyüme Hızları	20
Grafik 10:AB'ne Üye ve Yeni Üye Ülkelerde Tasarruf/GSMH Oranları	21
Grafik 11:AB'ne Üye, Türkiye ve Yeni Üyelerde Gayri Safi Sabit Sermaye Birikim Oranları	23
Grafik 12:Özel, Kamu ve Toplam Birikim Oranları	26
Grafik 13:Kamu Sektörü Makine Teçhizat, Bina ve Bina Dışı Kalemlerde Birikim Oranları	26
Grafik 14:Özel Sektörde Makine Teçhizat ve Bina Kalemlerinde Birikim Oranları	27
Grafik 15:Dönemler İtibariyle Sektörel Düzeyde Yıllık Ortalama Sermaye Birikim Büyüme Hızları	29
Grafik 16:Yurtiçi Tasarrufların ve Sabit sermaye Yatırımların Milli Gelir İçerisindeki Payları	30
Grafik 17:Dönemler İtibariyle Yurtiçi Tasarruflar/GSMH, Birikim Oranları ve Tasarruf-Yatırım Dengesi	31
Grafik 18:Tasarruf/Gayri Safi Sabit Sermaye Birikimi	33
Grafik 19:Kamu Tasarruf-Yatırım Açığı, Özel Tasarruf Yatırım Fazlası ve Dış Kaynak	36
Grafik 20:Teşvik Belgeli Sabit Sermaye Yatırımlarının Bölgesel Dağılımı	39
Grafik 21:Kamu Yatırım Harcamalarının Bölgesel Dağılımı	42
Grafik 22:Dünyada ve Türkiye'de İktisadi Büyüme (1990 Doları ile)	50
Grafik 23:Dönemler İtibariyle Türkiye ve Dünyada Büyüme Hızları	51
Grafik 24:Türkiye'de ve Dünyada İktisadi Büyüme İndeksi (1913=100)	54
Grafik 25:GSMH Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla)	61
Grafik 26:Makro-Ekonomik Dönemler İtibariyle Kişi Başına Yıllık Ortalama Gelirin Büyüme Hızları ve Büyümenin Standart Sapma Değerleri	62
Grafik 27:Sektörel Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla)	66
Grafik 28:Makro-Ekonomik Dönemler İtibariyle Sektörel Büyüme Hızları (Yıllık Ortalama Değerler)	68
Grafik 29: Makro-Ekonomik Dönemler İtibariyle Sektörel Büyüme Hızları ve Standart Sapma Değerleri	69

AB SÜRECİNDE KALKINMANIN DİNAMİKLERİ: SABİT SERMAYE YATIRIMLARI, TASARRUFLAR ve BÜYÜME

Giriş

Bu çalışmanın temel konusu kalkınma sürecinin en temel iki dinamiği olan yatırımlar (sermaye birikim oranları) ve tasarruf oranlarındaki gelişmeler ile birlikte geniş anlamda kalkınma hızının bir göstergesi olarak da görülebilecek büyüme olgusundaki gelişmeleri ele alıp analiz etmektir. Bu iki parametre Türkiye gibi yatırım açığı bulunan bir ülkede kalkınmanın “olmazsa olmaz” temel unsurlarıdır.

Uzun dönemli iktisadi analizlerde kullanılabilen en temel parametre büyümedir. İktisadi büyümenin ve yapısal değişimin kaynakları arz ve talep tarafından belirlenmektedir. Büyüme arz tarafından sermaye birikimi, teknolojik gelişme ve işgücünün artış hızı tarafından belirlenirken, talep yönüyle ise iç pazarın genişlemesinin, talep yapısında yarattığı değişim yoluyla gerçekleşmektedir. Büyümenin uzun dönemde en temel bileşenleri ise yüksek birikim ve tasarruf oranlarıdır.

Bir ekonomide sermaye birikim oranı iktisadi büyümenin temel unsurlarından biridir. Yatırımlar sonunda iç ve dış tasarruflara eşit olur ($I=S$). Yatırımlarla iç tasarruflar arasında büyük bir kopukluk yoksa ekonomik büyüme esas olarak ulusal kaynaklara bağlı olarak gerçekleşiyor demektir. Aradaki fark büyükse ekonominin dış kaynaklara, (dış tasarruflara) bağımlılığı artacaktır.

Bilindiği üzere bir ekonomide tasarruf oranlarının (S) seyri gelirle (Y) yakından ilgilidir. Gelir arttıkça tasarruf oranının da artması beklenir ($S=C_o+bY$). Ancak bu genel kuralın Türkiye ekonomisinde 1970’li yıllardan itibaren önemli ölçüde gerilediği anlaşılmaktadır. 2004 yılına gelindiğinde adam başına gelir 34 yıl öncesine göre %93 artmasına karşın, tasarruf oranı 1970 yılının da altında kalmıştır. Oysa 1950-1977 döneminde gelir artışına paralel yurtiçi tasarruf oranları da artmış %12’den %22,5 oranına yükselmiştir. Başka bir ifadeyle, Türkiye 34 yıl öncesine göre daha yüksek bir gelir düzeyine sahip olmasına karşın hâlâ 1970’li yılların altında bir tasarruf oranına sahip gözükmektedir. Kuşkusuz bu durum ülkenin iç kaynak dengesini bozarak, dış tasarruflara yönelmesine (borçlanmaya) neden olmakta ve kalkınmayı (yatırımları) olumsuz etkilemektedir.

Kalkınma sürecine bugünün gelişmiş ülkelerine göre (ABD, Almanya, İngiltere, Fransa vb.) geç katılan Uzak Doğu Asya ülkelerinin kalkınmalarında en temel parametreler yüksek tasarruf ve yüksek birikim oranlarına dayalı ekonomik gelişme olmuştur. Yüksek tasarruf oranlarına dayalı yüksek birikim oranları, bir yandan içerilmiş (embodied) teknolojik ilerlemeye, bir yandan da “learning by doing - yaparak öğrenme” ya da içsel (endojen) olarak genişleyen eğitim harcamaları nedeniyle de eğitim düzeyinin yükselmesine ve verimlilik artışlarına neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle, bu ülkeler öncelikle yüksek tasarruf oranlarını yatırımlara kanalize etmiş, yüksek birikim oranları da artan verimlilik nedeniyle rekabet gücünün uluslararası piyasalarda yükselmesine neden olmuştur.

Ülkemizde büyük bir tasarruf potansiyeli bulunmaktadır. Ve bu potansiyel lüks, zaruri olmayan tüketimi ve israfı azaltarak kısa sürede seferber edebilir. Türkiye'nin milli gelir içerisinde tasarruf ve yatırım oranlarını %30'lara yükseltmemesi için hiç bir neden yoktur. Bunun en temel kanıtı kalkınma sürecinin başlangıcında Türkiye'nin ekonomik yapısına benzeyen Uzak Doğu Asya ülkeleridir ve daha genel olarak da Yeni Sanayileşen Ekonomilerdir (Newly Industrialized Economies, NIE).

Türkiye gibi yarı-sanayileşmiş, “yatırım açığı” bulunan bir ekonomide, kalkınmanın en temel kaynağı imalat sektörü gibi ticarete konu olan sektörlerde sabit sermaye yatırımları/ sermaye birikim oranları ile yakından ilgilidir. Ticarete konu olan sektörlerin başında yer alan imalat sektörü yatırım oranlarında meydana gelen aşınmalar (son iki yılda özellikle imalat sanayi sabit sermaye yatırımlarında meydana gelen olumlu gelişmeleri belirtelim) ülkemiz ekonomisinin geleceği açısından ciddi sorunlar yaratmaktadır*. Bunlardan en stratejik olanı, dünya ekonomisinde özellikle 1970'li yıllarda meydan gelen ve giderek üretim süreçlerini tümünden değiştirecek ve varolan sabit sermaye stokunu tümüyle atıl duruma getirebilecek yeni teknolojik gelişmelerdir. Bu yeni teknolojilerin üretim sürecine uyarlanmaması durumunda Türkiye sanayiinin uluslararası piyasalarda rekabet gücünü sürdürülebilir bir rotaya sokması zor gözükmektedir.

* Türkiye ekonomisinde imalat sanayiinin 1980'li yıllarda gelişme yörüngesine ilişkin olarak bkz. Eşiyok (2004; 2003; 2002; 2001a; 2001b; 2001c; 1999).

Türkiye'nin yıllardır karşılaştığı temel sorunlardan biri olan dış ticaret açığını kapatmanın uzun dönemde temel yolu dışa açık sektörlerde (imalat sanayi başta olmak üzere) rekabet gücünü artıracak yatırımlardan geçmektedir. Bunun gerçekleştirilememesi durumunda geriye devalüasyon kalmaktadır. Ancak devalüasyonlara dayalı bir rekabet gücü ve ihracat artışı uzun dönemde kalıcı bir yol olarak (geçmiş deneyimler göz önüne alındığında) gözükmemektedir.

AB sürecinde kalkınmanın en temel unsurları olarak sabit sermaye yatırımları, tasarruflar ve büyüme parametrelerinin analizini hedefleyen bu rapor 12 bölüm altında incelenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde Türkiye ekonomisinde sektörel sabit sermaye yatırımlarının gelişimini ticarete konu olan ve ticarete konu olmayan sektörler bağlamında kamu ve özel kesim çerçevesinde incelenirken, Türkiye ve Avrupa Birliği'ne üye ve aday ülkelere ilişkin tasarruf ve sermaye birikim oranlarındaki gelişmeler ikinci bölümde analiz edilmektedir. Harcamalar yöntemiyle hesaplanan Milli Gelir verilerinden hareketle gayri safi sabit sermaye birikimindeki gelişmeler üçüncü bölümde analiz edilmektedir. Türkiye gibi henüz sanayileşme sürecinin ileri bir aşamasına sıçrayamamış bir ülke açısından kalkınmanın temel bileşenleri olarak tasarruflar ve sermaye birikim oranları stratejik iki temel parametredir. Türkiye ekonomisinde bu iki temel parametreye ilişkin gelişmeler dördüncü bölümün konusunu oluşturmaktadır. Türkiye ekonomisinin en can alıcı sorunlarının başında yer alan bölgesel kalkınma farklılıklarını gidermede kamu yatırım harcamaları ve teşvikler ne ölçüde etkili olmaktadır?. Bu ve benzeri sorunların yanıtı beşinci bölümün konusunu oluşturmaktadır. Ekonomide son yıllarda (1994 ve 1995 yıllarında imalat sanayi sabit sermaye yatırımlarında gözlenen olumlu gelişmeler bir yana bırakılırsa) yatırımların giderek imalat sektörü dışında, ticarete konu olmayan sektörlerde yoğunlaşmasının nedeni sektörel ticaret hadleri bölümünde (altıncı bölümde) analiz edilmektedir. Geniş anlamda kalkınmanın bir göstergesi olarak da kullanılabilecek büyüme olgusu bu çalışmanın tasarruflar ve yatırımlar yanında üçüncü temel araştırma konusudur. Bu bağlamda çalışmanın yedinci bölümünde Dünya Ekonomisinde Büyüme olgusu incelenirken, Avrupa Birliği ile Türkiye'nin büyüme performansındaki gelişmeler karşılaştırmalı olarak sekizinci bölümde analiz edilmektedir. Türkiye Ekonomisinde büyüme ve büyümenin kaynakları ise dokuzuncu bölümün konusunu oluşturmaktadır.

On ikinci ve son bölümde ise çalışmanın bulgularından hareketle Türkiye'nin kalkınma dinamiklerini etkilemeye yönelik çözüm önerilerine yer verilmiştir.

I. SEKTÖREL SABİT SERMAYE YATIRIMLARI: TİCARETE KONU OLAN VE OLMAYAN SEKTÖRLER

Bu bölümde ilk olarak kamu-özel sektör ayrımı ekseninde, sabit sermaye yatırım oranlarının gelişimi, ticarete konu olan ve ticarete konu olmayan sektörler bağlamında analiz edildikten sonra, izleyen alt bölümlerde ise sabit sermaye yatırımlarının verimliliği, sabit sermaye yatırımları- büyüme ilişkisi ele alınıp analiz edilecektir.

I.1. Kamu Sektörü Birikim Oranları:Ticarete Konu Olan Sektörler

1980-2002 dönemi için sektörel düzeyde kamu birikim oranlarının gelişimi ticarete konu olan sektörler ekseninde hesaplanmış, bulgular Tablo 1 ve Grafik 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1 : Ticarete Konu Olan Sektörlerde Kamu Birikim Oranları(%) (Toplam Kamu Sabit Sermaye Yatırımları İçerisindeki Paylar)

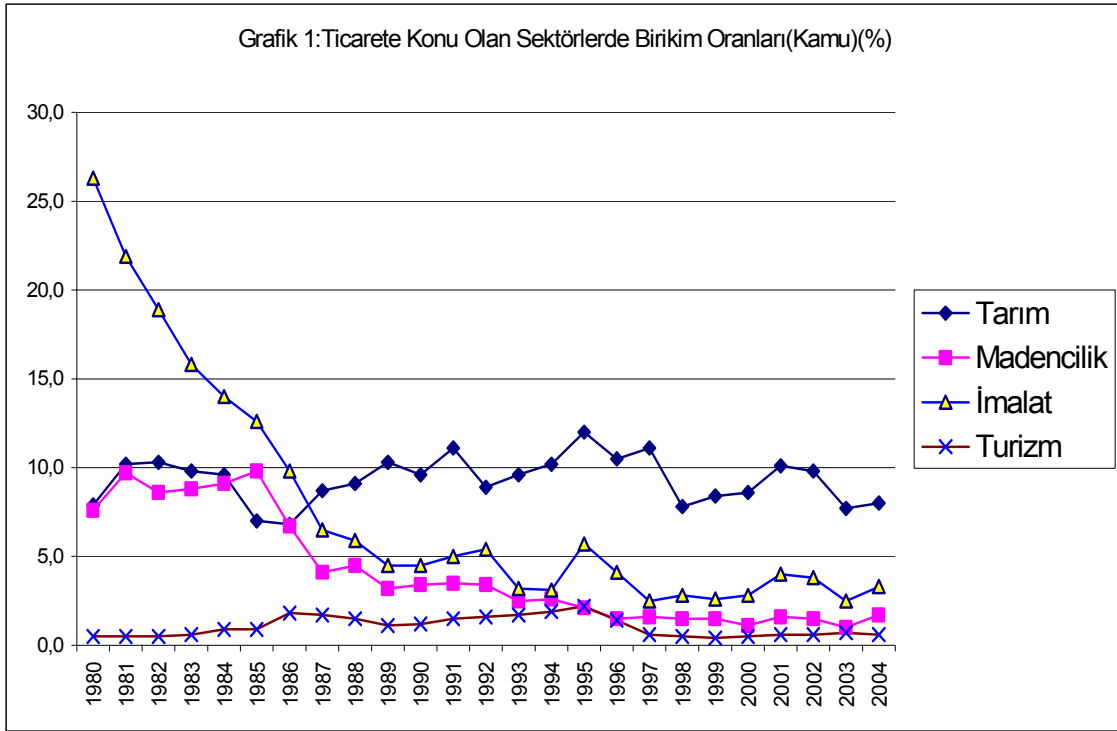
	Tarım	Madencilik	İmalat	Turizm
1980	7,9	7,6	26,3	0,5
1981	10,2	9,7	21,9	0,5
1982	10,3	8,6	18,9	0,5
1983	9,8	8,8	15,8	0,6
1984	9,6	9,1	14,0	0,9
1985	7,0	9,8	12,6	0,9
1986	6,8	6,7	9,8	1,8
1987	8,7	4,1	6,5	1,7
1988	9,1	4,5	5,9	1,5
1989	10,3	3,2	4,5	1,1
1990	9,6	3,4	4,5	1,2
1991	11,1	3,5	5,0	1,5
1992	8,9	3,4	5,4	1,6
1993	9,6	2,5	3,2	1,7
1994	10,2	2,6	3,1	1,9
1995	12,0	2,1	5,7	2,2
1996	10,5	1,5	4,1	1,4
1997	11,1	1,6	2,5	0,6
1998	7,8	1,5	2,8	0,5
1999	8,4	1,5	2,6	0,4
2000	8,6	1,1	2,8	0,5
2001	10,1	1,6	4,0	0,6
2002	9,8	1,5	3,8	0,6
2003	7,7	1,0	2,5	0,7
2004	8,0	1,7	3,3	0,6

Kaynak ve Notlar: DPT. 2004 yılı gerçekleşme tahmini

1980'li yıllarda uygulamaya konan "yeniden yapılanma" politikalarının bir sonucu olarak kamu üretken yatırımlardan çekilerek kamunun imalat sanayi sabit sermaye yatırımları içerisindeki payı düşmüştür. 1980 yılı itibariyle kamu imalat sanayi sabit sermaye yatırımlarının, kamu sabit sermaye yatırımları içerisindeki payı %26,3 iken, zamanla dramatik ölçülerde düşerek, 2004 yılında %3,3'e kadar gerilemiştir. Özel sektörü uyarıp,

teşvik edici bir niteliğe sahip kamu yatırımlarının (Crowding-in-tamamlayıcılık ilişkisi), alt-yapı yatırımlarında yoğunlaşması, sanayi yatırımlarının kârlılığını azaltırken, ticaret ve inşaat gibi üretken olmayan sektörlerdeki kârlılığı artırmıştır.

Kamunun imalat sanayii yatırımları dışında tarım, turizm ve madencilik sektörlerindeki yatırım paylarının da azaldığı izlenmektedir. İmalat yanında, madencilik sektöründe kamu sabit sermaye yatırımlarında gözlenen düşüş son derece dikkat çekicidir: 1980 yılında kamu sabit sermaye yatırımları içerisinde %7,6'lık paya sahip bulunan madencilik sektörü kamu yatırımlarının 2004 yılında %1,7'ye kadar gerilediği görülmektedir.

I.2. Kamu Sektörü Birikim Oranları:Ticarete Konu Olmayan Sektörler

Tablo 2 ve Grafik 2 kamunun ticarete konu olmayan sektörlerdeki birikim oranlarının gelişimini göstermektedir. Tablo 2 değerleri incelendiğinde, enerji sektöründe kamu birikim oranının 1989 yılından itibaren gerilediği, 1980-1989 döneminde %20'lerin üzerinde bir platoya yerleştikten sonra 1990-2000 döneminde %10-%17 aralığına sıkıştığı sonraki yıllarda (2002-2004 döneminde) tekrar arttığı izlenmektedir.

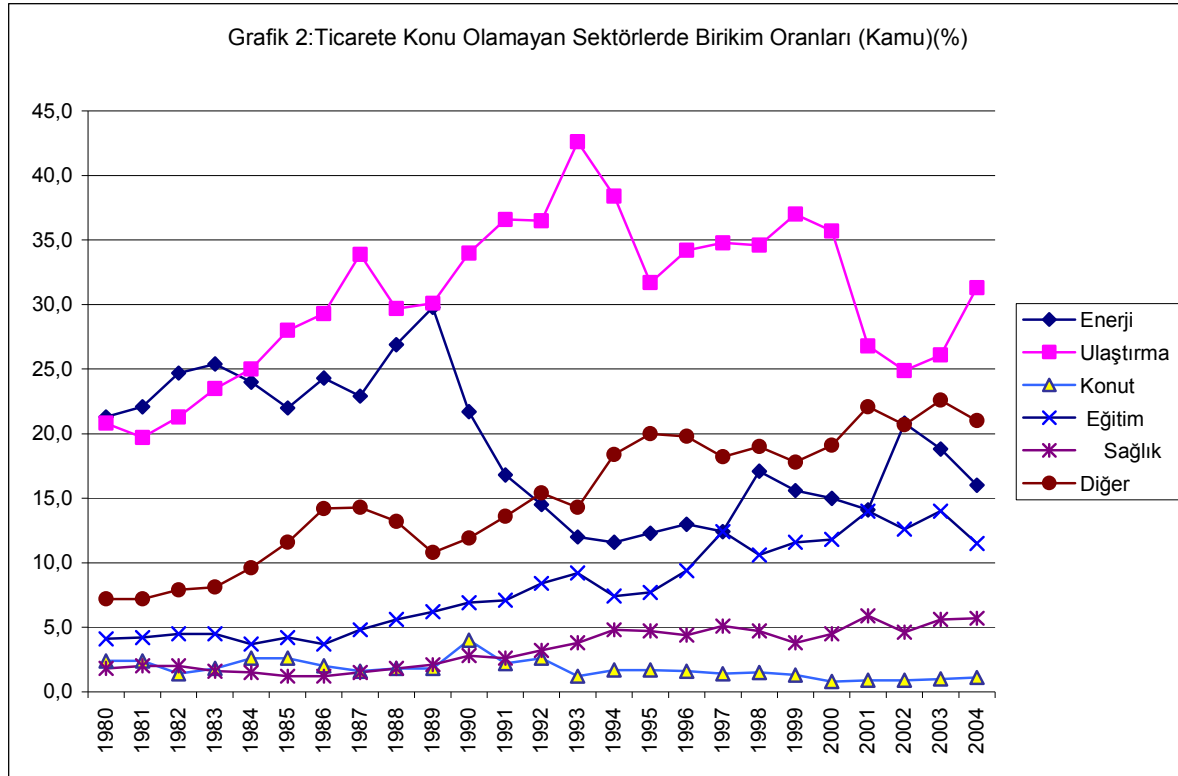
Tablo 2:Ticarete Konu Olmayan Sektörlerde Kamu Birikim Oranları(%)

	Enerji	Ulaştırma	Konut	Eğitim	Sağlık	Diğer
1980	21,3	20,8	2,4	4,1	1,8	7,2
1981	22,1	19,7	2,4	4,2	2,0	7,2
1982	24,7	21,3	1,4	4,5	2,0	7,9
1983	25,4	23,5	1,8	4,5	1,6	8,1
1984	24,0	25,0	2,6	3,7	1,5	9,6
1985	22,0	28,0	2,6	4,2	1,2	11,6
1986	24,3	29,3	2,0	3,7	1,2	14,2
1987	22,9	33,9	1,6	4,8	1,5	14,3
1988	26,9	29,7	1,8	5,6	1,8	13,2
1989	29,8	30,1	1,8	6,2	2,1	10,8
1990	21,7	34,0	4,0	6,9	2,8	11,9
1991	16,8	36,6	2,2	7,1	2,6	13,6
1992	14,5	36,5	2,6	8,4	3,2	15,4
1993	12,0	42,6	1,2	9,2	3,8	14,3
1994	11,6	38,4	1,7	7,4	4,8	18,4
1995	12,3	31,7	1,7	7,7	4,7	20,0
1996	13,0	34,2	1,6	9,4	4,4	19,8
1997	12,4	34,8	1,4	12,4	5,1	18,2
1998	17,1	34,6	1,5	10,6	4,7	19,0
1999	15,6	37,0	1,3	11,6	3,8	17,8
2000	15,0	35,7	0,8	11,8	4,5	19,1
2001	14,1	26,8	0,9	14,0	5,9	22,1
2002	20,8	24,9	0,9	12,6	4,6	20,7
2003	18,8	26,1	1,0	14,0	5,6	22,6
2004	16,0	31,3	1,1	11,5	5,7	21,0

Kaynak:DPT.

Kamunun ticarete konu olmayan sektörler arasında birikim düzeyi en yüksek sektörlerin başında ulaştırma sektörü gelmektedir. Bu sektörde kamu birikim oranı 1980-1987 döneminde artmış, 1988 ve 1989 yıllarında görece bir düşüş yaşandıktan sonra, 1990-2000 döneminde %35'lik bir platoya yerleşmiştir. Ancak, 2001 ve 2002 yıllarında ulaştırma sektörü birikim oranında krizlerin de etkisiyle düşüş gözlenmektedir. Ancak, 2004 yılında gerçekleştirilen alt yapı yatırımları sonucunda ulaştırma sektörünün kamu sabit sermaye yatırımlarından aldığı payın tekrar yükseldiği, %31,3 olarak gerçekleştiği izlenmektedir.

Kamunun 1980-2004 dönemi için birikim oranlarının gelişimi genel olarak değerlendirildiğinde; kamunun temel işlevi alt-yapı yatırımları ile sınırlandırılmış, üretken sektörlerden ise tümüyle çekilmiştir. Sonraki satırlarda da görüleceği üzere, kamunun özellikle ticarete konu olan sektörlerde çekilmesinin yarattığı boşluğu özel sektör doldurmakta fazla istekli davranmamış, bunun neticesinde üretken sektörlerdeki birikim oranı giderek aşınmıştır.

I.3. Özel Sektör Birikim Oranları: Ticarete Konu Olan Sektörler

Özel kesim birikim oranlarının gelişimi, ticarete konu olan sektörler için Tablo 3'de ve Grafik 3'de gösterilmiştir. Tablo 3 ve Grafik 3 incelendiğinde, özel sektör sermaye birikiminin 1980-2004 döneminde sadece turizm sektöründe arttığı, imalat sektöründe 1980-2002 döneminde eğilim olarak düştüğü, ancak 2003-2004 döneminde tekrar yükseldiği anlaşılmaktadır¹. Ancak özel kesim imalat sanayi sabit sermaye birikim oranlarında 2004 yılında gerçekleşen bu artışa rağmen kamu ve özel kesim imalat

¹Türkiye ekonomisinde sabit sermaye yatırımlarında gözlenen düşüşün temel nedenlerinden biri, proje değerlendirme kararı ile ilgilidir: Sabit sermaye yatırımlarına karar verilirken, gelecekte beklenen nakit akımlarının indirgenmiş bugünkü değerleri toplamını, yatırım tutarına eşitleyen iskonto oranı tespit edilmektedir. Bu oran sermaye maliyeti ile karşılaştırmakta, hesaplanan oranın sermaye maliyetinde yüksek olması durumunda proje kabul edilmekte, aksi halde ret edilmektedir. Bu bağlamda sermayeyi üretimde kullanmanın maliyeti ile bu kullanımdan dolayı elde edilecek gelir bekleyişi yatırım kararında etkili olmaktadır. Yatırımlara ayrılan fon arzlarının yetersiz olduğu, finans sisteminin bu işlevini yitirdiği bir ekonomik konjunktürde, sermayeyi üretimde kullanmanın maliyeti, yani faiz oranları belirleyici bir işlev görmektedir. Yatırım kararının gerçekleştirilmesi için reel kredi faizlerinin sabit sermaye yatırım tutarının reel getirisine eşit olması ya da altında bulunması gerekir. Aksi halde yatırımların alternatif maliyetleri yükselecek ve fiziki yatırım kârlı olmaktan çıkacaktır. Türkiye ekonomisinde özel sektör yatırımlarının üretken sektörlerden uzaklaşmasının temel nedenlerinden biri, yüksek enflasyon koşullarında, reel

sanayi sabit sermaye toplamı hâlâ 1980'deki düzeyin gerisindedir:1980 yılı itibariyle kamu ve özel kesimin toplam imalat sanayi sabit sermaye yatırımlarında aldığı pay % 56,3 iken, 2004 yılında %45,6 olarak gerçekleşmiştir. Başka bir ifadeyle, ticarete konu olan bu temel sektördeki aşınma devam etmektedir.

Ticarete konu olan sektörler arasında kuşkusuz en temel sektör imalat sektörüdür. Bu sektör ihracat ve rekabet gücü açısından en stratejik sektör konumundadır. Sektörel rekabet gücünün artırılması ise ancak yeni sabit sermaye yatırımları ile (teknoloji ile) mümkün olabilmektedir. Yeni teknolojiler ve daha nitelikli işgücü verimliliği artırarak sektörün uluslararası piyasalarda rekabet gücünü artırmaktadır. Bu bağlamda uzun dönemde üzerinde durulması gereken temel parametre imalat sanayiinde teknolojinin önelediği verimlilik artışlarıdır.

1.4. Özel Sektör Birikim Oranları:Ticarete Konu Olmayan Sektörler

Tablo 4, özel kesime ait ticarete konu olmayan sektörlerde birikim oranlarının gelişimi gösterilmiştir. Tablo 4 ve Grafik 4 incelendiğinde, ilk göze çarpan sonuç özel kesim birikiminin büyük ölçüde konut² ve ulaştırma sektöründe yoğunlaştığının gözlenmesidir. 1980-1994 döneminde kimi yıllar %50'lere varan konut sektörü birikim oranları, 1994 krizinin de etkisiyle, bu yıldan itibaren düşmeye başlamış, özellikle 2004 yılında %11,8'e kadar gerilemiştir. Kuşkusuz konut sektörü yatırımlarının gerilemesinde bu sektördeki aşırı kapasite yanında genel olarak kriz ortamı ve inşaat sektörünün içinde bulunduğu durgunluk konjonktürü de etkili olmuştur. Ancak, 2004 yılında konut sektöründe gözlenen canlanmanın henüz istatistiklere yansımadığını da belirtmek gerekir.

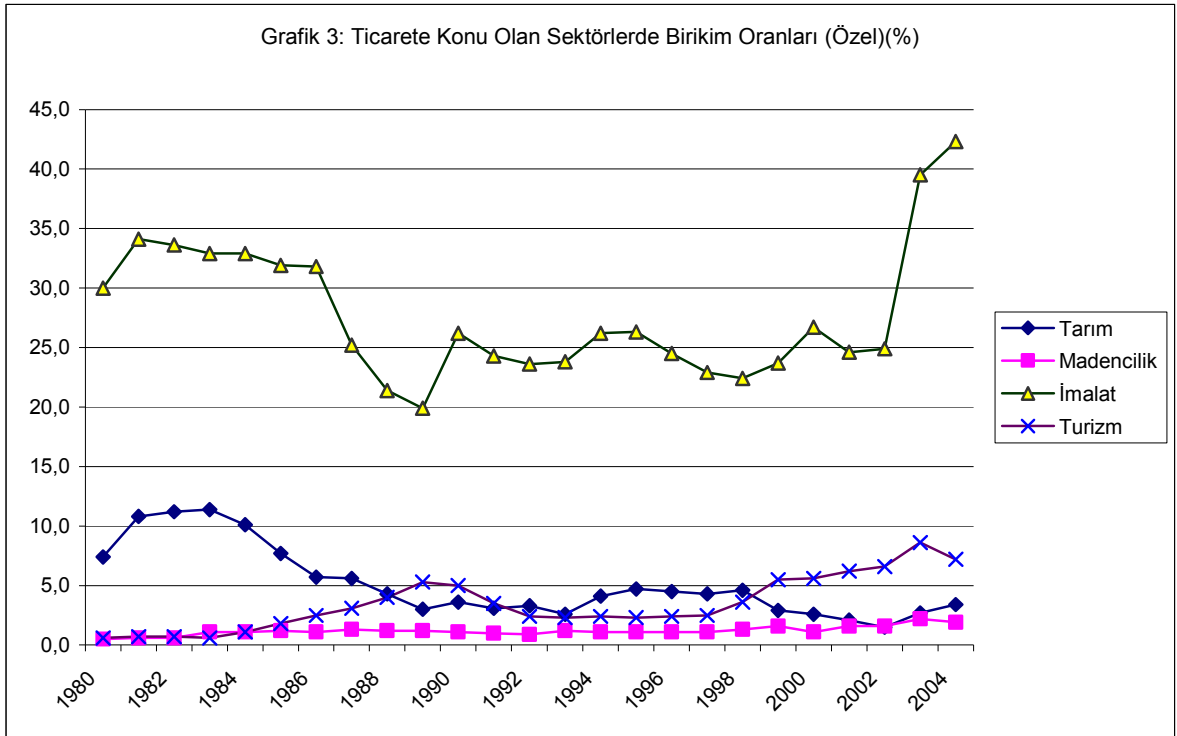
faizlerin yüksek olması nedeniyle yatırımların alternatif maliyetleri yükselmekte fonlar spekülasyon alanlarda değerlendirilmektedir.

² Yılın belli bir ayı için kullanılan (özellikle sahil yörelerinde başta Marmara, Ege ve Akdeniz bölgeleri olmak üzere) konuta yatırım harcaması yapılmakta, ancak karşılığında kullanılabilir mal/hizmet üretilmediğinden, yatırım harcamasının yapıldığı kısa dönem dışında fiilen gelire hiçbir katkısı olmamaktadır. Bu binalar, sabit yatırımlara içerilir, fakat gelire fiili bir katkı yapmadıkları ölçüde ekonomideki marjinal yatırım/hasıla katsayısını yükseltmekte, yatırımların (sermayenin) verimliliğini olumsuz etkilemektedir.

Tablo 3: Ticarete Konu Olan Sektörlerde Özel Kesim Birikim Oranları (%)

	Tarım	Madencilik	İmalat	Turizm
1980	7,4	0,5	30,0	0,6
1981	10,8	0,6	34,1	0,7
1982	11,2	0,6	33,6	0,7
1983	11,4	1,1	32,9	0,6
1984	10,1	1,1	32,9	1,1
1985	7,7	1,2	31,9	1,8
1986	5,7	1,1	31,8	2,5
1987	5,6	1,3	25,2	3,1
1988	4,3	1,2	21,4	4,0
1989	3,0	1,2	19,9	5,3
1990	3,6	1,1	26,2	5,0
1991	3,1	1,0	24,3	3,5
1992	3,3	0,9	23,6	2,4
1993	2,6	1,2	23,8	2,3
1994	4,1	1,1	26,2	2,4
1995	4,7	1,1	26,3	2,3
1996	4,5	1,1	24,5	2,4
1997	4,3	1,1	22,9	2,5
1998	4,6	1,3	22,4	3,6
1999	2,9	1,6	23,7	5,5
2000	2,6	1,1	26,7	5,6
2001	2,1	1,6	24,6	6,2
2002	1,5	1,6	24,9	6,6
2003	2,7	2,2	39,5	8,6
2004	3,4	1,9	42,3	7,2

Kaynak:DPT.

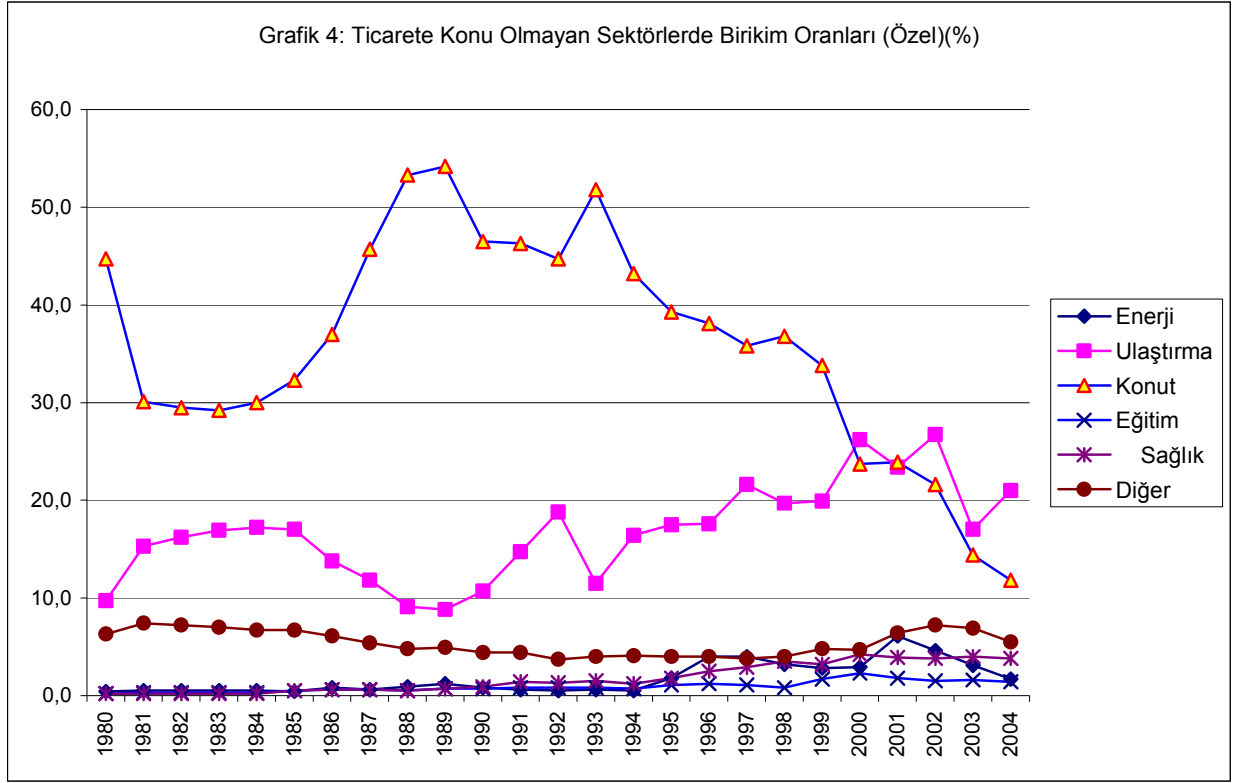

Ticarete konu olmayan özel sektör birikim oranlarında, birikim oranı artan sektör ulaştırma sektörü olmuştur. Bu sektörün 1980 yılında toplam özel sabit sermaye yatırımları içerisinde % 9,7 olan payı, 2004 yılında %21'e yükselmiştir. Diğer yandan, ticarete konu olmayan sektörlerde özel kesiminin eğitim ve sağlık sektörlerinde görece bir artış izlenmektedir. Sağlık sektörü birikim oranlarında 1990'lı yıllardan itibaren ve eğitim yatırımlarında ise 1990'lı yılların ortasından itibaren artış dikkat çekmektedir.

Tablo 4: Ticarete Konu Olmayan Sektörlerde Birikim Oranları(%)

	Enerji	Ulaştırma	Konut	Eğitim	Sağlık	Diğer
1980	0,4	9,7	44,7	0,2	0,2	6,3
1981	0,5	15,3	30,1	0,3	0,2	7,4
1982	0,5	16,2	29,5	0,3	0,2	7,2
1983	0,5	16,9	29,2	0,3	0,2	7,0
1984	0,5	17,2	30,0	0,3	0,2	6,7
1985	0,4	17,0	32,3	0,5	0,5	6,7
1986	0,8	13,8	37,0	0,6	0,6	6,1
1987	0,6	11,8	45,7	0,6	0,6	5,4
1988	0,9	9,1	53,3	0,5	0,5	4,8
1989	1,2	8,8	54,2	0,7	0,7	4,9
1990	0,8	10,7	46,5	0,7	0,9	4,4
1991	0,6	14,7	46,3	0,8	1,4	4,4
1992	0,5	18,8	44,7	0,8	1,3	3,7
1993	0,6	11,5	51,8	0,8	1,5	4,0
1994	0,5	16,4	43,2	0,7	1,2	4,1
1995	1,8	17,5	39,3	1,1	1,8	4,0
1996	4,0	17,6	38,1	1,2	2,5	4,0
1997	4,0	21,6	35,8	1,1	2,9	3,8
1998	3,2	19,7	36,8	0,8	3,5	4,0
1999	2,8	19,9	33,8	1,7	3,2	4,8
2000	2,9	26,2	23,7	2,3	4,2	4,7
2001	6,1	23,4	23,9	1,8	3,9	6,4
2002	4,6	26,7	21,6	1,5	3,8	7,2
2003	3,1	17,0	14,4	1,6	4,0	6,9
2004	1,7	21,0	11,8	1,4	3,8	5,5

Kaynak:DPT.

Türkiye ekonomisinde dışa açılma ile birlikte ticarete konu olmayan sektörlerde artan sermaye birikiminin bir çok nedeni bulunmaktadır³. Bunlar genel olarak şöyle sıralanabilir: 1) Fiyatlama davranışı. Bir çok gelişmekte olan ülke gibi Türkiye’de de bir çok sektörde mark-up fiyatlama söz konusudur. Gerek ticarete konu olan sektörlerde ve gerekse de ticarete konu olmayan bir çok sektörde yaygın olarak “mark-up” fiyatlama geçerli olmasına karşın, dünya piyasalarına açılan sektörler dünya fiyatlarından önemli ölçüde etkilenmektedir. Başka bir ifadeyle, ihracata yönelen sektörlerde zamanla mark-up azalması yaşanabilmektedir. Ancak ticarete konu olmayan sektörlerde ise girdi maliyetlerindeki artışlar mark-up fiyatlama yolu ile fiyatlara yansıtılmakta, böylelikle yatırım mallarındaki olası fiyat artışlarından görece olarak daha az etkilenmelerine neden olmaktadır. Bu yüzden, ticarete konu olmayan sektörlerde kârlılık oranı korunabilmekte ve yeni yatırımlar için cazip olabilmektedir.

³ Yatırımların giderek ticarete konu olmayan sektörlerde yoğunlaşmasının analizi “Sektörel Ticaret Hadleri” bölümünde detaylı olarak analiz edilmektedir.

Dışa açılma ile birlikte yatırımların giderek ticarete konu olmayan sektörlerde yoğunlaşmasının bir nedeni de sermaye hareketleri ile ilgilidir. Kısa vadeli spekülasyon sermaye girişleri sonucunda (ekonominin genişleme evresinde), ticarete konu olan sektörlerle ilgili talep ithalat ile karşılanırken, ticarete konu olmayan sektörlerde ise her talep artışı bu sektörlerde fiyat ve/veya yeni yatırım artışlarına neden olmaktadır.

Kısa vadeli sermaye girişlerinin yarattığı etkilerden biri de ulusal paranın değerlenmesi olmakta, bunun neticesinde ülkenin rekabet gücü düşerken ticarete konu olan sektörlerde ithalat patlaması yaşanmaktadır. Bu durum ticarete konu olan sektörlerde yatırım, istihdam ve kârların azalmasına neden olmaktadır.

I.5. Büyüme Modelleri Çerçevesinde Birikim Oranlarının Gelişimi

Bu bölümde sermaye birikim oranlarının gelişimi, büyüme modelleri çerçevesinde (ithal ikamesi ve ihracata dayalı) ticarete konu olan ve ticarete konu olmayan sektörler ve kamu-özel kesim ayrımı ekseninde ele alınıp analiz edilecektir.

İthal ikameci sanayileşme stratejisi ile ihracata dayalı büyüme modeline ilişkin birikim oranlarının gelişimini gösteren Tablo 5 verileri incelendiğinde, ithal ikameci dönemde kamunun ağırlıklı olarak "ticarete konu olmayan" sektörlerde yatırım yaptığı, buna karşın özel kesim yatırımlarının neredeyse eşit düzeyde, ticarete konu olan sektörlerle ticarete konu olmayan sektörler arasında dağıldığı anlaşılmaktadır. Ticarete konu olan sektörler içerisinde stratejik öneme sahip imalat sanayi birikim oranları incelendiğinde, ithal ikameci dönemde özel sektör imalat sanayi birikim oranının yıllık ortalama %40 gibi yüksek bir düzeye ulaştığı, kamunun da azımsanmayacak bir sanayi birikimi gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. İthal ikameci dönemde sabit sermaye yatırımlarının ticarete konu olan sektörler lehine gelişen eğilimi, ihracata dayalı büyüme modelinde önemli ölçüde gerilemiş, 1980-2002 dönemi ortalaması olarak, ticarete konu olan sektörlerin toplam sabit sermaye yatırımları içerisindeki payı, özel sektörde %36,1 ve kamuda %22,9 olarak gerçekleşmiştir. Ancak, esas gerileme imalat sanayi birikim oranında görülmektedir. 1963-1976 döneminde sabit sermaye yatırımları içerisinde yıllık ortalama %40,1 paya sahip olan özel kesim imalat sanayi yatırımlarının payının 1980-2002 döneminde yıllık ortalama %26,7'e gerilediği anlaşılmaktadır. İhracata dayalı büyüme modelinde, kamunun üretken yatırımlardan çekilmesinin bir sonucu olarak,

kamu imalat sanayi birikim oranı 1963-76 dönemine göre dramatik düzeyde gerileyerek yıllık ortalama %8,1 oranına düşmüştür. İhracata dayalı büyüme modelinde, ticarete konu olan, (üretken sektörlerde) birikim oranı önemli ölçüde gerilerken, kamu ve özel kesimde ticarete konu olmayan sektörler öne çıkmıştır. Örneğin, ithal ikameci dönemde, özel kesimin ticarete konu olmayan sektörlerdeki yıllık ortalama birikim oranı %49,1 iken, ihracata dayalı büyüme döneminde %63,8'e, kamunun payı ise %59,8'den %77,1'e çıkmıştır.

Tablo 5: Kalkınma Stratejileri ve Alt- Dönemler İtibariyle Birikim Oranları (Yıllık Ortalamalar Cinsinden,%) (Cari Fiyatlarla)

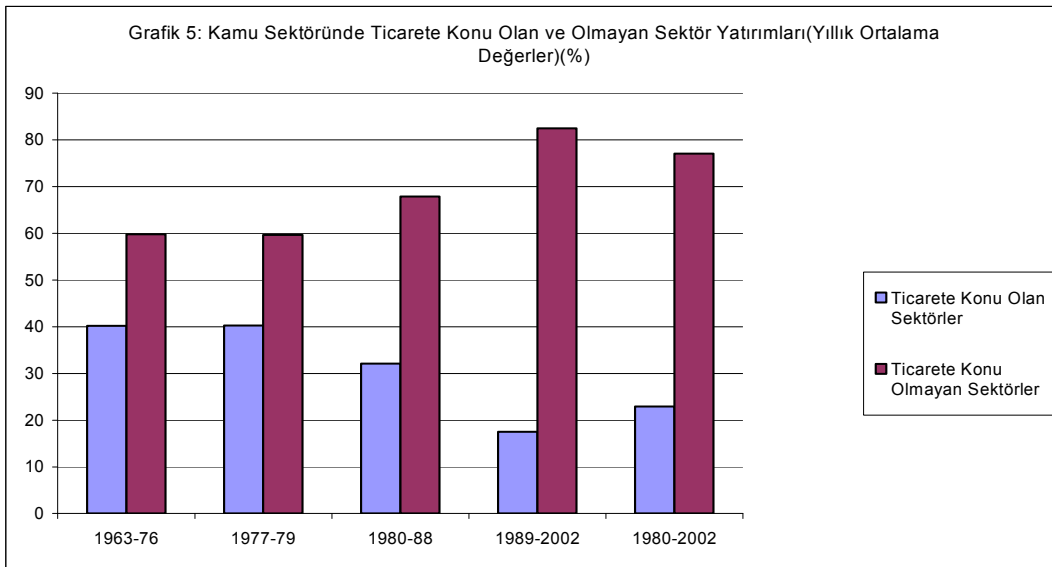
Özel	1963-76	1977-79	1980-88	1989-2002	1980-2002
Ticarete Konu Olan Sektörler ^(*)	50,9	43,2	41,3	33	36,1
Ticarete Konu Olmayan Sektörler ^(**)	49,1	56,8	58,7	67	63,8
İmalat Sektörü ^(***)	40,1	34,8	30,4	24,4	26,7
Kamu	1963-76	1977-79	1980-88	1989-2002	1980-2002
Ticarete Konu Olan Sektörler	40,2	40,3	32,1	17,5	22,9
Ticarete Konu Olmayan Sektörler	59,8	59,7	67,9	82,5	77,1
İmalat Sektörü	18,7	21,9	14,6	3,9	8,1

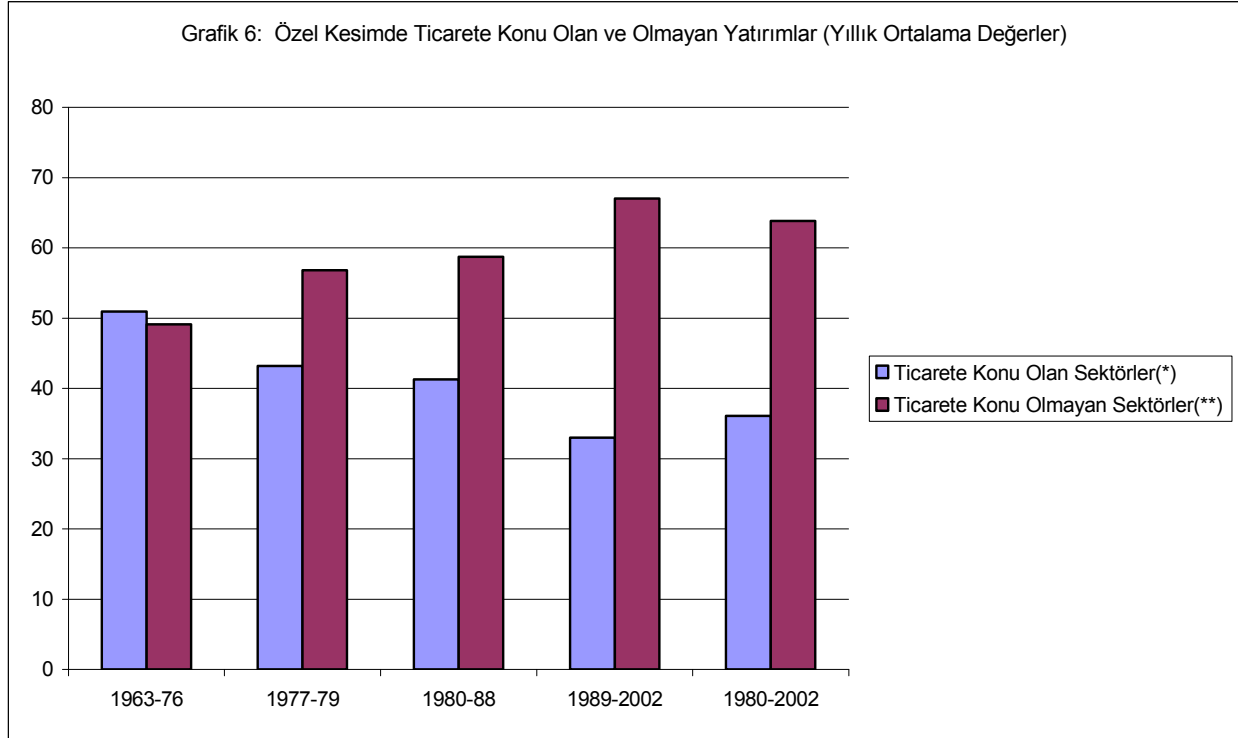
Kaynak:DPT Verilerinden hareketle kendi hesaplamalarımız.

(*):Ticarete konu sektörler:İmalat, tarım, madencilik ve turizm

(**):Ticarete konu olmayan sektörler:Enerji, ulaştırma, konut, eğitim ve sağlık

(***):İmalat sanayi sabit sermaye yatırımlarının toplam yatırımlar içerisindeki yıllık ortalama yüzde payı.

I.6. İmalat, Enerji ve Ulaştırma Sektörlerinde Katma Değer, Sabit Sermaye Yatırımları ve Birikim Oranları

Bu alt bölümde sermaye birikim oranlarındaki gelişmeler imalat, enerji ve ulaştırma sektörleri açısından ele alınıp analiz edilecektir. Bunun için iki birikim oranından yararlanıyoruz. Bunlar ilgili sektörlerle ilişkin sabit sermaye yatırımlarının GSMH içerisindeki payı ve toplam sabit sermaye yatırımları içerisindeki paylarıdır. Tablo 6 bu iki parametreye ilişkin hesaplama sonuçlarını göstermektedir. Aynı parametrelere ilişkin dönemler itibarıyla yıllık ortalama büyüme hızları ise Tablo 7'de gösterilmiştir.

İmalat sektöründe birikim oranlarının (imalat sektörü sabit sermaye yatırımları/GSMH) 1968-77 döneminde yıllık ortalama %7,7 oranında paya sahip olduğu, sonraki hiçbir dönemde bir daha bu birikim oranını yakalayamadığı görülmektedir. Ekonominin dışa açıldığı 1980-2004 döneminde imalat sanayi gayri safi sabit sermaye birikim oranının yıllık ortalama %6,4 oranına ulaştığı, ancak imalat birikim oranının sermaye hareketlerinin tam liberalizasyonunun sağlandığı 1989-2004 döneminde birikim oranının tüm dönemler içerisinde en düşük noktasına ulaşarak yıllık ortalama %4,4 oranına

gerilediği anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle, dışa açılma sürecinde genel olarak ekonominin bu en dinamik sektöründeki birikim oranı düşürürken, sermaye hareketlerinin liberalize edildiği dönemde bu sektörde yaşanan aşınma daha da dramatik boyutlara ulaşmıştır.

Tablo 6: İmalat, Enerji ve Ulaştırma Sektörlerinde Birikim Oranları (1998 Fiyatları ile)
Sabit Sermaye Yatırımları/GSMH Sabit Sermaye Yatırımları/Toplam SSY

	İmalat	Enerji	Ulaştırma	İmalat	Enerji	Ulaştırma
1968	5,7	1,0	2,3	31,4	5,3	12,5
1969	6,5	1,1	2,4	32,5	5,6	12,2
1970	6,9	1,3	2,5	32,7	6,3	11,7
1971	6,4	1,0	2,1	34,6	5,3	11,5
1972	7,5	0,8	2,4	37,9	4,0	11,9
1973	7,3	0,9	2,8	34,4	4,2	13,3
1974	7,7	1,2	3,4	35,6	5,6	16,0
1975	9,6	1,4	4,0	38,2	5,7	15,7
1976	9,8	1,9	4,3	35,3	7,0	15,4
1977	9,7	2,0	4,5	35,0	7,4	16,0
1978	8,2	2,0	3,7	32,7	8,1	14,6
1979	7,0	2,6	3,4	29,2	10,9	14,3
1980	6,7	2,4	2,9	30,9	11,1	13,2
1981	6,0	2,5	3,1	29,8	12,6	15,4
1982	5,3	2,6	3,3	27,4	13,6	17,0
1983	4,7	2,6	3,5	24,7	13,5	18,5
1984	4,3	2,2	3,5	23,6	11,9	19,4
1985	4,4	2,3	4,4	21,7	11,2	21,6
1986	4,3	2,5	4,4	19,9	11,5	20,4
1987	3,4	2,0	4,3	15,7	9,5	20,0
1988	3,2	2,1	3,3	15,1	9,9	15,5
1989	3,0	2,5	3,4	13,8	11,3	15,6
1990	4,3	1,8	4,1	19,0	8,0	18,3
1991	4,3	1,6	4,4	18,8	6,9	19,2
1992	4,1	1,2	4,9	18,1	5,4	21,7
1993	4,8	1,0	6,7	18,5	4,1	26,1
1994	4,5	0,7	3,9	19,3	3,0	16,6
1995	4,9	0,7	4,1	20,9	2,9	17,5
1996	5,1	1,2	5,0	20,7	4,8	20,1
1997	4,7	2,0	6,4	18,1	7,8	24,5
1998	4,4	2,0	5,9	18,0	8,3	24,1
1999	3,9	1,8	5,6	17,4	7,9	25,1
2000	4,6	1,8	7,2	19,0	7,4	30,0
2001	3,2	2,0	4,5	17,5	10,9	24,3
2002	3,6	1,7	3,4	22,0	10,2	20,9
2003	4,6	1,3	3,4	27,1	7,8	19,7
2004	6,7	1,0	4,7	33,2	5,0	23,5

Kaynak:DPT verilerinden hareketle kendi hesaplamamız.

İmalat sanayi birikim oranlarındaki aşınma sabit sermaye yatırımları/Toplam sabit sermaye yatırımları oranında da açıkça izlenmektedir. Buna göre 1968-77 döneminde yıllık ortalama %34,8 oranına ulaşan imalat sektörü birikim oranı, ekonominin dışa

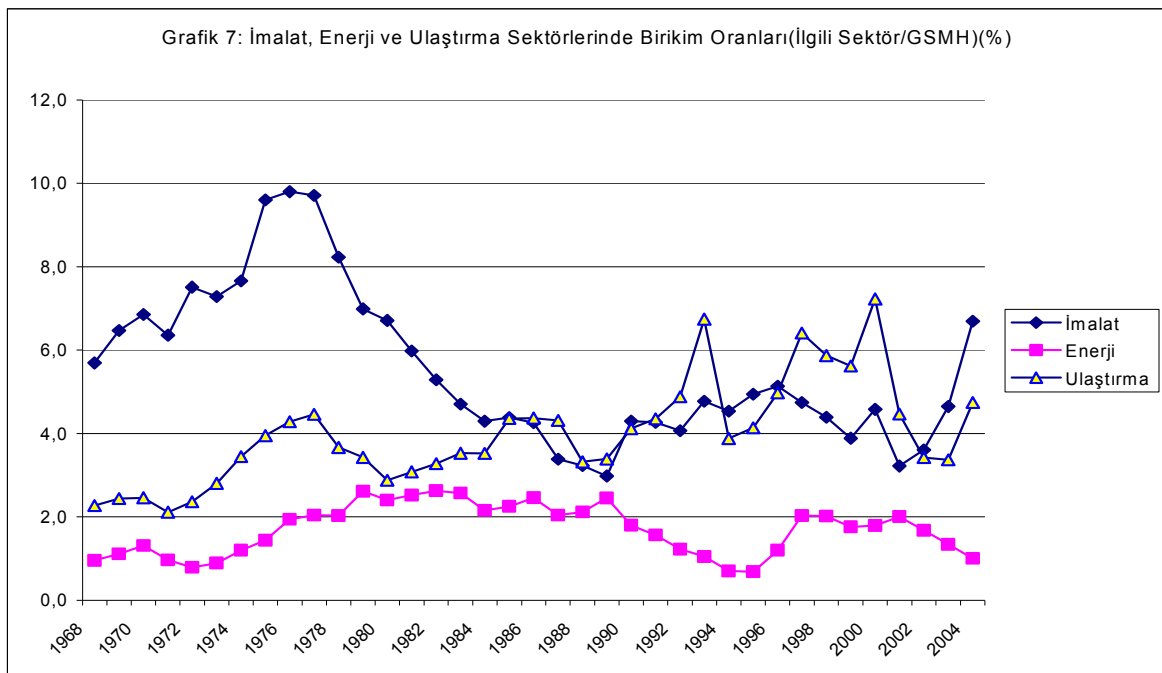
açıldığı 1980-2004 döneminde %30,5 oranına gerilemiştir. Bu oran kriz yılları olarak nitelenen 1978-79 dönemi birikim oranının da altında bir oranı ifade etmektedir.

Tablo 7: İmalat, Enerji ve Ulaştırma Sektörlerinde Birikim Oranları

	<i>Sabit Sermaye Yatırımları/GSMH</i>			<i>Sabit Sermaye Yatırımları/Toplam SSY</i>		
	İmalat	Enerji	Ulaştırma	İmalat	Enerji	Ulaştırma
1968-1977	7,7	1,3	3,1	34,8	5,6	13,6
1978-1979	7,6	2,3	3,6	31,0	9,5	14,5
1980-1988	4,7	2,4	3,6	23,2	11,6	17,9
1989-2004	4,4	1,5	4,9	20,1	7,0	21,7
1980-2004	6,4	2,8	5,9	30,5	13,3	27,5

Kaynak:Tablo 6'dan hareketle tarafımızdan hesaplanmıştır.

Enerji ve ulaştırma sektörlerine ilişkin birikim oranlarının gelişimi dönemler itibariyle incelendiğinde, dışa açık ekonomi altında ulaştırma sektörü birikim oranındaki artış her iki birikim göstergesine göre de açıklıkla izlenmektedir. Buna göre 1968-77 döneminde yıllık ortalama %1,3 ve %5,6 birikim oranlarına ulaşan enerji sektörü birikim oranları, dışa açık ekonomi altında sırasıyla %2,8 ve %13,3 oranlarına yükselmiştir. Benzer bir gelişme ulaştırma sektörü birikim oranlarında gözlenmektedir. Buna göre 1968-77 döneminde yıllık ortalama %3,1 ve %13,6 oranında birikim oranına ulaşan ulaştırma sektörü birikim oranı, 1980-2004 döneminde sırasıyla yıllık ortalama %5,9 ve %27,5 oranında birikim oranına ulaşmıştır. Bu bulgular da göstermektedir ki, dışa açık ekonomi altında ekonominin en dinamik ve rekabetçi sektörü olan imalat sanayiinde sermaye birikim oranı önemli ölçüde gerilerken, ulaştırma ve enerji gibi alt-yapı sektörlerinde ise önemli oranda artış kaydetmiştir.

I.7. Sabit Sermaye Yatırımlarının Verimliliği: Marjinal Sermaye/Hasıla Katsayıları (ICOR)

Bu alt bölümde sabit sermaye yatırımlarının verimliliğindeki gelişmeler ele alınıp analiz edilecektir. Bunun için her bir sektör bağlamında sektörel marjinal sermaye/hasıla katsayı (ICOR) verilerinden yararlanıyoruz.

Planlar itibariyle sektörel düzeyde marjinal sermaye/hasıla katsayıları incelendiğinde; üretken sektörlerde yatırım ve birikim düzeylerinde gerçekleşen aşınmalar yanında, yatırımların karayolları ve konut gibi olgunlaşma dönemi zaman alan ve reel getirisi görece düşük sektörlerde yoğunlaşması neticesinde yatırımların ortalama verimlilik düzeyi düşmüş, marjinal sermaye/hasıla katsayıları (ICOR) yükselmiştir.

Toplam sabit sermaye yatırımlarının verimliliği 1963-1967 döneminde 2,7; 1968-1972 döneminde 3,5 olarak gerçekleşirken, 1990-1994 döneminde 7,5 ve 1996-2000 döneminde 7.0 olarak gerçekleşmiştir. 1985-89 döneminde imalat sanayiinde 3,3 olan marjinal sermaye hasıla katsayısı, 1990-94 döneminde 6,2'e ve 1996-2000 döneminde ise 6,5'e yükselmiştir.

Sabit sermaye yatırımlarının veriminde gerçekleşen düşüş, aynı yatırım oranında –diğer faktörlerin de etkisiyle – daha düşük büyüme hızlarının gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.

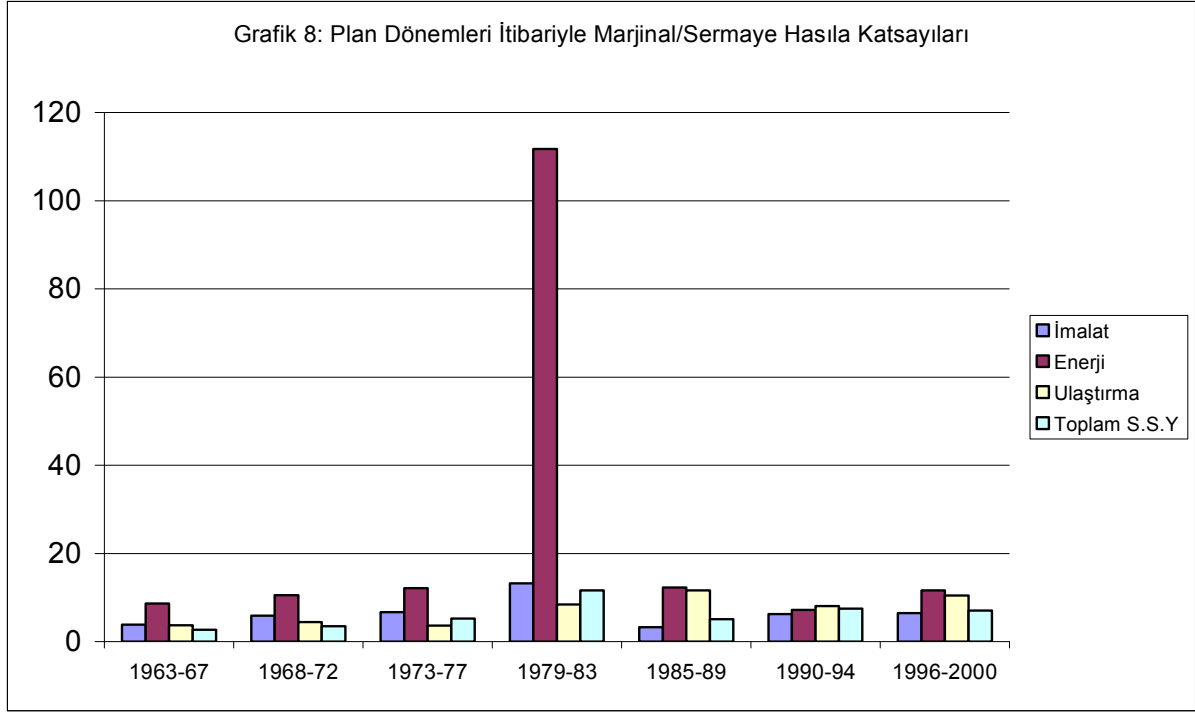
I.8. Milli Gelir (GSMH) ve Sabit Sermaye Yatırımları: Büyüme Hızları

Bu alt bölümde sabit sermaye yatırımları ile milli gelir parametrelerine ilişkin büyüme hızlarındaki gelişmeler ele alınıp analiz edilecektir. Bunun için her iki parametreye ilişkin değerlerin aktarıldığı Grafik 9'u göz önüne alıyoruz.

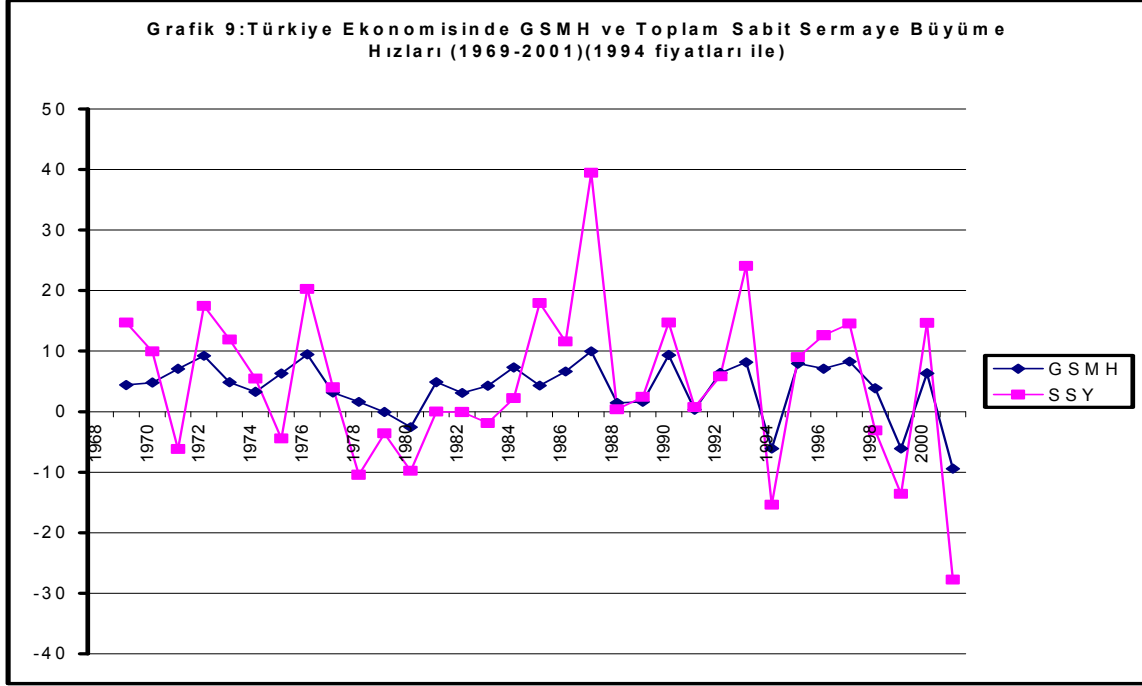
Tablo 8: Marjinal Sermaye/ Hasıla Katsayıları (Plan Dönemleri İtibariyle)

	1963-67	1968-72	1973-77	1979-83	1985-89	1990-94	1996-2000
İmalat	3,8	5,9	6,7	13,2	3,3	6,2	6,5
Enerji	8,6	10,5	12,1	111,7	12,3	7,2	11,6
Ulaştırma	3,7	4,4	3,6	8,4	11,6	8,1	10,4
Toplam S.S.Y	2,7	3,5	5,2	11,6	5,1	7,5	7,0

Kaynak: DPT

Grafik 9'da Türkiye ekonomisinde GSMH ve sabit sermaye yatırımlarının büyüme hızları birlikte gösterilmektedir. 1969-2001 döneminde sabit fiyatlarla GSMH'nin ortalama büyümesi %4 iken, sabit sermaye yatırımlarının ortalama büyümesi göreceli olarak daha yüksek %4,8 düzeyinde gerçekleşmiştir. GSMH ve yatırım serilerinin istikrarının bir göstergesi olarak kullandığımız standart sapma değerlerine göre milli gelirin standart sapması 4,7 ve yatırım serisinin standart sapması ise oldukça yüksek bir değer (13,1) olarak tespit edilmiştir. Başka bir ifadeyle, sabit sermaye yatırımlarında özellikle 1980'li yılların ikinci yarısında önemli boyutlara varan dalgalanma (istikrarsızlık) söz konusudur. Büyüme hızları ile dalgalanmalar (istikrarsızlık) birlikte değerlendirildiğinde, istikrarsızlığın arttığı dönemlerde gerek büyüme parametresinde ve gerekse de sabit sermaye yatırımlarında ortalama büyüme hızları düşmektedir. Bu sonuç aslında beklenen bir durumdur. İstikrarsız bir makro ekonomik konjunktürde yatırım ortamı olmadığı gibi spekülasyon kazançları için ortam daha uygundur. Yatırım ortamının ve belirsizliğin olduğu bir konjunktürde ise büyümenin düşmesi beklenmelidir.

II. AVRUPA BİRLİĞİNDE TASARRUF VE SERMAYE BİRİKİM ORANLARI

Bu bölümde Avrupa Birliği'ne üye ülkeler yanında aday ülkelere ilişkin de iki temel parametre üzerinde durulacaktır. Bunlar her bir ülkeye ilişkin gayri safi sabit sermaye birikim oranları ve yurt içi tasarruf oranlarıdır. Tablo 9' da AB Ülkelerine ilişkin yurtiçi tasarruflar/GSMH parametresine ilişkin değerler gösterilmiştir.

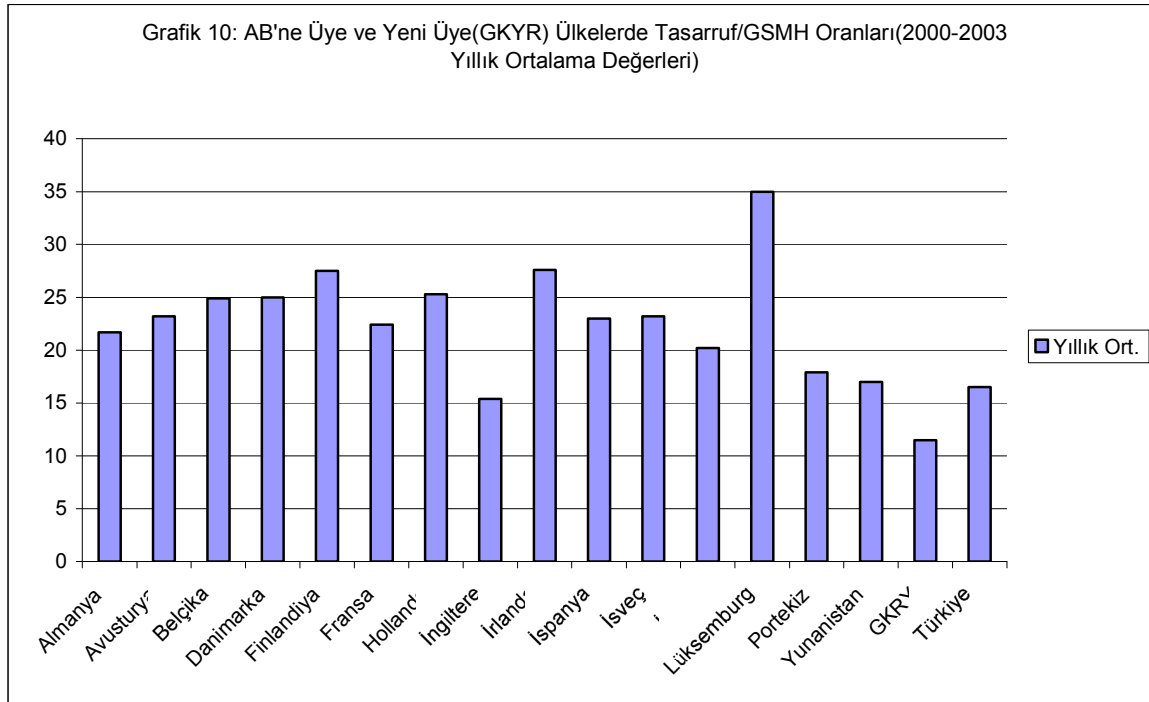
AB ülkeleri ile karşılaştırmak amacıyla Türkiye'ye ilişkin tasarruf parametresi de tabloda gösterilmiştir. Tablo 9 incelendiğinde, en yüksek tasarruf oranına Lüksemburg (yıllık ortalama %35), İrlanda (yıllık ortalama %27,6), Finlandiya (yıllık ortalama %27,5), Hollanda (%25,3), Danimarka (yıllık ortalama %25), Belçika (yıllık ortalama %24,9) olarak sıralanmaktadır.

Türkiye'de yıllık ortalama tasarruf oranının AB ülkelerinin oldukça altında kaldığı görülmektedir. Buna göre 2000-2003 döneminde Türkiye'nin yıllık ortalama tasarruf oranı %16,5 ile sadece GKRY (Birliğe üye olan son 10 ülke) ortalamasının üzerinde bulunmaktadır.

Tablo 9: AB Ülkelerinde ve Türkiye'de Yurtiçi Tasarruflar/GSMH

AB Ülkeleri	1980	1990	1995	2000	2001	2002	2003	Yıllık Ort.
Almanya	23,2	28,0	23,0	21,7	21,2	22,2	21,7	21,7
Avusturya	28,1	24,5	22,3	22,8	22,5	23,9	23,5	23,2
Belçika	19,8	23,8	26,0	26,2	24,8	24,8	23,8	24,9
Danimarka	18,2	19,7	22,8	25,4	26,0	23,3	25,2	25,0
Finlandiya	26,0	25,7	22,6	28,9	28,5	27,3	25,3	27,5
Fransa	21,0	20,9	20,8	23,5	23,3	22,1	20,8	22,4
Hollanda	21,8	26,7	23,9	27,7	26,3	24,0	23,3	25,3
İngiltere	19,2	17,2	16,1	15,9	15,3	15,3	15,2	15,4
İrlanda	10,9	15,6	20,0	29,1	28,1	26,6	26,4	27,6
İspanya	20,4	21,3	21,9	22,7	22,8	23,1	23,4	23,0
İsveç	18,5	18,8	21,8	23,7	23,4	22,9	22,6	23,2
İtalya	22,5	21,2	22,3	20,5	20,6	20,3	19,2	20,2
Lüksemburg	37,7	47,3	37,8	38,9	37,1	32,7	31,1	35,0
Portekiz			14,7	17,9	18,3	18,3	17,1	17,9
Yunanistan	21,7	12,2	14,3	16,1	16,7	17,4	17,8	17,0
GKRY	22,3	23,9	21,1	16,3	15,0	14,7	0,0	11,5
Türkiye		21,3	19,9	15,1	12,8	18,9	19,1	16,5

Kaynak: IMF-IFS(2003); World Economic Outlook (2004). Türkiye'ye ilişkin ulusal veri tabanındaki tasarruf oranları ile IMF'nin verileri uyuşmamaktadır. Ancak, Türkiye ile AB Ülkeleri arasında bir karşılaştırma yapmak amacıyla Tabloda gösterilen IMF'nin verileri kullanılmıştır. Yıllık ortalama değerleri 2000-2003 dönemi ortalamasıdır.

II.1. AB Ülkelerinde Gayri Safi Sabit Sermaye Birikimi

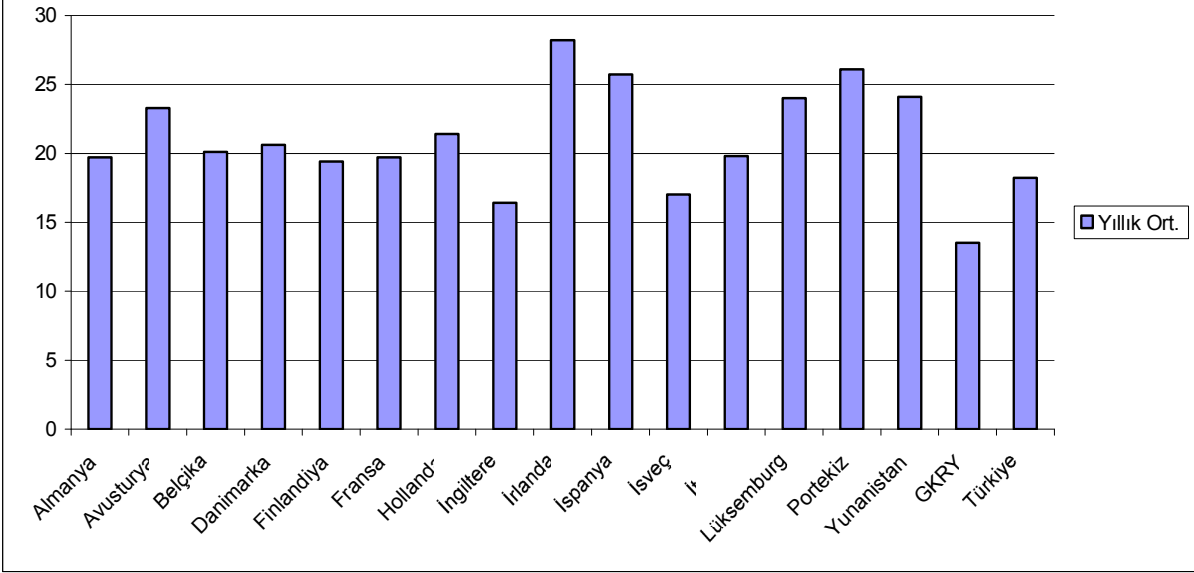
AB ülkelerine ve Türkiye'ye ilişkin gayri safi sabit sermaye yatırımlarının GSMH içerisindeki paylarını gösteren (birikim oranları) Tablo 10 verileri incelendiğinde, Türkiye'ye ilişkin birikim oranının AB'ne yeni üye olan 10 ülkeden(GKRY) daha yüksek olduğu, buna karşın üye ülkelerden sadece İngiltere ve İsveç'den yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye ve AB'ne üye ülkelere ilişkin birikim oranları genel olarak değerlendirildiğinde; Türkiye'nin bu parametredeki performansının yurtdışı tasarruflar parametresine göre daha iyi olduğu gözlenmektedir. Kuşkusuz bunun temel bir nedeni anılan ülkelerin büyüme sürecinde entansif büyümeye geçmiş olmaları ve bir genel gözlem olarak yatırım açıklarının bulunmamasıdır. Oysa Türkiye gibi yarı-sanayileşmiş bir ekonomide birçok sektörde önemli yatırım açıkları bulunmakta olup, bu durum Türkiye'nin potansiyel olarak yüksek birikim oranlarına sahip bir ülke statüsüne yükseltmektedir.

Tablo 10: AB Ülkelerinde Gayri Safi Sabit Sermaye Yatırımları/GSMH

AB Ülkeleri	1980	1990	1995	2000	2001	2002	2003	Yıllık Ort.
Almanya	22,5	20,7	21,4	21,8	20,4	18,6	17,8	19,7
Avusturya	22,3	22,2	23,6	24,4	23,6	22,3	23	23,3
Belçika	23,6	22,6	19,5	21	20,5	19,6	19,1	20,1
Danimarka	20,4	21,7	18,8	20,5	20,6	21	20,2	20,6
Finlandiya	27,7	29,5	16,9	20	20,6	19	18,1	19,4
Fransa	24,3	23,2	18,9	20,1	20	19,4	19,2	19,7
Hollanda	20,8	20,9	20,3	22	21,9	21,2	20,6	21,4
İngiltere	18,8	20,6	16,4	16,9	16,7	16	15,8	16,4
İrlanda	30,2	20,7	19,3	28,7	27,9	27,7	28,5	28,2
İspanya	22,3	24,7	22	25,7	25,8	25,4	25,9	25,7
İsveç	20,3	22,3	16,4	17,9	17,6	16,7	15,7	17,0
İtalya	24,4	21,7	18,6	20	19,9	19,9	19,3	19,8
Lüksemburg	22,4	20,6	20,2	22,8	24,4	24,8	23,9	24,0
Portekiz	28,6	27,6	23,7	29,2	28,1	25,8	21,3	26,1
Yunanistan	23,4	22,9	18	22,3	23,9	23,9	26,1	24,1
GKRY	33	24,2	19	17,6	17,5	18,7		13,5
Türkiye		22,6	23,6	22,2	18,4	16,7	15,6	18,2

Kaynak:IMF-IFS(2003); World Economic Outlook (2004).

Grafik 11: AB'ne Üye, Türkiye ve Yeni Üye(GKYR) Ülkelerde Gayri Safi Sabit Birikim Oranları(GSMH'nin %'si Olarak)

II.2. AB'ne Yeni Üye Ülkelerde Yurtiçi Tasarruflar

AB'ne yeni üye olan ülkelere ilişkin yurtiçi tasarruflar parametresi incelendiğinde, tasarruf oranlarının genel olarak Türkiye'nin üzerinde bulunduğu izlenmektedir. Buna göre 2000-2003 dönemine ilişkin dört yıllık ortalama tasarruf oranları incelendiğinde, sadece Litvanya ve Polonya'da yurt içi tasarruflar/GSMH parametresinin Türkiye'den düşük kaldığı anlaşılmaktadır. Diğer ülkelerde yurt içi tasarruf oranlarının Türkiye'nin üzerinde gerçekleştiği görülmektedir.

Tablo 11: Yeni AB Ülkelerinde Yurtiçi Tasarruflar/GSMH

	1980	1990	1995	2000	2001	2002	2003	Yıllık Ort.
Çek Cumh.	-	-	28,9	24,2	24,3	24,0	22,1	23,7
Estonya	-	-	15,3	21,0	21,0	20,3	19,3	20,4
Letonya	-	-	14,9	21,2	22	22,5	15,7	20,4
Litvanya	-	-	11,7	13,8	15,8	15,1	14,1	14,7
Malta	25,0	25,3	19,2	14,6	16,7	15,9	15,4	15,7
Macaristan	28,5	28,0	22,6	27,0	25,3	22,9	20,8	24,0
Polonya	23,9	32,8	22,1	18,4	17,3	15,7	-	17,1
Slovakya	-	-	28,2	23,7	21,8	22,3	23,3	22,8
Slovenya	-	-	22,1	23,2	23,4	24,6	24,6	24,0

Kaynak: IMF-IFS(2003); World Economic Outlook (2004).

II.3. Yeni AB Ülkelerinde Gayri Safi Sabit Sermaye Birikimi

Avrupa Birliğine yeni ülkelere ilişkin gayri safi sabit sermaye birikim oranlarını gösteren Tablo 12 verileri incelendiğinde, birikim düzeyinin en yüksek yıllık ortalama %28,8 ile Estonya'da gerçekleştiği, bu ülkeyi %27,8 ile Çek Cumhuriyeti'nin izlediği anlaşılmaktadır. Slovakya birikim oranının görece olarak yüksek gerçekleştiği diğer yeni bir üye olarak dikkat çekmektedir. Türkiye'de yıllık ortalama birikim düzeyinin tüm yeni üye ülkelerden daha düşük kaldığı tabloda açıklıkla görülmektedir.

Tablo 12: Yeni AB Ülkelerinde Gayri Safi Sabit Sermaye Yatırımları/GSMH

	1980	1990	1995	2000	2001	2002	2003	Yıllık Ort.
Çek Cumh.	-	-	32,2	28,1	28,5	27,3	27,4	27,8
Estonya	-	-	25,8	26,6	28,3	30,1	30,3	28,8
Letonya	-	-	15,2	24,5	25,0	24,1	24,3	24,5
Litvanya	-	-	22,1	19,1	20,5	20,7	21,3	20,4
Malta	20,6	29,5	31,6	27,2	23,1	20,8	24,3	23,9
Macaristan	28,8	19,3	20,1	23,5	23,5	23,4	22,0	23,1
Polonya	24,7	21,0	18,6	23,9	20,9	19,2	-	-
Slovakya	-	-	25,2	25,9	28,8	27,4	25,8	27,0
Slovenya	-	-	21,2	25,1	24,4	23,4	23,6	24,1

Kaynak:IMF-IFS(2003); World Economic Outlook (2004).

III. GAYRİ SAFİ SABİT SERMAYE BİRİKİMİ

Bilindiği üzere milli gelir hesaplamaları üç yöntemle hesaplanmaktadır. Bunlar; üretim, harcama ve gelirler yöntemleridir. Bu bölümde Türkiye ekonomisinde gayri safi sabit sermaye birikimi, harcama yöntemiyle hesaplanan bulgulardan hareketle ele alınıp analiz edilecektir. Bu yöntemle göre; özel ve kamusal tüketim, sermaye birikimi, stok değişimleri ve ihracat/ithalat farkının toplamı GSYİH değerine eşit olmaktadır. Sözel olarak ifade ettiğimiz bu durumu simgelerle ifade etmek istersek;

$$Y=C+G+I+(X-M)+ CS \quad \text{yazılabilir.} \quad (1)$$

Formülde Y; GSYİH; C; Özel nihai tüketim, G;Kamu harcamaları; Sabit sermaye yatırımları (I), net ihracat ise (X-M) ve stok değişimlerini de CS temsil etmektedir. İstatistiklerde harcamalar yöntemi ile hesaplanan gayri safi sabit sermaye birikimi kamu ve özel kesim ayrımı ekseninde makine ve teçhizat, bina ve bina dışı olarak da hesaplanmaktadır. Birikim oranı; gayri safi sermaye birikiminin gayri safi yurt içi hasılaya oranı olarak ifade edilmekte olup, kamu ve özel kesim ayrımı ekseninde makine ve teçhizat, bina ve bina dışı olarak hesaplanmış ve bulgular Tablo 14'de gösterilmiştir.

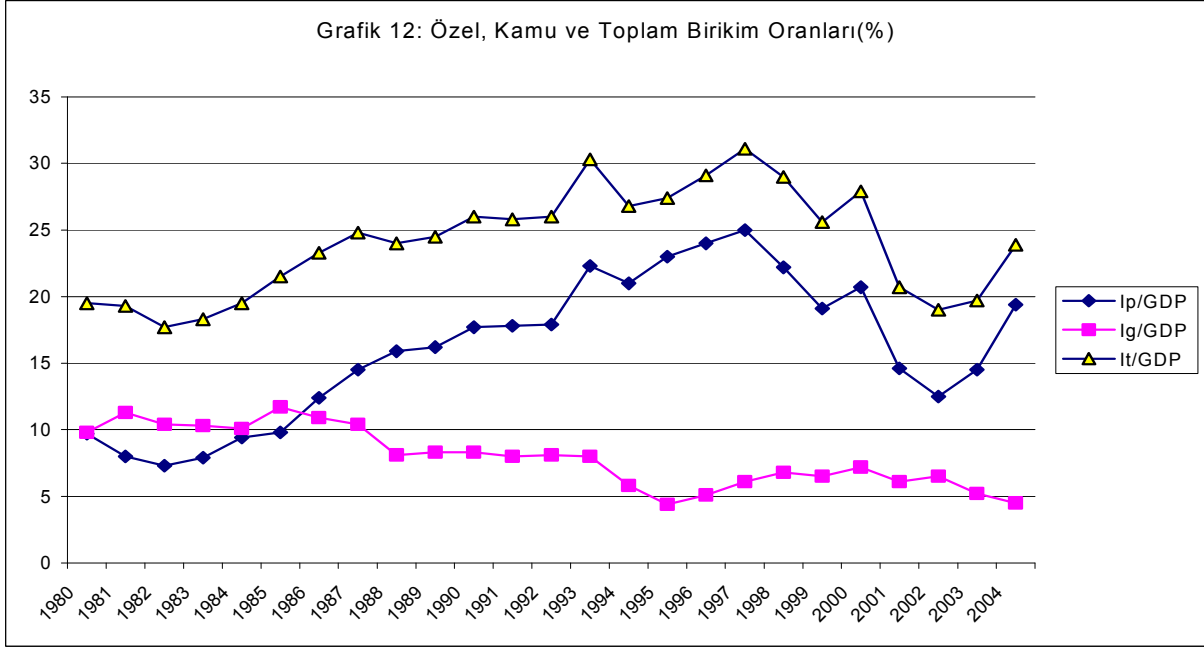
Tablo 13'de gösterilen simgelerden; I^t ; ekonomide toplam gayri safi sabit sermaye birikimini; I^g ; Kamu sektörü gayri safi sabit birikimini; I^p ; Özel sektör gayri safi sabit birikimini; ME^g ; Kamu sektöründe makine teçhizat gayri safi birikimini; BC^g ; Kamu sektörü bina inşaatı gayri safi birikimini; ME^p ; Özel sektörde makine teçhizat birikimini; BC^p ise özel sektörde bina inşaatı gayri safi birikimini göstermek üzere, gayri safi sabit sermaye birikimini ekonominin bütünü için gösteren (I^t) şu şekilde de ifade edilebilir: $I^t=I^g+I^p$ (2); $I^g=ME^g+BC^g+OC$; $I^p=ME^p+BC^p$ Bu değerleri 2 nolu formülde yerine yazıldığında şu denkleğe ulaşılabacaktır: $I^t= ME^g+BC^g+OC^g+ ME^p+BC^p$. Formül ekonominin bütünü için gayri safi sabit sermaye birikimini göstermektedir. Birikim oranları ise kamu ve özel kesim için gayri safi sabit sermaye birikiminin Gayri Safi Yurt İçi Hasılaya (GDP) bölümü ile elde edilmiş ve toplu olarak Tablo 13'de gösterilmiştir.

Tablo 13: Kamu ve Özel Kesimde Gayri Safi Sabit Sermaye Birikim Oranları (%)

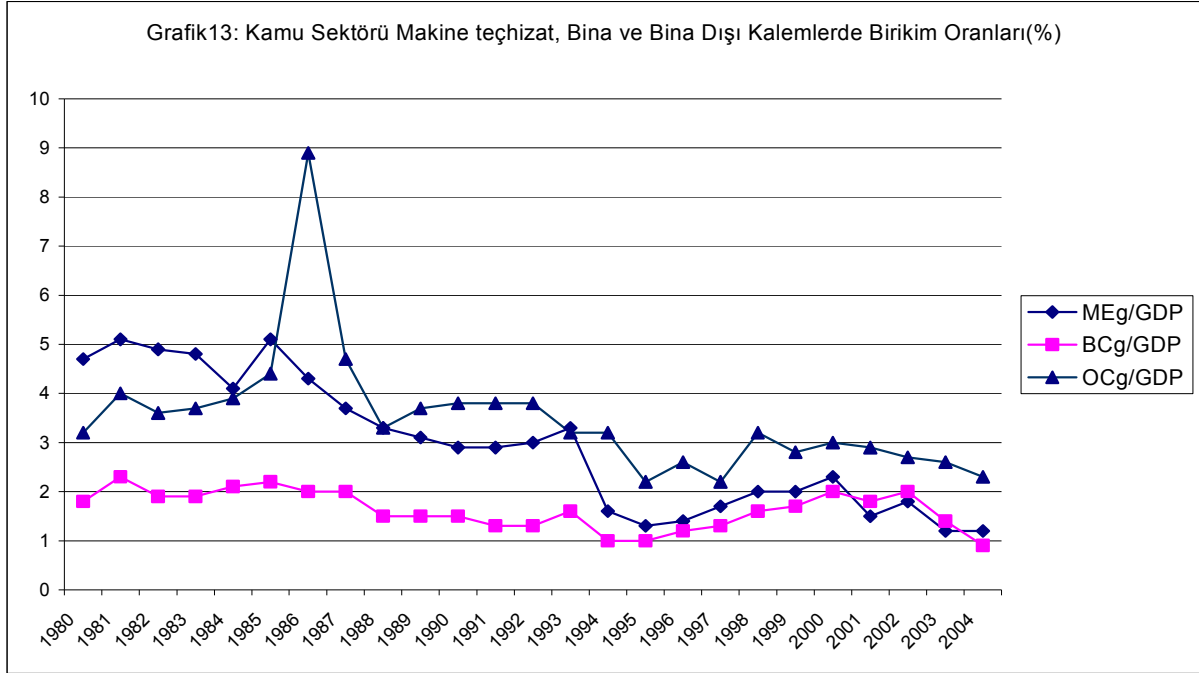
	I^p/GDP	I^g/GDP	I^t/GDP	ME^g/GDP	BC^g/GDP	OC^g/GDP	ME^p/GDP	BC^p/GDP
1980	9,7	9,8	19,5	4,7	1,8	3,2	1,7	8,1
1981	8,0	11,3	19,3	5,1	2,3	4,0	1,7	6,3
1982	7,3	10,4	17,7	4,9	1,9	3,6	2,1	5,2
1983	7,9	10,3	18,3	4,8	1,9	3,7	2,7	5,2
1984	9,4	10,1	19,5	4,1	2,1	3,9	4,1	5,3
1985	9,8	11,7	21,5	5,1	2,2	4,4	3,9	5,9
1986	12,4	10,9	23,3	4,3	2,0	8,9	4,9	7,5
1987	14,5	10,4	24,8	3,7	2,0	4,7	5,4	9,1
1988	15,9	8,1	24,0	3,3	1,5	3,3	5,4	10,6
1989	16,2	8,3	24,5	3,1	1,5	3,7	5,3	10,9
1990	17,7	8,3	26,0	2,9	1,5	3,8	8,0	9,7
1991	17,8	8,0	25,8	2,9	1,3	3,8	8,3	9,5
1992	17,9	8,1	26,0	3,0	1,3	3,8	8,4	9,6
1993	22,3	8,0	30,3	3,3	1,6	3,2	12,3	10,0
1994	21,0	5,8	26,8	1,6	1,0	3,2	9,5	11,5
1995	23,0	4,4	27,4	1,3	1,0	2,2	11,8	11,2
1996	24,0	5,1	29,1	1,4	1,2	2,6	13,7	10,3
1997	25,0	6,1	31,1	1,7	1,3	2,2	15,5	9,5
1998	22,2	6,8	29,0	2,0	1,6	3,2	13,1	9,1
1999	19,1	6,5	25,6	2,0	1,7	2,8	10,5	8,7
2000	20,7	7,2	27,9	2,3	2,0	3,0	13,4	7,3
2001	14,6	6,1	20,7	1,5	1,8	2,9	7,3	7,3
2002	12,5	6,5	19,0	1,8	2,0	2,7	6,9	5,7
2003	14,5	5,2	19,7	1,2	1,4	2,6	9,8	4,8
2004	19,4	4,5	23,9	1,2	0,9	2,3	14,3	5,1

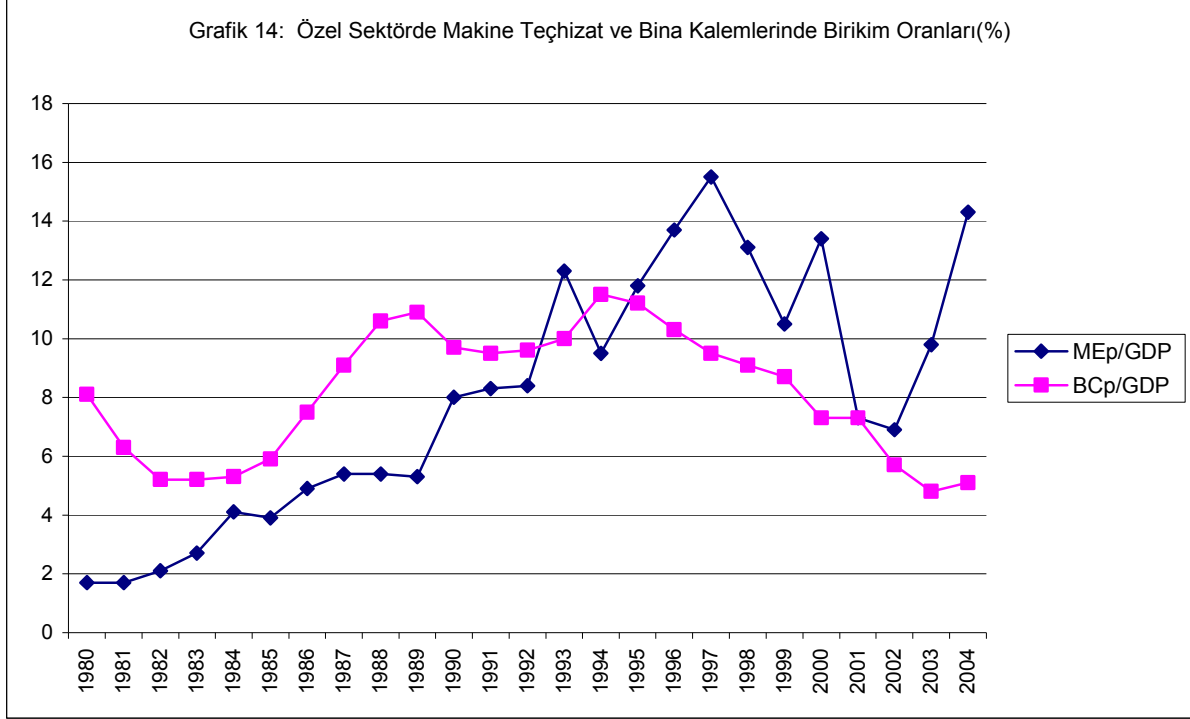
Kaynak:DPT verilerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Grafik 12: Özel, Kamu ve Toplam Birikim Oranları(%)

Grafik13: Kamu Sektörü Makine teçhizat, Bina ve Bina Dışı Kalemlerde Birikim Oranları(%)

III.1. Gayri Safi Sabit Sermaye Birikiminin Büyüme Hızları

Bu alt bölümde gayri safi sabit sermaye birikiminin büyüme hızlarının gelişimi yıllar itibariyle ve yıllık ortalama değerler cinsinden ele alınıp analiz edilecektir. Bunun için Tablo 14 ve Tablo 15 verilerinden yararlanıyoruz.

Yıllar itibariyle sektörel birikimin büyüme hızlarını gösteren Tablo 14 ve Tablo 15 verileri incelendiğinde, 1981-2004 döneminde en hızlı büyüme gösteren sektörün özel kesim makine ve ekipmanları sektörü olduğu anlaşılmaktadır. Yıllık ortalama %18,3 oranında büyüyen özel kesim makine ve ekipmanları sektörünü, yıllık ortalama %9 büyüme ile özel kesim sabit sermaye yatırımları izlemiştir. 1981-2004 döneminde kamu sektörü gayri safi sabit sermaye birikimi ise yılda ortalama olarak %2,2 oranında büyümüştür. Aynı dönemde özel kesim gayri safi sabit sermaye birikim düzeyinin ise %6,1 oranında büyüme gösterdiği tabloda görülmektedir.

Tabloda dikkat çeken hususlardan biri de, 1989-2004 döneminde toplam gayri safi sabit sermaye birikiminin önemli ölçüde gerilemesidir. Bu dönemde toplam gayri safi sabit sermaye birikim düzeyinin yıllık ortalama artış hızı %5 oranına düşerek, diğer dönemlere

göre oldukça önemli bir düşüş gerçekleşmiştir. Toplam gayri safi sabit sermaye birikim oranındaki düşüşe en büyük katkıyı özel kesim makine ve ekipmanları sektöründe gözlenen düşüş başta olmak üzere özel kesim sabit sermaye birikiminde gözlenen düşüş etkili olmuştur. Başka bir ifadeyle, sermaye hareketlerinin tam serbestisinin sağlandığı 1989 yılından itibaren ekonominin birikim düzeyinde önemli boyutlara varan aşınma gözlenmektedir.

Tablo 14: Türkiye Ekonomisinde Gayri Safi Sabit Sermaye Birikiminin Büyüme Hızları (%)

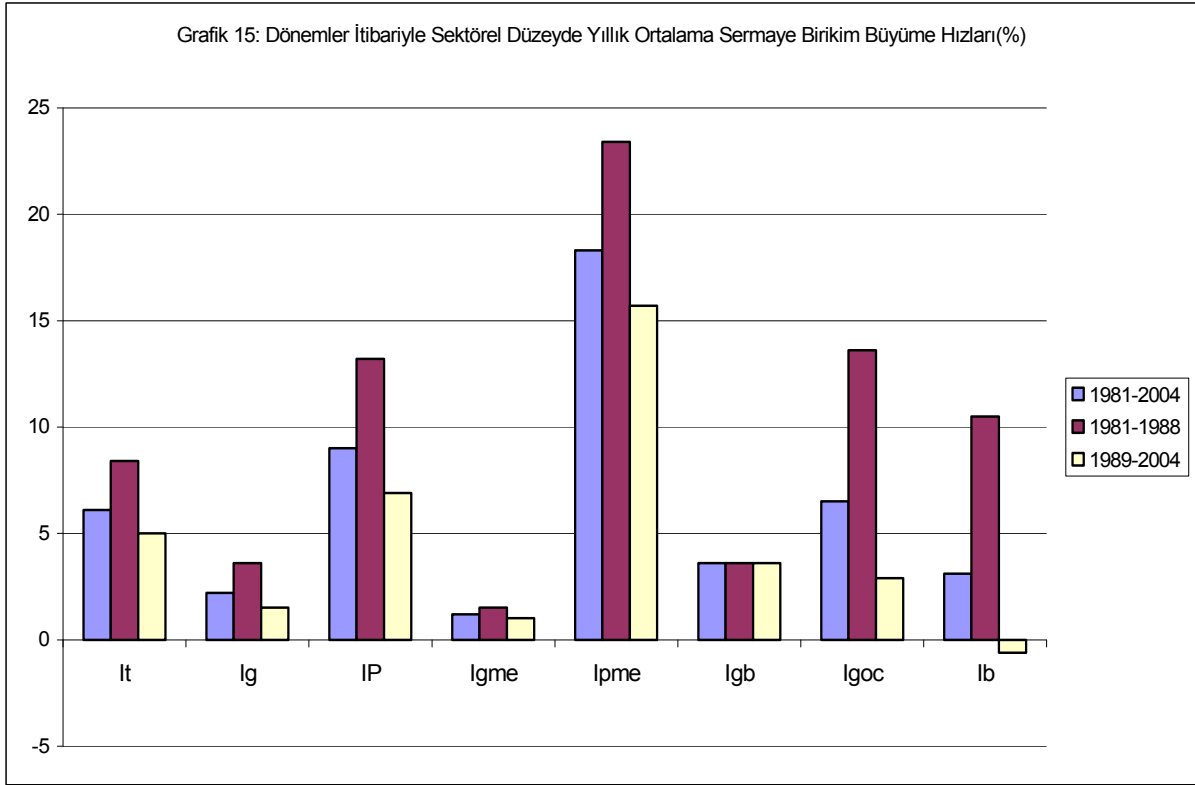
	I ^I	I ^g	I ^P	I ^{gme}	I ^{pme}	I ^{gb}	I ^{goc}	I ^B
1981	3,8	21,5	-14,0	11,9	7,4	28,0	32,0	-18,4
1982	-5,1	-4,9	-5,3	0,4	28,3	-13,0	-7,0	-14,4
1983	8,3	4,3	13,9	2,6	34,2	3,4	7,2	5,7
1984	14,0	4,3	26,7	-8,9	62,3	20,8	13,1	8,4
1985	14,7	20,4	8,6	30,9	-0,7	6,4	16,9	15,7
1986	15,9	-0,4	35,3	-9,4	33,8	-1,0	117,7	36,2
1987	16,5	4,0	27,5	-8,1	21,2	9,2	-42,5	31,5
1988	-1,0	-20,2	12,6	-7,1	1,0	-25,0	-28,3	19,6
1989	2,2	3,1	1,7	-6,8	-1,7	1,4	14,0	3,4
1990	15,9	8,9	19,4	3,9	66,4	13,3	11,3	-3,2
1991	0,4	-2,2	1,7	-0,5	4,1	-14,2	1,3	-0,4
1992	6,4	6,5	6,3	9,9	7,2	7,3	3,7	5,5
1993	26,4	7,2	35,0	17,8	59,3	26,7	-8,2	13,7
1994	-16,0	-30,8	-10,7	-52,7	-26,8	-41,2	-3,1	9,2
1995	9,1	-18,8	16,9	-14,0	32,3	6,2	-28,6	4,2
1996	14,0	24,4	12,1	12,0	25,2	30,2	29,3	-1,7
1997	14,9	28,4	11,9	36,2	21,5	22,8	-9,6	-0,8
1998	-3,9	13,9	-8,3	19,1	-12,5	25,0	49,1	-1,4
1999	-15,7	-8,7	-17,8	-4,3	-24,1	-1,6	-15,0	-8,8
2000	16,9	19,6	16,0	20,3	37,2	31,6	12,2	-9,7
2001	-31,5	-22,0	-34,9	-39,0	-49,6	-20,0	-10,3	-8,0
2002	-0,8	14,5	-7,2	29,3	1,4	23,9	1,1	-15,8
2003	9,6	-15,9	22,8	-29,8	50,3	-29,2	3,2	-10,5
2004	32,4	-4,7	45,5	14,8	60,3	-24,4	-3,2	15,3
Standart S.	14,1	15,8	18,9	21,4	30,3	21,1	31,0	14,0

Kaynak: DPT verilerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Tablo 15: Özel ve Kamu Sektörlerinde Gayri Safi Sabit Sermayenin Yıllık Ortalama Büyüme Hızları

	I ^I	I ^g	I ^P	I ^{gme}	I ^{pme}	I ^{gb}	I ^{goc}	I ^B
1981-2004	6,1	2,2	9,0	1,2	18,3	3,6	6,5	3,1
1981-1988	8,4	3,6	13,2	1,5	23,4	3,6	13,6	10,5
1989-2004	5,0	1,5	6,9	1,0	15,7	3,6	2,9	-0,6

Kaynak: Tablo 15'den hareketle kendi hesaplamamız.

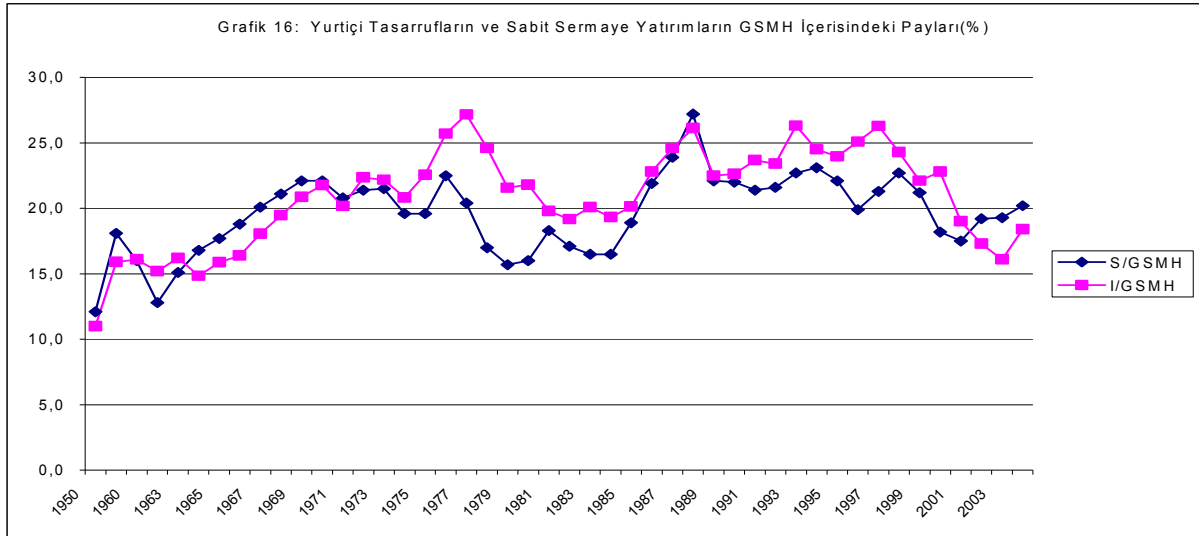
IV. SERMAYE BİRİKİM ORANLARI VE YURTIÇİ TASARRUFLAR

Bu alt bölümde Türkiye ekonomisinde yatırım-tasarruf dengesi başta olmak üzere, yatırım ve tasarruf parametrelerindeki gelişmeler ele alınıp analiz edilecektir. Bilindiği üzere bir ekonomide yatırımların esas kaynağı yurtiçi tasarruf oranlarıdır. Yurtiçi tasarruf oranlarının yatırım oranlarının altında kaldığı durumlarda yurtiçi kaynak dengesi bozularak dış tasarruflara ihtiyaç duyulmaktadır. Tablo 16, 1950-2004 dönemine ilişkin tasarruf ve birikim oranları ve kaynak dengesindeki gelişmeleri gösterirken, Tablo 17 ise aynı parametrelerin dönemler itibariyle yıllık ortalama değerlerini göstermektedir.

Tablo 16:Türkiye Ekonomisinde Tasarruf-Yatırım Dengesi (İç Kaynak Dengesi)

	S/GSMH	I/GSMH	Kaynak Dengesi		S/GSMH	I/GSMH	Kaynak Dengesi
1950	12,1	11	1,1	1982	17,1	19,2	-2,1
1955	18,1	15,9	2,2	1983	16,5	20,1	-3,6
1960	16	16,1	-0,1	1984	16,5	19,3	-2,8
1962	12,8	15,2	-2,4	1985	18,9	20,1	-1,2
1963	15,1	16,2	-1,1	1986	21,9	22,8	-0,9
1964	16,8	14,8	2	1987	23,9	24,6	-0,7
1965	17,7	15,9	1,8	1988	27,2	26,1	1,1
1966	18,8	16,4	2,4	1989	22,1	22,5	-0,4
1967	20,1	18,1	2	1990	22	22,6	-0,6
1968	21,1	19,5	1,6	1991	21,4	23,7	-2,3
1969	22,1	20,9	1,2	1992	21,6	23,4	-1,8
1970	22,1	21,8	0,3	1993	22,7	26,3	-3,6
1971	20,8	20,2	0,6	1994	23,1	24,5	-1,4
1972	21,4	22,4	-1	1995	22,1	24	-1,9
1973	21,5	22,2	-0,7	1996	19,9	25,1	-5,2
1974	19,6	20,8	-1,2	1997	21,3	26,3	-5
1975	19,6	22,6	-3	1998	22,7	24,3	-1,6
1976	22,5	25,7	-3,2	1999	21,2	22,1	-0,9
1977	20,4	27,2	-6,8	2000	18,2	22,8	-4,6
1978	17	24,6	-7,6	2001	17,5	19	-1,5
1979	15,7	21,6	-5,9	2002	19,2	17,3	1,9
1980	16	21,8	-5,8	2003	19,3	16,1	3,2
1981	18,3	19,8	-1,5	2004	20,2	18,4	1,8

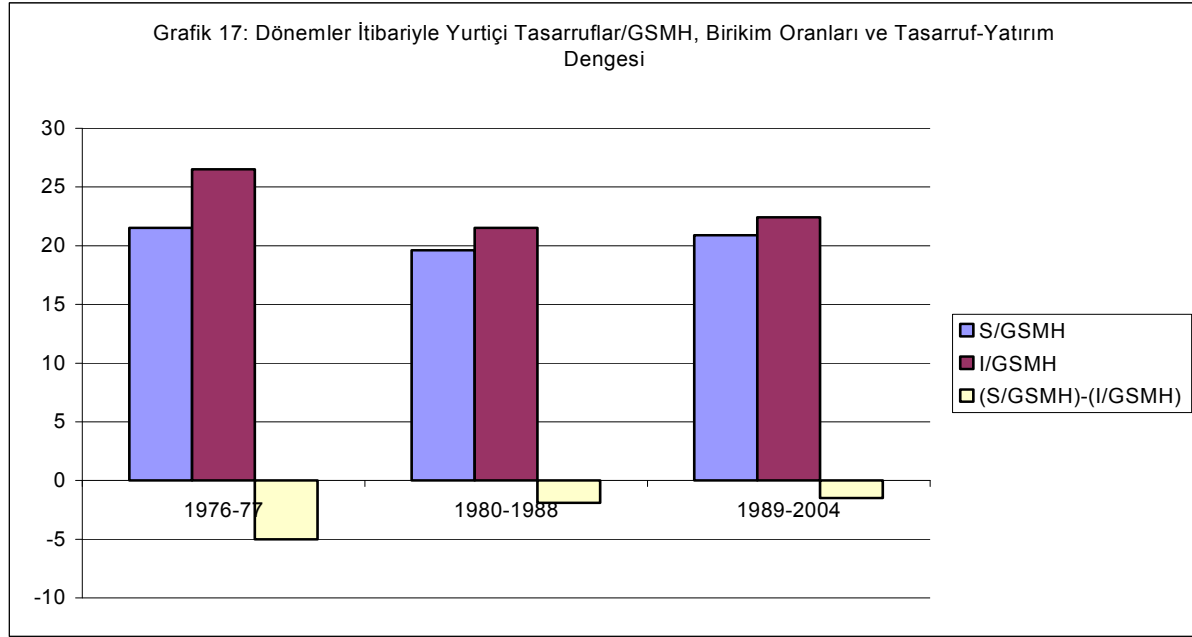
Kaynak ve Notlar:DPT. Kaynak dengesi değerleri tarafımızdan hesaplandı.

Tablo 17: Dönemler İtibariyle Tasarruf ve Yatırım Oranları ve Tasarruf-Yatırım Dengesi

	1976-77	1980-1988	1989-2004
S/GSMH	21,5	19,6	20,9
I/GSMH	26,5	21,5	22,4
(S/GSMH)-(I/GSMH)	-5,0	-1,9	-1,5

Kaynak:Tablo 17'den hareketle tarafımızdan hesaplandı.

Tablo 17 verileri incelendiğinde, 1950 yılında ulusal gelirin ancak % 12,1 oranının tasarruflara ayrıldığı, yurt içi tasarrufların 1960'lı yıllardan itibaren artmaya başladığı ve 1978-1980 krizi öncesinde, 1976-77 döneminde, yurt içi tasarrufların milli gelir içerisindeki yıllık ortalama payının % 21,5'e, birikim oranının ise yıllık ortalama %26,5 oranına çıktığı görülmektedir. Gerek yurtiçi tasarrufların ve gerekse de birikim oranlarının dışa açık ekonomi altında (1980-88) döneminde önemli ölçüde gerilediği anlaşılmaktadır. Buna göre, yurtiçi tasarrufların milli gelir içerisindeki payının 1980-88 döneminde yıllık ortalama %19,6'a, birikim oranının ise daha şiddetli bir düşüşle %21,5'e gerilediği görülmektedir. 1989-2004 döneminde yurtiçi tasarruflar ve birikim oranları nasıl gelişmiştir? Bilindiği gibi 1989 yılı Türkiye ekonomisi açısından oldukça önemli bir yılı temsil etmekte olup, 32 sayılı kararla birlikte ekonomide her türlü sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesinin başlangıç yılıdır. Başka bir ifadeyle, 1989 sonrası dönem aynı

zamanda sermaye hareketlerinin tam liberalizasyonunun yurtiçi tasarruflar ve birikim oranları üzerindeki etkisini de göstermektedir. Buna göre 1989-2004 döneminde yurtiçi tasarruflar ve birikim oranı 1980-1988 döneminde 1-2 puan daha yüksek bir oranda gerçekleşmesine karşın yurtiçi tasarruflar ve birikim oranının hâlâ 1976-77 döneminin altında kaldığı izlenmektedir. Başka bir ifadeyle dışa açılmanın McKinnon-Shaw tezinin ileri sürdüğü gibi finansal serbestlik tasarruf ve yatırım davranışlarını uyararak kalkınma temposunu hızlandırmamış, gelir dağılımının üst-gelir gruplarının lehine değişmesi sabit sermaye yatırımları ve tasarruf oranlarını artmamış, kaynaklar giderek spekülasyon alanlarında değerlendirilmeye başlanmıştır. Başka bir ifadeyle, kısa vadeli sermaye hareketlerine dayalı finansal liberalizasyonun yurtiçi tasarrufları kovalayıp kaçırdığı anlaşılmaktadır. Bir yandan büyük ölçüde faiz yükünden kaynaklanan kamu tüketimindeki genişleme; bir yandan 1989-93 yıllarının ücret-maaş artışları, bunlara ek olarak ucuzlayan ithal tüketim malları ve hızla genişleyen tüketici kredileri ile desteklenen özel tüketim artışları milli gelir içinde tüketim harcamalarının payını yükseltmiştir. Bu çalışmada, ilerleyen satırlarda *harcamalar yöntemiyle hesaplanan milli gelir* hesaplamasında da görüldüğü üzere tüketim harcamaları önemli ölçüde genişlemiştir.

Bilindiği üzere bir ekonomide tasarruf oranlarının seyri gelirle yakından ilgilidir ($S=C_0+bY$). Gelir arttıkça tasarruf oranının da artması beklenir. Ancak bu genel kuralın Türkiye ekonomisinde 1970'li yıllardan itibaren önemli ölçüde gerilediği anlaşılmaktadır. 2004 yılına gelindiğinde adam başına gelir 34 yıl öncesine göre %93 artmasına karşın, tasarruf oranı 1970 yılının da altında kalmıştır. Oysa 1950-1977 döneminde gelir artışına paralel yurtiçi tasarruf oranları da artmış %12'den %22,5 oranına yükselmiştir. Başka bir ifadeyle, Türkiye 34 yıl öncesine göre daha yüksek bir gelir düzeyine sahip olmasına karşın hâlâ 1970'li yılların altında bir tasarruf oranına sahip gözükmektedir. Kuşkusuz bu durum ülkenin iç kaynak dengesini bozarak, dış tasarruflara yönelmesine (borçlanmaya) neden olmaktadır.

Tablo 17'nin son satırı aynı zamanda yurtiçi kaynak dengesini (tasarruf-yatırım dengesini) de göstermektedir. Dönemler itibarıyla ekonomide yurtiçi kaynak dengesinin gelişimi incelendiğinde, 1976-77 döneminde yüksek birikim oranları nedeniyle kaynak dengesinin bozulduğu, buna karşın 1980-88 ve 1989-2004 dönemlerinde düşük tasarruf

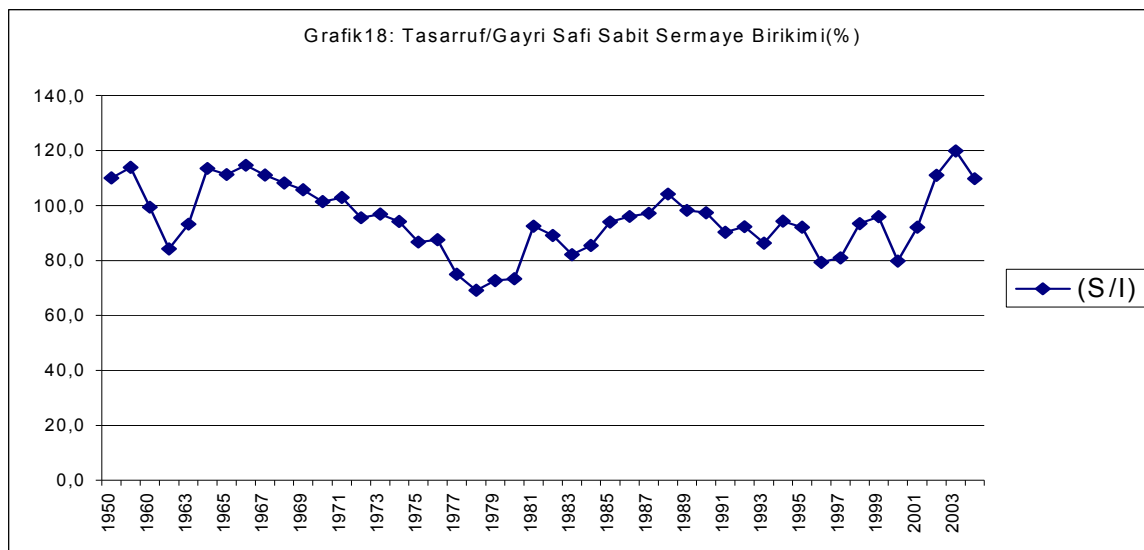
oranı, düşük birikim oranları nedeniyle kaynak dengesinin görece olarak daha düşük kaldığı izlenmektedir.

Toplam tasarruflar/toplam gayri safi sabit sermaye birikimini gösteren Tablo 18 verileri incelendiğinde, tasarruf eğiliminde görece bir artış izlenmektedir. Tasarruf eğilimindeki yükselme gelir dağılımının varlıklı gruplar lehine dönüştürülmesi ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Buna karşın, yatırım eğilimindeki görece durgunluk, sermaye içerisinde meydana gelen bölüşüm ilişkisi ile ilgili olabileceğini düşünüyoruz. Sermayenin yatırım katmanlarının (sanayi sermayesi başta olmak üzere), görece durumlarının yatırım eğilimi düşük rantı ve finans katmanlarının karşısında bozulmuş olması, makul bir açıklama olarak görülmektedir.

Tablo 18:Tasarruflar/Toplam Gayri Safi Sabit Sermaye Birikimi(%)

	(S/I)	(S/I)	(S/I)	(S/I)			
1950	110,0	1971	103,0	1983	82,1	1995	92,1
1955	113,8	1972	95,5	1984	85,5	1996	79,3
1960	99,4	1973	96,8	1985	94,0	1997	81,0
1962	84,2	1974	94,2	1986	96,1	1998	93,4
1963	93,2	1975	86,7	1987	97,2	1999	95,9
1964	113,5	1976	87,5	1988	104,2	2000	79,8
1965	111,3	1977	75,0	1989	98,2	2001	92,1
1966	114,6	1978	69,1	1990	97,3	2002	111,0
1967	111,0	1979	72,7	1991	90,3	2003	119,9
1968	108,2	1980	73,4	1992	92,3	2004	109,8
1969	105,7	1981	92,4	1993	86,3		
1970	101,4	1982	89,1	1994	94,3		

Kaynak:DPT verisinden hareketle tarafımızdan hesaplanmıştır.

IV.1. Kamu Açıklarının Finansmanı

Bu bölümde kamu açıklarının finansmanı kamu muhasebesinden hareketle teorik ve ampirik olarak ele alınıp analiz edilecektir.

Bir ekonomide milli gelir (Y), en geniş anlamıyla kamu (Y^g) ve özel kesim (Y^p) harcanabilir gelirlerinin toplamından oluşmaktadır.

$$Y = Y^g + Y^p \quad (1)$$

$$Y^g = C^g + S^g; \quad Y^p = C^p + S^p \quad (2)$$

$$Y = C^g + S^g + C^p + S^p \quad (3)$$

Milli gelir harcamalar yönünden ifade edilmek istenirse;

$$Y = (C^g + C^p) + (I^g + I^p) + (X - M) \text{ yazılabilir.} \quad (4)$$

Formülde Y; GSYİH; C^p ; Özel nihai tüketim; C^g ; kamu harcamaları; I^p ; özel kesim sabit sermaye yatırımlarını I^g ; kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarını ve (X-M) ise net ihracatı göstermektedir.

(3) ve (4) nolu ifadeler birbirine eşittir. O halde bu iki ifadeyi birbirine eşitlersek;

$$(C^g + S^g) + (C^p + S^p) = (C^g + C^p) + (I^g + I^p) + (X - M) \quad (5)$$

Benzer parametreler eşitliğin bir tarafında toplandığında;

$$(I^g - S^g) = (S^p - I^p) + (M - X) \quad (6)$$

(6) nolu ifade kamu kesimi yatırım tasarruf açığı özel kesim tasarruf yatırım fazlası ve dışa açık tarafından finanse edileceğini göstermektedir.

Ekonominin genel dengesine ilişkin seçilmiş parametreleri ve kamu açıklarının finansmanını gösteren Tablo 19 verileri incelendiğinde, ilk göze çarpan temel olgunun kamu harcanabilir gelirinde gözlenen dramatik düşüştür. Buna göre 1987 yılında ulusal gelirin %18,4'üne ulaşan kamu kesimi harcanabilir geliri, 1994 krizinden sonra önemli ölçüde düşmeye başlamış, 2001 kriz yılında %3,3'e geriledikten sonra, 2003 yılına gelindiğinde ulusal gelirin % 7'sine kadar gerilemiştir. Kamu harcanabilir gelirindeki gelişmeye paralel olarak 1987 yılında ulusal gelirin %3,4'üne gerilemiş olan kamu tasarruf yatırım açığı, 2001 yılında %15 gibi yüksek bir orana ve 2003 yılında ise %9,4 olarak gerçekleşmiştir.

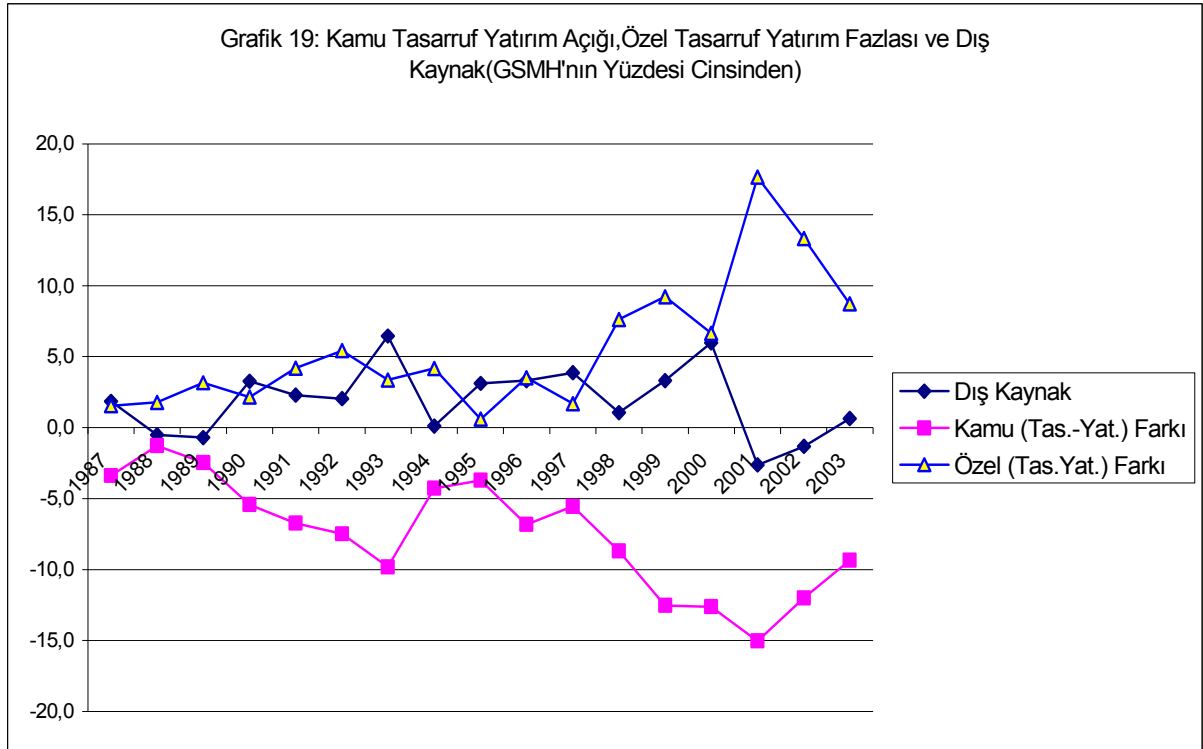
Kamu harcanabilir gelirindeki düşüş özel harcanabilir gelirdeki artış verileri izlenerek de gözlenebilir. Buna göre 1987 yılında ulusal gelir içerisinde %81,6 oranında bir paya sahip bulunan özel harcanabilir gelir oranı 2001 yılında %96,7'ye ve 2003 yılında ise %93'e yükselmiştir. Özel kesim harcanabilir gelirinde meydana gelen hızlı artış sonucunda özel kesim tasarruf yatırım fazlası da artmaya başlamış, 1987 yılında ulusal gelirin ancak %1,5'i düzeyinde bulunan özel kesim tasarruf yatırım fazlası 2001 yılında ulusal gelirin % 17,7'sine ve 2003 yılında ise % 8,7'sine yükselmiştir.

Tabloda göze çarpan olgulardan biri de, kamu tasarruf yatırım açığının finansmanında 1995,1996 ve 1997 yıllarında özel tasarruf yatırım finansmanının görece etkisinin azaldığı buna karşın dış kaynaklı finansmanının önemli bir unsur haline dönüştüğü olgusudur. Ancak, 1998 ve 1999 yıllarında azalan dış kaynaklı finansman, 2000 yılında ikinci zirvesine ulaştıktan sonra (dış kaynaklı finansmanın birinci zirvesi %6,4 ile 1993 yılıdır) 2001 kriz yılında negatife dönmüş, bu eğilim 2002 ve 2003 yıllarında da devam etmiştir. Kamu yatırım tasarruf açığının finansmanında dış kaynaklı finansmanın azalan önemini 2001-2003 döneminde özel kesim tasarruf yatırım fazlası doldurmuştur. Özellikle 2001 krizinden itibaren yükselen faiz oranları özel sektör tasarruf yatırım fazlasının ulusal gelirin %17,7'si ile %7,7'sine çıktığını göstermektedir.

Tablo 19: Ekonominin Genel Dengesi ne İlişkin Seçilmiş Parametreler ve Kamu Açıklarının Finansmanı (1998 Fiyatları ile GSMH İçerisindeki Pay) (%)

	Dış Kaynak (M-X)	Kamu Harcanabilir Geliri	Kamu (Tas.-Yat.) Farkı (Tasarruf Açığı) (S ^g -I ^g)	Özel Harcanabilir Gelir	Özel (Tas.-Yat.) Farkı (Tasarruf Fazlası) (S ^p -I ^p)
1987	1,8	18,4	-3,4	81,6	1,5
1988	-0,5	18,0	-1,3	82,0	1,8
1989	-0,7	17,3	-2,4	82,7	3,2
1990	3,3	15,7	-5,4	84,3	2,2
1991	2,3	13,2	-6,7	86,8	4,2
1992	2,1	12,0	-7,5	88,0	5,4
1993	6,4	9,9	-9,8	90,1	3,4
1994	0,1	11,4	-4,3	88,6	4,2
1995	3,1	11,8	-3,7	88,2	0,6
1996	3,3	9,4	-6,8	90,6	3,5
1997	3,9	11,7	-5,6	88,3	1,7
1998	1,1	9,2	-8,7	90,8	7,6
1999	3,3	6,6	-12,5	93,4	9,2
2000	6,0	7,2	-12,6	92,8	6,7
2001	-2,6	3,3	-15,0	96,7	17,7
2002	-1,3	6,5	-12,0	93,5	13,3
2003	0,6	7,0	-9,4	93,0	8,7

Kaynak:DPT

IV.2. Özel Sektör Tasarruf Oranları (S/GSMH) ile Birikim Oranları (I/GSMH) Arasında Granger Nedensellik Testi

Granger nedensellik testi gecikmeli değişkenlerle ilgili bir denklemde (modelde), zaman serisi kullanılarak araştırıldığında, ilişkide “nedensellik-causality” bulunup bulunmadığının test edilmesidir. Gerçekte iki değişken arasında güçlü bir korelasyon bulunabilir. Ancak bu ilişki bir birlikteliği mi (association) veya bir nedenselliği mi (causality) anlatmaktadır? Bu sorununun yanıtı Granger nedensellik testi ile verilmektedir. Granger nedensellik testinde örneğin $Y=f(C)$ türü bir ilişkide Granger nedensellik var ise bu durum $C \rightarrow Y$ simgeseli ile gösterilmektedir. Eğer ilişki $C= f(Y)$ türü bir ilişki ise ve Granger nedensellik var ise bu durum $Y \rightarrow C$ simgeseli ile ifade edilmektedir. Test sonucunda ;

- 1) $Y \rightarrow C$
- 2) $C \rightarrow Y$
- 3) $Y \rightarrow C$
- 4) Y ile C arasında bir nedenselliğin bulunmadığı seçeneklerden birine karar verilmektedir.

Granger nedensellik testi aşağıda tüketim ile gelir arasındaki ilişkide örneklendirilen (ve diğer gecikmeli iktisadi ilişkilere genelleştirilebilen) ilişkilerin ifadesidir.

$$C_t = \sum_{i=1}^m \mu_i C_{t-i} + \sum_{j=1}^m \delta_j Y_{t-j} + \varepsilon_{1t}$$

$$Y_t = \sum_{i=1}^m \theta_i Y_{t-i} + \sum_{j=1}^m \psi_j C_{t-i} + \varepsilon_{2t}$$

Bu denklemlerde hata terimlerinin birbirlerinden bağımsız olduğu varsayılmaktadır. Birinci denklemde tüketimin hem kendisinin geçmiş değerleriyle hem de gelirin geçmiş değerleri ile ilişkili olduğu varsayılmaktadır. Aynı varsayımlar ikinci regresyon denklemi için de geçerlidir. Granger nedensellik testinde hipotez ;

$$\sum_{j=1}^m \beta_j = 0$$

Olup Y_{t-1}, \dots, Y_{t-m} gecikmeli değişkenlerin ilişkide yeri olmadığı (Y'den C'ye Granger nedenselliği yok) düşüncesini anlatmaktadır.

Bu hipotezi test etmek için aşağıdaki (**F**) değerini hesaplamak gerekmektedir.

$F = ((RSS_R - RSS_{UR})/m) / (RSS_{UR} / (n-k))$ burada m, dışarıda bırakılan gecikmeli değişken sayısını; n, örnek hacmini; ve k kısıtlanmasız regresyonda tahmin olunan parametre sayısını gösterirken, RSS_R kısıtlanmalı ilişkideki hata terimlerinin kareleri toplamını, RSS_{UR} ise kısıtlanmasız ilişkideki hata terimlerinin karelerinin toplamı değerini göstermektedir.

IV.2.1. Birim Kök (Unit Root) Testi

Birim kök analizinde Dickey-Fuller (DF) (1981) testinden yararlanılmıştır. Çalışmada standart DF testi üç ayrı model üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bunlar sabit terimli, sabit terimsiz, trend ve sabit terimli tesadüfi yürüyüş modelleri olup sırasıyla SDF1, SDF2, SDF3 olarak isimlendirilmiştir.

$$SDF1: \Delta W_t = \delta W_{t-1} + \varepsilon_t \quad (9)$$

$$SDF2: \Delta W_t = \alpha + \delta W_{t-1} + \varepsilon_t \quad (10)$$

$$\text{SDF3: } \Delta W_t = \alpha + \gamma T + \delta W_{t-1} + \varepsilon_t \quad (11)$$

SDF testlerinin her birinde , W serisinin tesadüfi yürüyüş sürecinde bulunduğunu ifade eden sıfır hipotezi ($H_0 : \delta=0$) genel alternatifine karşı test edilmektedir.

IV.2.2. Genişletilmiş Dickey-Fuller Testi

Yapılan çalışmalarda sıkça karşılaşılan problemlerden biri regresyon hata terimlerindeki *ardışık bağımlılık problemi*dir. Hata terimlerindeki ardışık bağımlılık problemini gidermek için SDF3’de verilen denkleme bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri ilave edilerek Geliştirilmiş DF regresyon denkleminde ulaşılmaktadır:

$$\Delta w_t = \alpha + \gamma T + \delta W_{t-1} + \sum_{k=1}^m \sigma_k \Delta W_{t-k} + \varepsilon_t$$

Hesaplanan DF testinin mutlak değeri Monte Carlo Simulasyonlarına göre hesaplanmış MacKinnon kritik değerlerinin mutlak değerleri ile karşılaştırılmaktadır. Eğer DF istatistiğinin mutlak değerleri MacKinnon kritik değerlerinden büyükse serinin durağan olduğuna aksi durumda ise serinin durağan olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Yukarıda teorik açıklaması yapılan Granger Nedensellik testi, özel kesim tasarruf-yatırım ilişkisi açısından 1973-2002 dönemi için araştırılmıştır. Bunun için önce serilerin durağan olup olmadığı test edilmiştir. Bu testin sonucunda serilerin düzey (level) değerlerinin durağan olmadığı tespit edilmiş, bunun sonucunda her iki serinin de birinci farkları alınarak durağanlık koşulunun yerine getirip getirilmediği araştırılmıştır. Serilerin birinci farklarının durağan olduğu tespit edilmiş, bunun sonucunda, nedensellik testi *Granger Nedensellik testi* yolu ile araştırılmıştır. Diğer taraftan birinci farkları ve logaritması alınan serilerden hareketle de Granger Nedensellik testi yapılmış bulgular Tablo 20’de gösterilmiştir.

Tablo 20: Özel Kesim Tasarruf-Yatırım Arasındaki Nedensellik Test Sonuçları(Birinci Farklara Dayalı Test Sonuçları)

	F-İstatistiği	Olasılık
dspgnp, dgfignp'nin nedeni değildir	3.560	0.07
dgfignp, dspgnp'nin nedeni değildir	0.177	0.67

dspgnp: Birinci farkları alınmış özel sektör tasarruflarının GSMH'ya oranı.

dgfignp: Birinci farkları alınmış özel sektör sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranı.

Tablo 21: Tasarruf-Yatırım Arasındaki Nedensellik Test Sonuçları (Birinci Farklara ve Logaritmik Değerlere Dayalı Test Sonuçları)

	F-İstatistiği	Olasılık
dlncpgnp, dgfignp'nin nedeni değildir	7.149	0.130
dlngfignp, dspgnp'nin nedeni değildir	0.0007	0.97

dspgnp: Birinci farkları ve logaritması alınmış özel sektör tasarruflarının GSMH'ya oranı.

dgfignp: Birinci farkları ve logaritması alınmış özel sektör sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranı.

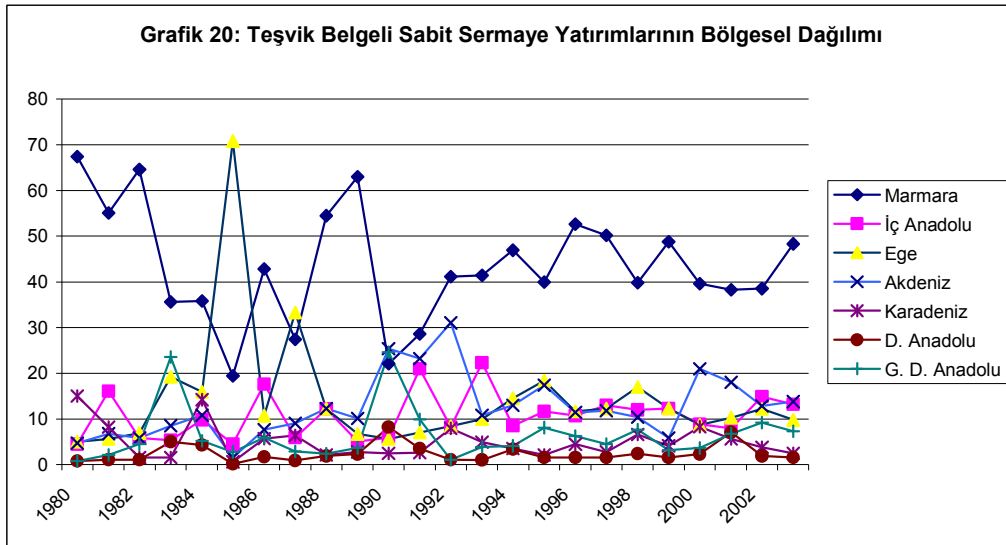
Yapılan analiz sonucunda bir gecikmeden sonra özel sektör tasarrufları yatırımların nedeni değildir hipotezi ret edilmekte, tasarruflardan yatırımlara doğru tek taraflı bir nedensellik tespit edilmektedir. Benzer bir bulgu, bu kez logaritması ve birinci farkları alınan seriler sonucunda, daha da belirgin bir biçimde elde edilmektedir. Bu bulgu bize yüksek birikim oranlarına ulaşmak için yüksek tasarruf oranlarının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

V. TEŞVİK BELGELİ SABİT SERMAYE YATIRIMLARI VE KAMU YATIRIM HARCAMALARI

Bu bölümde kamunun bölgesel dengesizlikleri gidermek için kullandığı araçlardan ikisi olan teşvikler ve kamu yatırım harcamalarının bölgesel dengesizlikleri ne düzeyde dengelediği araştırılıp analiz edilecektir.

V.1. Teşvik Belgeli Sabit Sermaye Yatırımları

Teşvikler, bölgesel dengesizliği dengelemeye yönelik araçların başında gelmektedir. Görece geri bölgeler "yatırım iklimi" açısından oldukça olumsuz özellikler taşımakta, görece geri bölgelerin ulusal ekonomi ile entegrasyonun tam sağlanamaması nedeniyle iç pazarın gelişimi engellenmektedir. Görece bölgelerde yatırımları olumsuz etkileyen faktörler, teşvikler yoluyla giderilmeye çalışılmaktadır. Bu bölümde teşvik uygulamasının

bölgesel dengesizlikleri gidermedeki etkisi araştırılıp analiz edilecektir.

Türkiye ekonomisinde teşvik belgeli sabit sermaye yatırımlarının bölgesel dağılımını gösteren Tablo 22 verileri incelendiğinde, Marmara bölgesinin yıllık ortalama %43,4 oranı ile diğer bölgelerin neredeyse tamamına yakın bir pay aldığı görülmektedir. Marmara bölgesini Ege (%14,4), Akdeniz (%12,6) ve İç Anadolu (%10,7) bölgelerinin izlediği anlaşılmaktadır. Bu bölgelerimizi bir üçüncü grup olarak Karadeniz (%5,0) ve GAP yatırımları nedeniyle G. Doğu Anadolu (%6,4) bölgeleri izlerken, son sırada yıllık ortalama %2,4'lük pay ile D Anadolu'nun geldiği görülmektedir.

Tablo 22 :Teşvik Belgeli Sabit Sermaye Yatırımlarının Bölgesel Dağılımı (%)

	Marmara	İç Anadolu	Ege	Akdeniz	Karadeniz	D. Anadolu	G. D. Anadolu
1980	67,4	4,5	5,0	4,7	15,0	0,8	0,8
1981	55,1	16,1	5,6	6,8	8,2	1,1	2,1
1982	64,6	5,8	6,9	5,8	1,6	1,1	4,5
1983	35,6	5,3	19,2	8,5	1,6	5,0	23,6
1984	35,8	9,8	15,9	10,8	14,2	4,3	5,2
1985	19,4	4,5	70,8	1,6	0,6	0,2	2,8
1986	42,8	17,6	10,7	7,6	5,7	1,7	5,9
1987	27,4	5,9	33,3	9,1	6,4	0,9	2,9
1988	54,5	12,2	12,2	12,3	2,1	1,9	2,4
1989	63,0	5,1	6,7	10,1	2,8	2,3	3,7
1990	22,1	5,9	5,6	25,4	2,5	8,2	24,6
1991	28,6	21,0	7,0	23,2	2,6	3,5	9,9
1992	41,1	8,2	8,4	31,0	7,9	1,1	1,1
1993	41,4	22,3	10,0	10,8	4,9	1,0	3,9
1994	46,9	8,5	14,5	13,0	3,5	3,4	4,1
1995	40,0	11,7	18,4	17,4	2,1	1,6	8,1
1996	52,6	10,7	11,7	11,4	4,5	1,6	6,2
1997	50,2	13,0	12,3	11,8	2,8	1,6	4,5
1998	39,8	12,0	17,0	10,4	6,6	2,4	7,7
1999	48,8	12,3	12,3	5,8	4,1	1,6	3,2
2000	39,6	8,8	8,7	21,0	8,3	2,3	3,6
2001	38,3	7,9	10,3	18,0	5,6	7,1	6,8
2002	38,5	14,9	12,2	12,8	3,8	1,9	9,2
2003	48,3	13,2	9,8	13,8	2,5	1,6	7,3
Yıllık Ort. pay	43,4	10,7	14,4	12,6	5,0	2,4	6,4

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı verilerinden hareketle tarafımızdan hesaplanmıştır.

Başka bir ifadeyle, teşviklerin bölgesel dengesizlikleri gidermede beklenen işlevi yerine getiremediği, teşviklerin giderek başta Marmara bölgesi olmak üzere, ülkenin en gelişmiş bölgelerinde yoğunlaştığı, görece geri bölgelere yönelik teşviklerin sınırlı kaldığı görülmektedir.

V.2. Kamu Yatırım Harcamalarının Bölgesel Gelişimi

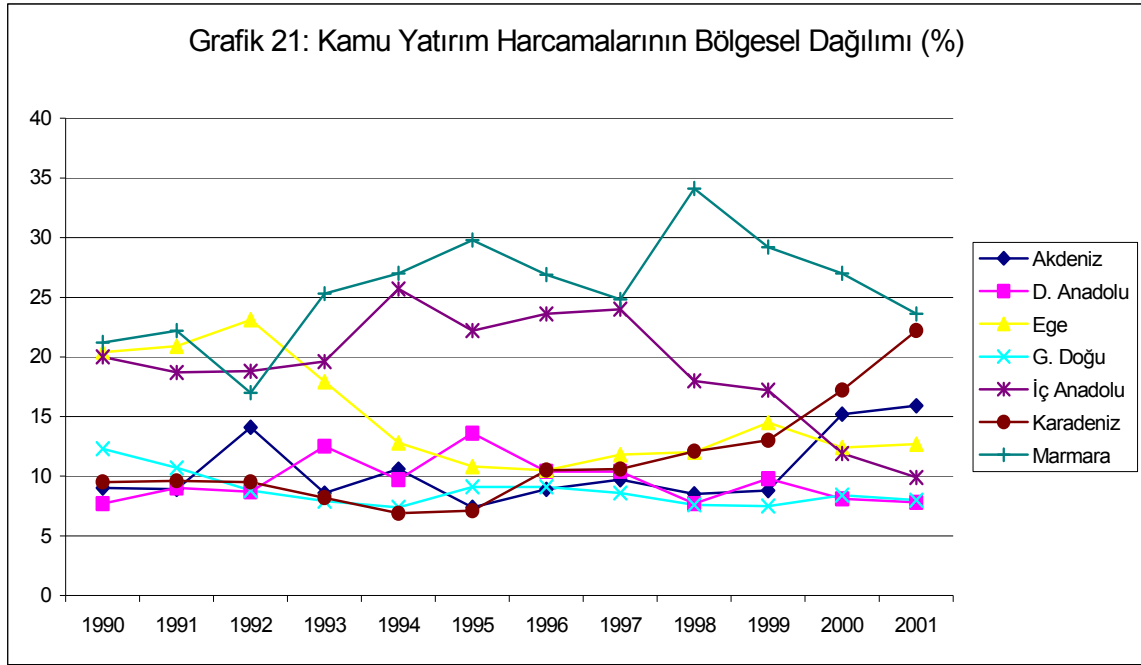
Bölgesel dengesizliğin önemli boyutlara ulaştığı ekonomilerde bu dengesizliği giderebilecek en temel araçlardan biri kamu yatırımlarıdır. Kamu yatırımları yoluyla bir yandan görece geri bölgelerdeki ekonomi canlanırken, diğer yandan özel yatırımcıların görece geri bölgelerde yatırım yapması için uygun iklimin yaratılması sağlanarak, görece geri bölgeler ekonomik kalkınma açısından önemli bir dinamizme sahip olacaktır.

Türkiye’de kamu yatırım harcamalarının nicel boyutu incelendiğinde yukarıda belirtilen amacı gerçekleştirmede ne düzeyde başarılı olmuştur? Bölgeler itibariyle kamu yatırım harcamalarının gelişimini 1990-2001 dönemi için gösteren Tablo 23 verileri incelendiğinde, kamu yatırım harcamalarının yukarıda belirtilen bölgesel dengesizliği dengeleyici işlevini yerine getiremediği, kamu yatırım harcamalarının ağırlıklı olarak Marmara başta olmak üzere, İç Anadolu ve Ege bölgelerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Buna göre, 1990-2001 döneminde Marmara bölgesinin toplam kamu yatırım harcamalarında aldığı pay yıllık ortalama düzeyinde %25 iken, İç Anadolu %18,7 ve Ege %15,2 oranlarında pay almıştır. Bölgesel dengesizlikleri gidermede en etkin araçların başında gelen ve 1980’li yıllarla birlikte kamu yatırım harcamalarında gözlenen daralma sonucunda, D. Anadolu ve G. Doğu Anadolu bölgeleri kamu yatırım harcamalarında en az pay alan bölgeler olarak öne çıkmıştır. Görece az gelişmiş bölgelerimiz olan D. Anadolu bölgesinin toplam kamu yatırım harcamalarında aldığı pay 1990-2001 döneminde yıllık ortalama %9,4 ve G. Doğu Anadolu bölgesi ise yıllık ortalama %8,9 ile en son sırada yer alan bölgelerimiz olmuştur.

Kamu yatırım harcamalarının bölgesel büyüme hızlarını ve standart sapma değerlerini gösteren Tablo 24 verileri incelendiğinde, yıllık ortalama artış hızı en yüksek olan bölgelerimiz olarak Akdeniz (%11,5) ve Karadeniz (%11,2) bölgeleri dikkat çekmektedir. Kamu yatırım harcamalarının yıllık ortalama büyüme hızının İç Anadolu’da %6,6; Ege Bölgesinde %3,2 ve G. Doğu Anadolu bölgesinde ise %2,7 oranında düştüğü görülmektedir. Aynı dönemde D. Anadolu bölgesinin kamu yatırım harcamaları yıllık ortalama olarak %1 oranında artarken, Marmara bölgesindeki artış %1,5 ile sınırlı kalmıştır.

Tablo 23: Kamu Yatırım Harcamalarının Bölgesel Dağılımı (%)

Bölgeler	Akdeniz	D. Anadolu	Ege	G. Doğu	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara	Toplam
1990	9,0	7,7	20,4	12,3	20,0	9,5	21,2	100
1991	8,9	9,0	20,9	10,7	18,7	9,6	22,2	100
1992	14,1	8,7	23,1	8,8	18,8	9,5	17,0	100
1993	8,6	12,5	17,9	7,9	19,6	8,2	25,3	100
1994	10,6	9,7	12,8	7,4	25,7	6,9	27,0	100
1995	7,4	13,6	10,8	9,1	22,2	7,1	29,8	100
1996	8,9	10,4	10,5	9,1	23,6	10,5	26,9	100
1997	9,7	10,4	11,8	8,6	24,0	10,6	24,8	100
1998	8,5	7,7	12,0	7,6	18,0	12,1	34,1	100
1999	8,8	9,8	14,5	7,5	17,2	13,0	29,2	100
2000	15,2	8,1	12,4	8,4	11,9	17,2	27,0	100
2001	15,9	7,8	12,7	8,0	9,9	22,2	23,6	100

Y. ortalama 10,5 9,6 15,0 8,8 19,1 11,4 25,7 100

Kamu yatırım harcamalarının zaman içerisinde istikrarlı gelişip gelişmediğini gösteren standart sapma değerleri incelendiğinde (Tablo 24), en istikrarsız gelişen bölgemizin Akdeniz olduğu, bu bölgemizi Karadeniz'in izlediği anlaşılmaktadır. Göreli olarak istikrarlı gelişen bölgemiz ise İç Anadolu bölgesi olmuştur.

Sonuç olarak, kamu yatırım harcamalarının bölgesel dağılımı incelendiğinde, ekonomideki bölgesel eşitsizlikleri dengeleyici özellikler taşımadığı, yatırımların gelişmiş bölgelerimizde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır: Marmara bölgesi 1990-2001 döneminde

yıllık ortalama %25,7 oranında pay alırken, D. Anadolu ve G. Doğu Anadolu gibi görece geri iki bölgemizin aynı dönemde aldığı yıllık ortalama pay %9,2 ile sınırlı kalmıştır.

Tablo 24: Kamu Yatırım Harcamalarının Bölgesel Büyüme Hızları ve Standart Sapma Değerleri (%)

Bölgeler	Akdeniz	D. Anadolu	Ege	G. Doğu Ana.	İç Anadolu	Karadeniz	Marmara
1991	-27,0	-14,1	-24,5	-35,8	-31,2	-25,5	-22,7
1992	69,6	3,3	18,0	-12,4	7,3	5,6	-18,2
1993	-48,6	21,3	-34,6	-24,2	-12,4	-27,4	25,5
1994	-16,6	-47,4	-51,8	-36,7	-11,2	-42,6	-27,9
1995	-19,6	61,3	-2,0	42,8	-0,2	19,1	27,5
1996	57,0	-0,3	26,1	29,9	38,2	92,2	17,7
1997	30,9	20,9	35,3	13,7	22,9	21,4	10,9
1998	-7,1	-22,0	7,1	-7,0	-20,9	19,8	45,2
1999	-12,5	7,9	2,3	-15,9	-19,4	-8,3	-27,5
2000	118,0	3,8	8,3	41,0	-12,4	67,0	17,3
2001	-17,2	-23,7	-19,0	-24,7	-33,9	2,0	-30,7
Standart Sapma	50,8	28,7	26,7	29,7	22,2	40,2	27,3
Yıllık Ortalama Artış	11,5	1,0	-3,2	-2,7	-6,6	11,2	1,5

Kaynak: DPT verilerinden hareketle kendi hesaplamamız.

VI. DÖNEMLER İTİBARIYLA SEKTÖREL TİCARET HADLERİ

Bu bölümde Türkiye ekonomisinde sektörel ticaret hadlerindeki gelişmeler ele alınıp analiz edilecektir. Sektörel ticaret hadleri sektörlerle ilişkin fiyat hareketlerini(dolayısıyla karlılığı) göstermesi nedeniyle, sektörel yatırımlar açısından önemli bir gösterge olarak görülmelidir. Sabit sermaye yatırımlarının giderek ticarete konu olmayan sektörlerde yoğunlaşmasının en temel nedenlerinden biri bu sektörlerde ticaret hadlerinin anılan sektörlerin lehine gelişmesinde de aranmalıdır.

VI.1. Türkiye Ekonomisinde Sektörel Ticaret Hadleri (Görelî Fiyat İndeksleri)

Bu bölümde Türkiye ekonomisinde sektörel ticaret hadlerinin gelişimi dönemler itibariyle ele alınıp analiz edilecektir. Sektörel ticaret hadleri hesaplanırken, her bir sektöre ilişkin fiyat deflatörünün GSYİH fiyat deflatörü ile ilişkilendirilmesi sonucunda hesaplanmıştır. Görelî fiyatlar, esas olarak ticaret kesiminde ticari marjların, mali kesimde faiz hadlerinin, konut sektöründe kiralardan ve serbest mesleklerde ise hizmet bedellerini diğer fiyatlara göre-değişme oranları tarafından belirlenmektedir.

VI.2. İthal İkameci (1963-1976) ve Kriz (1977-79) Dönemi : Sektörel Ticaret Hadleri

1963-1976 dönemine ilişkin sektörel görelî fiyatlar incelendiğinde, tarım ve devlete ilişkin görelî fiyatların en hızlı artan sektörler olduğu görülmektedir. İthal ikameci dönem olarak

da tanımlanan bu dönemde, tarıma yönelik popülist politikaların da etkisiyle, tarımın görelî fiyatları genel fiyat düzeyini %19,7 aşarken, kriz döneminin ilk iki yılında da tarımın görelî fiyatları artmaya devam etmiş, ancak 1979 yılında önemli bir düşüşle %107,8'e kadar gerilemiştir. Sektörler arasında görelî fiyatın önemli ölçüde arttığı sektörlerden biri de memur maaşlarından oluşan "devlet" sektörünün görelî fiyatında gözlenmektedir. Buna göre, 1963-76 döneminde devletin görelî fiyatının %78 oranında genel fiyat düzeyini aştığı, bölüşüm ilişkisinin memurların lehine geliştiği anlaşılmaktadır.

1963-76 döneminde sanayiinin görelî fiyatında düşüş gözlenmekte olup, sanayi/GSYİH değerinin 100'den %81,1'e gerilediği görülmektedir. 1977-79 kriz döneminde sanayiinin görelî fiyatındaki bozulma 1978 ve 1978 yılları boyunca devam etmiş, ancak 1979 yılında %87,2'e yükselerek, 1972 düzeyini yakalamıştır. Başka bir ifadeyle, 1963-1976 ve 1977-79 dönemlerinde sanayi sektörünün görelî fiyatları genel fiyat hareketinin oldukça gerisinde kalmış, bölüşüm ilişkisi sanayi sektörünün aleyhine gelişmiştir. 1963-1976 döneminde finans sektörünün görelî fiyatında da önemli bir aşınma gözlenmektedir. Buna göre 1963 yılında 100 olan finans sektörünün görelî fiyatı, 1976 yılında %71,3'e gerilerken, kriz döneminde daha da düşerek % 60'lara kadar düşmüştür. Başka bir deyişle, 1963-1979 döneminde mali kesimin görelî fiyatı genel fiyat düzeyinin % 40 kadar gerisinde kalmıştır. Kuşkusuz bu dönemde görelî fiyatın finans sektörünün aleyhine dönmesinin temel nedeni olarak düşük faiz hadlerinin etkisi belirtilmelidir.

Bu dönemde konut sektörüne ilişkin görelî fiyatın da sektörün aleyhine geliştiği izlenmektedir. Başka bir ifadeyle, ithal ikameci dönemde kira gelirlerindeki artışlar genel fiyat düzeyinin %15 oranında gerisinde kalmıştır.

Ticaret sektörüne ilişkin görelî fiyatlar 1963-1976 döneminde 100'den %85,9'a gerilerken, bu düşüş eğilimi kriz yıllarında da devam etmiş, 1979 yılında %84,8 olarak gerçekleşmiştir. Ürün bazında ticari marjların görelî büyüklüğünde, ekmek dışında margarin ve şeker de önemli bir aşınmanın yaşandığını önceki satırlarda göstermiştik. Buna göre 1963-1976 döneminde margarinde ticari marjlar %35 ve şekerde ise %37 düzeyinde gerilemiştir. Başka bir ifadeyle, bu dönemde margarin ile şekerin perakende fiyatları ile ayçiçeği ve şeker pancarı için çiftçinin eline geçen fiyatlar arasındaki marjlar 1963-1976 döneminde şekerde %33,3 ve margarinde ise %34,6 oranlarında açılmıştır.

Aynı dönemde ekmekteki ticari marj ise 100'den %139,6'a yükselerek bölüşüm ilişkisinden buğday üreticileri değil, ticaret sermayesi lehine gelişmiştir.

Tablo 25: Sektörel Ticaret Hadleri (1963=100)

	Tarım./ GSYİH	Sanayi./ GSYİH	İnşaat./ GSYİH	Ticaret./ GSYİH	Haberleşme./ GSYİH	Finans/ GSYİH	Konut./ GSYİH	Serbest .m./ GSYİH	Devlet/ GSYİH
1963	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1964	97,8	98,8	103,7	99,3	98,4	93,2	102,8	99,8	108,9
1965	96,0	98,4	107,2	98,8	98,3	102,3	104,1	99,3	107,7
1966	98,7	96,0	107,8	96,7	95,6	104,8	101,8	99,4	111,3
1967	96,8	97,1	119,6	97,0	91,5	107,0	102,3	99,1	108,1
1968	114,1	90,7	103,0	83,7	86,8	75,1	64,1	117,0	153,9
1969	117,6	86,2	105,1	83,5	85,3	74,3	70,0	117,6	144,9
1970	112,5	87,0	100,3	85,3	88,2	76,9	71,4	115,9	160,6
1971	107,4	86,9	94,4	86,8	89,6	73,8	74,6	114,1	177,0
1972	104,5	88,0	90,0	87,4	87,6	77,2	83,0	113,3	199,1
1973	115,8	81,2	89,6	84,5	80,9	82,9	82,5	120,4	193,5
1974	122,6	76,3	87,0	88,5	82,4	71,4	77,1	111,8	172,7
1975	125,5	75,2	98,6	86,2	78,6	64,9	79,2	109,9	180,1
1976	119,7	81,1	98,2	85,9	78,4	71,3	86,6	110,3	178,0
1977	122,3	77,0	106,1	84,9	79,4	60,1	95,2	109,9	190,7
1978	122,9	74,6	127,7	83,4	78,6	60,9	95,5	110,3	172,7
1979	107,8	87,2	123,3	84,8	79,0	61,6	89,7	108,1	176,4

Kaynak :DİE'den hareketle kendi hesaplamamız.

Tablo 26: Sektörel Ticaret Hadleri (1963=100) (Yıllık Ortalama Endeks Değerleri)

	Tarım./ GSYİH	Sanayi/ GSYİH	İnşaat/ GSYİH	Ticaret/ GSYİH	Haberleşme./ GSYİH	Finans/ GSYİH	Konut./ GSYİH	Serbest meslek/ GSYİH	Devlet/ GSYİH
1964-76	109,9	87,9	100,3	89,5	87,8	82,7	84,6	109,8	153,5
1977-79	117,7	79,6	119,0	84,4	79,0	60,9	93,5	109,4	179,9

Kaynak :DİE'den hareketle kendi hesaplamamız.

Özetle, ithal ikameci dönemde sektörel görelî fiyatların genel fiyat düzeyini aştığı sektörler; tarım, serbest meslek sahipleri ve devlet sektörü olurken, diğer sektörlerde görelî fiyatlar aleyhte gelişmiştir.

Tablo 27: Sektörel Görelî Fiyatlar (Yıllık Ortalama Endeks Değerleri) (1976=100) (1977-1979 Dönemi)

	Tarım/ GSYİH	Sanayi/ GSYİH	İnşaat/ GSYİH	Ticaret/ GSYİH	Haberleşme/ GSYİH	Finans/ GSYİH	Konut./ GSYİH	Serbest M./ GSYİH	Devlet/ GSYİH
1977-79	98,8	98,6	115,9	98,7	100,6	89,0	106,0	99,4	100,8

Kaynak:Tablo x verilerinden hareketle kendi hesaplamamız.

VI.3. Dışa Açık Ekonomi Altında Sektörel Ticaret Hadleri: 1980-88 Dönemi

Sektörel ticaret hadlerinin 1980-88 dönemi içerisindeki gelişimi incelendiğinde görelî fiyatların büyük ölçüde finans kesiminin lehine geliştiği görülmektedir. Buna göre 1978-79 ortalaması 100 kabul edildiğinde, finans sektörünün görelî fiyatı 100'den %183,8'e yükselmiştir. Başka bir ifadeyle, bu dönemde mali sermayenin - ağırlıklı olarak bankaların - görelî fiyatı genel fiyat hareketini %83,8 oranında aşarak, bölüşüm süreci

önemli ölçüde mali sermayenin lehine gelişmiştir. 1980-88 döneminde sektörel görel fiyatların en hızlı gerilediği sektörlerin başında tarım ve devlet gelmektedir. Bu dönemde tarımın görel fiyatlarında Cumhuriyet tarihinin ikinci en büyük düşüşü yaşanmış, görel fiyatlar 100'den 76,4'e düşmüştür. Devletin görel fiyatı ise 100'den %62,1'e gerilemiştir. Başka bir ifadeyle, 1980 sonrası gündeme gelen dışa açık ekonomi koşullarında, dışa açılmanın maliyetini özellikle tarım sektörünün ve memurların çektiği anlaşılmaktadır. Sanayi, inşaat ve ticaret sektörlerine ilişkin görel fiyatların genel fiyat düzeyinin üzerinde arttığı görülmektedir.

Tablo 28: Sektörel Ticaret Hadleri (1978/79=100)

	Tarım/ GSYİH	Sanayi/ GSYİH	İnşaat / GSYİH	Ticaret / GSYİH	Haberleşme/ GSYİH	Finans/ GSYİH	Konut./ GSYİH	Serbest M./ GSYİH	Devlet/ GSYİH
1978-79 Ort.	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1980	86,7	102,3	90,4	111,5	110,4	92,6	122,3	98,9	87,0
1981	85,6	111,6	85,2	114,3	114,9	112,6	114,2	101,9	69,6
1982	79,5	114,7	87,0	116,5	118,4	112,3	117,2	101,6	62,6
1983	78,8	108,6	91,7	117,0	123,4	113,0	123,8	102,6	63,7
1984	84,9	101,4	86,1	119,6	124,5	115,8	120,4	97,0	55,4
1985	82,6	102,4	85,7	117,0	118,7	116,1	124,6	91,1	56,0
1986	83,7	116,0	98,1	114,5	116,5	132,5	121,8	91,8	53,7
1987	83,3	117,9	98,3	114,6	113,7	173,6	112,3	90,5	63,7
1988	76,4	123,7	112,5	113,1	114,5	183,8	88,5	96,3	62,1

Kaynak: DİE'den hareketle kendi hesaplamalarımız

Sanayi sektörünün görel fiyatlarındaki düzelme (ücretlerdeki gerilemeyi telafi edecek boyutlarda pahlılaştıran döviz kuruna ve KİT fiyatlarına bağlı) girdi maliyetlerini üzerine uygulanan "mark-up" oranlarının yükselmesinden kaynaklandığını belirtelim.

Hizmetler sektörüne ilişkin görel fiyatların gelişimi incelendiğinde, "devlet" in görel fiyatı (memur maaşları) 1978-79 ortalaması 100 alındığında, 1988 yılında %62,1'e gerileyerek hizmetler sektöründe ve gerekse de tüm sektörler arasında görel fiyatı en hızlı düşen sektör olmuştur. Hizmetler sektörü içinde yer alan inşaat ile haberleşme/ulaştırma sektörlerinde sanayi sektörüne benzer bir fiyatlandırma davranışından söz edilebilir: Maliyetlere eklenen "mark-up" oranları biçiminde oluşan bu fiyatlamada sektör katma değeri; hem girdi maliyetlerinde hem de mark-up oranlarındaki değişimlere tabi olacaktır.

Görel fiyatlar 1980'li yıllarda emek gelirleri (memur maaşları/devlet) aleyhine, emek-dışı gelirler (faiz/finans; kira/konut; ticari kârlar/ticaret ve serbest meslek "fiyatları") lehine olmuş, sektör görel fiyatları da bölüşüm dinamikleri tarafından belirlenmiştir. Kuşkusuz

bu sonuç ekonominin reel devalüasyonlarla dışa açıldığı bir dönemde görelî fiyatların ticarete konu olan sektörler lehine, ticarete konu olmayan sektörler aleyhine değişeceğini savunan neo-klasik öngörü ile açıkça çatışmaktadır.

Tablo 29 :Sektörel Ticaret Hadleri (1978/79=100)(Yıllık Ortalama İndeks Değerleri)

	Tarım/ GSYİH	Sanayi/ GSYİH	İnşaat/ GSYİH	Ticaret/ GSYİH	Haberleşme/ GSYİH	Finans/ GSYİH	Konut/ GSYİH	Serbest M./ GSYİH	Devlet/ GSYİH
1980-1988	84,15	109,86	93,5	113,81	115,5	125,23	114,51	97,17	67,38

Kaynak:Tablo 'den hareketle kendi hesaplamamız.

VI.4. Sermaye Hareketlerinin Liberalizasyonu Altında Sektörel Ticaret Hadleri:1989- 2002 Dönemi

1989-2002 dönemine ilişkin sektörel görelî fiyatlar incelendiğinde, 1990'lı yıllardan itibaren finans sektörünün nasıl giderek öne çıktığı, açıkça görülmektedir. 1988=100 bazlı endekse göre, finans/GSYİH oranı (finans sektörünün görelî fiyatı), 2002 yılında %210,6 gibi yüksek bir orana ulaşmıştır. Finans sektörünün görelî fiyatları 1994 ve 2000/2001 krizlerinde gerilemiş olmakla birlikte, 1990'lı yıllarda en hızlı gelişen sektör olduğu görülmektedir. Ele aldığımız dönem içerisinde sektörel görelî fiyatların lehine geliştiği diğer üç sektör ise devlet, tarım ve serbest meslek sahiplerine ait olduğu görülmektedir. Bu dönemde tarımın, inşaatın ve sanayiinin görelî fiyatlarının gerilediği görülmektedir. 1989-1993 döneminde uygulanan politikalar sonucunda özellikle devlet sektörünün görelî fiyatında 1988 yılına göre önemli bir sıçrama gerçekleşmiş (görelî fiyat % 137,5'den % 176,8'e yükselerek) bu eğilim 1994 krizine kadar sürmüştür. Ancak, 1994 krizi ile birlikte maaşlar önemli ölçüde gerilerken, maaşlardaki gerileme 1995 yılında da devam etmiş, ancak 1996 yılından itibaren devletin görelî fiyatı tekrar yükselmeye başlamıştır. Bu dönemde uygulanan popülist politikaların tarımın görelî fiyatında da bir artışa neden olduğu, tarımın görelî fiyatındaki iyileşmenin 1999 yılına kadar devam ettiği, 2000/2001 krizinin tarımın görelî fiyatını önemli ölçüde aşındırdığı görülmektedir.

1988-2002 dönemine ilişkin sektörel ticaret hadlerine ilişkin ortalama endeks değerleri incelendiğinde, sektörel görelî fiyatların devlet, serbest meslek sahipleri, finans ve tarım sektöründe ilgili sektörlerin lehinde, sanayi, inşaat, ticaret ve konut sektörlerinde ise ilgili sektörlerin aleyhinde geliştiği anlaşılmaktadır.

Tablo 30: Sektörel Ticaret Hadleri (1988=100)

	Tarım/ GSYİH	Sanayi/ GSYİH	İnşaat/ GSYİH	Ticaret/ GSYİH	Haberleşme/ GSYİH	Finans/ GSYİH	Konut/ GSYİH	Serbest M/ GSYİH	Devlet/ GSYİH
1988	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1989	104,2	96,3	85,5	96,8	87,9	84,4	79,5	134,1	137,5
1990	112,3	91,2	85,0	95,7	98,5	101,9	77,3	149,7	176,8
1991	99,8	91,0	94,3	95,1	92,0	131,0	83,5	149,0	203,9
1992	99,7	90,0	91,6	93,7	90,7	136,4	88,3	148,4	220,6
1993	112,2	85,9	99,0	91,1	98,0	158,5	84,7	149,4	235,4
1994	107,2	92,6	88,5	98,6	97,5	106,1	74,9	151,1	191,1
1995	114,4	88,4	80,2	98,5	92,4	158,5	76,3	151,2	179,1
1996	125,9	84,5	58,7	96,9	95,5	198,1	74,5	154,1	201,9
1997	118,9	82,7	91,4	94,7	103,8	211,4	77,0	152,9	231,4
1998	136,5	75,7	92,5	92,4	106,6	250,4	88,9	154,2	236,9
1999	120,1	77,0	94,9	89,9	99,7	194,8	111,2	150,2	264,8
2000	114,2	78,2	90,2	90,4	114,1	143,1	123,7	147,8	249,2
2001	96,8	86,3	87,8	96,9	111,6	144,9	115,1	153,7	232,3
2002	96,4	83,9	80,1	91,4	114,8	210,6	107,9	147,9	241,5

Kaynak: DİE'den hareketle kendi hesaplamamız

Tablo 31: Sektörel Ticaret Hadleri (Yıllık Ortalama İndeks Değerleri) (1988=100)

	Tarım/ GSYİH	Sanayi/ GSYİH	İnşaat / GSYİH	Ticaret/ GSYİH	Haberleşme./ GSYİH	Finans/ GSYİH	Konut./ GSYİH	S. Meslek/ GSYİH	Devlet/ GSYİH
1988-2002	110,6	86,9	88,0	94,8	100,2	155,3	90,9	146,2	206,8

Kaynak: Tablo 30'dan hareketle kendi hesaplamamız.

1989-1993 döneminde sektörel görel fiyatı en hızlı artan sektörün başında memur maaşlarında oluşan "devlet" in görel fiyatında gözlenmektedir. Buna göre 1989-1993 döneminde memur maaşları %24,8 artarken tarımın ticaret hadlerinde de bir düzelme gözlenmektedir.

Tablo 32: Sektörel Ticaret Hadleri (1988=100)

	Tarım/ GSYİH	Sanayi/ GSYİH	İnşaat/ GSYİH	Ticaret/ GSYİH	Haberleşme/ GSYİH	Finans/ GSYİH	Konut/ GSYİH	S. Mes./ GSYİH	Devlet/ GSYİH
1988	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1989	104,2	96,3	85,5	96,8	87,9	84,4	79,5	134,1	137,5
1990	112,3	91,2	85,0	95,7	98,5	101,9	77,3	149,7	176,8
1991	99,8	91,0	94,3	95,1	92,0	131,0	83,5	149,0	203,9
1992	99,7	90,0	91,6	93,7	90,7	136,4	88,3	148,4	220,6
1993	112,2	85,9	99,0	91,1	98,0	158,5	84,7	149,4	235,4

Kaynak: DİE'den hareketle kendi hesaplamamız.

Tablo 33 : Sektörel Ticaret Hadleri (1988=100)(Yıllık Ortalama Endeks Değerleri)

	Tarım/ GSYİH	Sanayi/ GSYİH	İnşaat/ GSYİH	Ticaret/ GSYİH	Haberleşme/ GSYİH	Finans/ GSYİH	Konut/ GSYİH	Serbest M/ GSYİH	Devlet/ GSYİH
1989-1993	105,6	90,9	91,1	94,5	93,4	122,4	82,7	146,1	194,8

Kaynak: Tablo 32'den hareketle kendi hesaplamamız.

Tablo 34: Sektörel Ticaret Hadleri (1993=100)

	Tarım/ GSYİH	Sanayi/ GSYİH	İnşaat/ GSYİH	Ticaret/ GSYİH	Haber./ GSYİH	Finans/ GSYİH	Konut/ GSYİH	S.Meslek/ GSYİH	Devlet/ GSYİH
1993	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1994	95,5	107,8	89,4	108,2	99,5	66,9	88,4	101,1	81,2
1995	102,0	102,9	81,0	108,1	94,3	100,0	90,1	101,2	76,1
1996	112,2	98,4	59,3	106,4	97,4	125,0	88,0	103,1	85,8
1997	106,0	96,3	92,3	104,0	105,9	133,4	90,9	102,3	98,3
1998	121,7	88,1	93,4	101,4	108,8	158,0	105,0	103,2	100,6
1999	107,0	89,6	95,9	98,7	101,7	122,9	131,3	100,5	112,5
2000	101,8	91,0	91,1	99,2	116,4	90,3	146,0	98,9	105,9
2001	86,3	100,5	88,7	106,4	113,9	91,4	135,9	102,9	98,7
2002	85,9	97,7	80,9	100,3	117,1	132,9	127,4	99,0	102,6

Kaynak:DİE'den hareketle kendi hesaplamamız.

1994 yılının kriz olması nedeniyle, krizin sektörel ticaret hadleri üzerinde yarattığı etkiler Tablo 16'da gösterilmiştir. 1994 krizinin en fazla bir önceki yıla göre finans ve "devlet" in görelî fiyatlarını etkilediği görülmektedir. Kriz, finans sektöründe önemli sorunlara neden olurken, 5 Nisan İstikrar Programı ile birlikte memur maaşları önemli ölçüde düşürülmüş, bir önceki yıla göre "devlet" in görelî fiyatı %19,8 oranında gerilemiştir.

Tablo 35: Sektörel Ticaret Hadleri (1988=100)(Yıllık Ortalama Endeks Değerleri)

	Tarım/ GSYİH	Sanayi/ GSYİH	İnşaat/ GSYİH	Ticaret/ GSYİH	Haberleşme/ GSYİH	Finans/ GSYİH	Konut/ GSYİH	Serbest m./ GSYİH	Devlet/ GSYİH
1994-2002	102,0	96,9	85,8	103,6	106,1	113,4	111,4	101,4	95,7

Kaynak:Tablo 34'den hareketle kendi hesaplamamız.

VII. DÜNYA EKONOMİSİNDE BÜYÜME

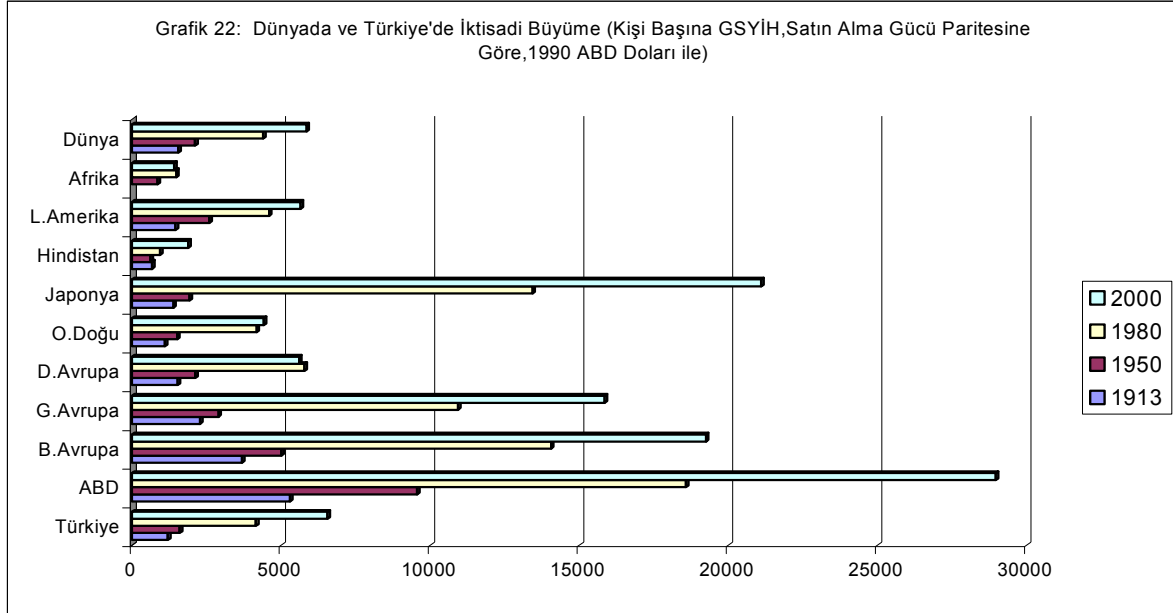
Bu bölümde Türkiye ile birlikte dünya ekonomisinde meydana gelen büyüme süreci ele alınıp değerlendirilecektir. Türkiye'nin ekonomik büyüme performansı seçilmiş ülkeler ve kıtalar düzeyinde kişi başına GSYİH olarak Tablo 36 ve grafik 22'de gösterilmiştir.

Tablo 36: Türkiye'de ve Dünyada İktisadi Büyüme (Kişi Başına GSYİH, Satın Alma Gücü Paritesine Göre,1990 ABD Doları ile)

	1913	1950	1980	2000
Türkiye	1200	1600	4155	6550
ABD	5301	9561	18577	28971
B. Avrupa	3688	5013	14056	19248
G. Avrupa	2282	2897	10938	15850
D. Avrupa	1527	2120	5780	5600
O. Doğu	1100	1515	4181	4421
Japonya	1385	1926	13429	21104
Hindistan	673	619	938	1882
L. Amerika	1461	2593	4600	5650
Afrika		852	1484	1409
Dünya	1550	2114	4400	5850

Kaynak:Pamuk (2002).

Birinci dünya savaşı öncesinden günümüze kadar olan zaman aralığı bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Türkiye ile dünyanın en yüksek gelirli ülke ya da bölgeleri arasındaki ortalama gelir farklarının azalmadığı anlaşılmaktadır.

Büyüme olgusunun zaman içerisinde nasıl geliştiğini tespit etmek amacıyla dönemler itibariyle yıllık ortalama büyüme hızlarının incelenmesi daha anlamlı olacaktır. Tablo 37 dönemler itibariyle Türkiye ve seçilmiş ülkeler bağlamında bölgesel kişi başına GSYİH'nin büyüme hızlarındaki performansı göstermektedir.

Tablo 37: Dünya ve Türkiye'de Dönemler İtibariyle Kişi Başına GSYİH Yıllık Ortalama Büyüme Hızları (%)

	1950/1913	1980/1950	2000/1980	2000/1950	2000/1913
Türkiye	0,8	3,1	1,8	2,5	2
ABD	1,6	2,2	2,2	2,2	2
B. Avrupa	0,8	3,5	1,6	2,7	1,9
G. Avrupa	0,6	4,3	1,9	3,4	2,3
D. Avrupa	0,9	3,4	-0,2	2	1,5
O. Doğu		3,4	0,3	2,2	1,6
Japonya	0,9	6,7	2,3	4,9	3,2
Hindistan	-0,2	1,4	3,6	2,2	1,2
L. Amerika	1,6	1,7	0,4	1,2	1,6
Afrika		1,9	-0,3	1	
Dünya	0,8	2,5	1,4	2	1,6

Kaynak: Pamuk (2002).

Türkiye ekonomisinin 1913/1950 ile 2000 yılları arasındaki büyüme hızı, seçilmiş ülkeler ve bölgeler ile karşılaştırıldığında "orta" konumda yer aldığı, Hindistan, Afrika, O. Doğu

ve L. Amerika'yı aştığı, Japonya, B. Avrupa ve G. Avrupa'nın ise gerisinde kaldığı görülmektedir.

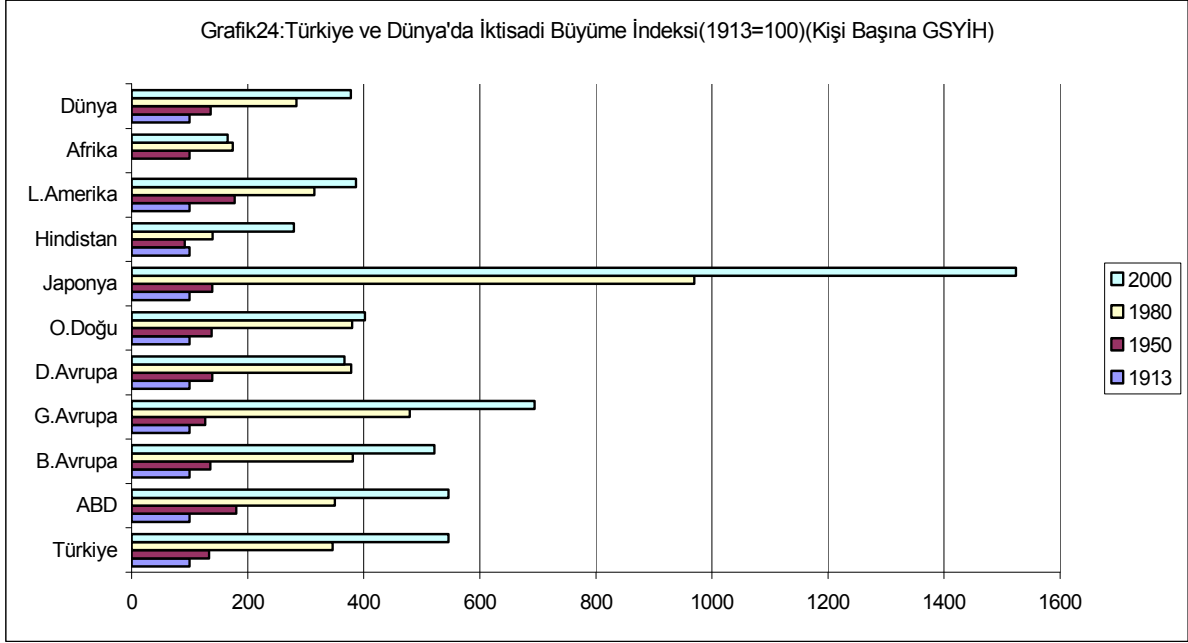
Türkiye'nin dönemler itibariyle ekonomik büyüme performansı diğer ülkeler ve bölgeler ile kıyaslandığında, dönemler arasında önemli farklılaşmaların yaşandığı görülmektedir. Buna göre Türkiye ekonomisinin görece konumunun özellikle 1980-2000 döneminde bozulduğu anlaşılmaktadır. Buna göre Türkiye'nin 1980-2000 döneminde kişi başına GSYİH'sı yıllık ortalama %1,8 oranında büyürken, 1950-1980 döneminde yıllık ortalama % 3,1; 1950-2000 döneminde yıllık ortalama %2,5 oranında büyürken, 1913-2000 döneminde yıllık ortalama %2 oranında büyümüştür. Başka bir ifadeyle, Türkiye'nin kişi başına yıllık ortalama GSYİH'sı 1980-2000 döneminde Japonya, Hindistan, G. Avrupa ve ABD'nin gerisinde kalırken, B. Avrupa, D. Avrupa, O. Doğu, L. Amerika ve Afrika bölgelerinin üzerinde bir büyüme hızına ulaşmıştır.

Dünya ekonomisine ve Türkiye'ye ilişkin GSYİH'nın büyüme indeks değerleri incelendiğinde, Türkiye'nin ve dünya ekonomisinin büyüme performansında meydana gelen gelişmeler daha net izlenebilmektedir. Buna göre 1913 yılı kişi başına GSYİH değerleri 100 kabul edildiğinde, kişi başına GSYİH indeksinin 2000 yılında Japonya'da %1524'e, G. Avrupa'da % 695'e, Türkiye'de %546'ya, Afrika'da %165'e, ABD'de %547'e yükseldiği anlaşılmaktadır. Bu bulgular bize Türkiye'nin büyüme performansının dünya ile kıyaslandığında ne iyi ne de kötü bir konumda olduğunu göstermektedir.

Tablo 38:Türkiye'de ve Dünyada İktisadi Büyüme İndeksi (1913=100) (Kişi Başına GSYİH, Satın Alma Gücü Paritesine Göre,1990 ABD Doları ile)

	1913	1950	1980	2000
Türkiye	100	133	346	546
ABD	100	180	350	547
B.Avrupa	100	136	381	522
G.Avrupa	100	127	479	695
D.Avrupa	100	139	379	367
O.Doğu	100	138	380	402
Japonya	100	139	970	1524
Hindistan	100	92	139	280
L.Amerika	100	177	315	387
Afrika		100	174	165
Dünya	100	136	284	377

Kaynak:Pamuk (2002).

VII.1. 1950-1980 Dönemi:Büyümenin Altın Çağı

II. Dünya savaşı sonrasında izlenen ve büyümenin “altın çağı” olarak tanımlanan çeyrek yüzyıllık genişleme dönemi, dünya ekonomisi açısından en güçlü ve tempolu büyüme dönemi olmuştur. Bu dönemde dünya ölçeğinde kişi başına gelirlerin yıllık ortalama artış hızı %3’e yaklaşmış ve 1950-1973 arasında kişi başına gelirlerdeki toplam artış %100’ü aşmıştır. Bu dönemde Japonya’nın yanı sıra İtalya, İspanya, Portekiz, Yunanistan, İsrail ve G. Kore gibi ülkelerde kişi başına GSYİH’sı yılda ortalama %5 üzerinde büyüyerek, bugünün gelişmiş ülke konumuna yükselmişlerdir.

II. Dünya Savaşı sonrasında 1950-1973 döneminde tempolu büyümeyi esas olarak uygulanan Keynes’ci politikalar sayesinde sağlanmıştır. Bu dönemde merkez ülkelerde Keynes’ci refah devleti modeli egemen olurken, gelişmekte olan ülkelerde ise uluslararası Keynes’cilik çerçevesinde ithal ikameci kalkınma modeli uygulamaya konmuştur. Türkiye’de uluslararası Keynes’ciliğin bir uzantısı olarak uygulanan ithal ikameci kalkınma stratejisi 1960’lı yıllardan itibaren uygulanmaya başlanmış, bunun neticesinde hızlı ve tempolu bir büyüme oranına ulaşılmıştır. 1960’lı yıllarda ulusal gelir %6,3 oranında artarken, bu oran 1924-2004 ortalamasının üzerindeki bir gelişmeyi göstermektedir. Bu dönem aynı zamanda sanayi sektörünün de tempolu büyüdüğü bir

dönemi temsil etmektedir. 1962-1976 döneminde sanayi sektörü yıllık ortalama % 9,3 oranında büyürken, bu oran 1924-2004 döneminin yıllık ortalama değeri olan % 6,7'nin oldukça üzerinde bir performansı temsil etmektedir.

Tarımda ekilebilir toprakların sınırına ancak bu dönem sonunda ulaşıldığı için, özellikle de II. Dünya Savaşı sonrasında büyük yatırımlara gerek kalmadan tarımda hızlı üretim artışları sağlanabilmiştir. Bu döneme damgasını vuran büyüme olgusu yaygın (ekstansif) büyümedir. Yani, üretim artışları girdilerin verimi artırılarak değil, girdilerin fiziksel miktarı artırılarak sağlanmıştır. Ancak, ithal ikameci kalkınma stratejisi 1970'li yılların sonunda yatırım malları üretimi aşamasına geçmeden tıkanmış, ekonomi önemli bir döviz darboğazı ile karşı karşıya kalmıştır. Başka bir ifadeyle, ekonomi giderek daha zor şartlar altında borçlanmak zorunda kalmış, ancak ekonominin döviz üretme kapasitesi büyük ölçüde durduğu için ekonomi derin bir kriz süreci ile karşı karşıya kalmıştır.

VII.2.1980-2000'li Yıllar: Düşük ve İstikrarsız Büyüme Dönemi

1970'li yıllarda sabit kur rejiminin terk edilmesinin ardından petrol fiyatlarının yükselmesiyle yaşanan bunalım ve enflasyon dalgasından sonra, ABD ve İngiltere'de yeni iktidarlar Keynes'ci refah devleti modelini terk ederek, yeni bir strateji uygulanmaya konmuştur. Bu döneme damgasını vuran iktisat politikaları neoliberal iktisat politikalarıdır. Bu yeni dönemde uluslararası ticaret ve sermaye hareketleri önündeki engeller kaldırılarak mali sermayenin akışkanlığı daha da hızlandırılmıştır.

Dünya ekonomisinin bu yeniden yapılanma döneminde (küreselleşme sürecinde) iktisadi büyümenin giderek yavaşladığı ve yıllık ortalama büyüme hızının da düştüğü anlaşılmaktadır. Bu dönemde büyümenin giderek belli bölgelerde yoğunlaştığı, Afrika gibi bir çok az gelişmiş bölgenin ekonomik döngünün dışında kaldığı bir dönem olmuştur. Başka bir ifadeyle, dünya ölçeğindeki veriler 20.yüzyılın 3.çeyreğinde düşük gelirli ülkelerle yüksek gelirli ülkeler arasındaki gelir farklılıklarının göreceli olarak kapanma eğilimine girdiği bir dönem olmuş idi. Oysa son çeyrek yüzyılda bu eğilim tümüyle ortadan kalkmış, gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki gelir farkları daha da artmaya başlamıştır.

Küreselleşme döneminde Türkiye'nin ekonomik büyüme performansı nasıl gelişmiştir? Türkiye'nin küreselleşme dönemindeki ekonomik büyüme performansındaki gelişmeler

incelendiğinde, büyümenin giderek daha istikrarsız ve ortalama büyüme hızının da düştüğü görülmektedir. Örneğin, sermaye hareketlerinin tam liberalizasyonunun sağlanmadığı 1980-1988 döneminde, yıllık ortalama büyüme hızı % 4,3 oranında gerçekleşirken, her türlü sermaye hareketinin serbestleştirildiği 1989 yılı sonrasında (1989-2004 döneminde) yıllık ortalama büyüme hızı % 3,8'e gerilemiştir. Bu iki döneme ilişkin büyümenin istikrarı araştırıldığında, 1980-1988 döneminin büyüme oranlarının göreceli olarak daha istikrarlı geliştiği, her iki döneme ilişkin standart sapma değerlerinden anlaşılmaktadır. Buna göre 1980-1988 döneminde büyüme hızının standart sapma değeri 3,6 iken, 1989-2004 döneminde 6,1 olarak tespit edilmiştir. 1989-2004 dönemine ilişkin yıllık ortalama büyüme hızının göreceli olarak düşük gerçekleşmesinin ve istikrarsız olmasının en temel nedeni, 1989 yılından sonra her türlü sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi ile yakından ilgilidir: Kısa vadeli sermaye girişlerinin yüksek değerlere ulaştığı yıllar da ekonomideki bir çok makro ekonomik parametre yapay olarak olumluluk göstermekte, ancak ufukta beliren bir belirsizlik ya da risk algılaması sonucu tüm parametreler bu kez tersi yönde hareket ederek, yüksek boyutlara varan sermaye çıkışları sonucunda ekonomi başlangıçta bir mali krize sürüklenmekte mali kriz zamanla reel krize dönüşmektedir.

VIII. AVRUPA BİRLİĞİNDE BÜYÜME

Bu bölümde AB'ne (15) üye ülkelerin ulusal gelirleri ve büyüme hızları Türkiye ile karşılaştırmalı olarak ele alınıp analiz edilecektir.

VIII.1. Avrupa Birliği Ülkelerinde Gayri Safi Milli Hasıla

Avrupa Birliğine üye ülkelerin GSMH değerlerini gösteren Tablo 39 verileri incelendiğinde, 2003 yılı itibarıyla Almanya'nın 2.390,7 milyar dolar gelire sahip olduğu, bu ülkeyi 1.831,8 milyar dolar ile İngiltere ve 1.756,4 milyar dolar ile de Fransa'nın izlediği anlaşılmaktadır.

Birlik içerisinde ülkeler düzeyinde önemli ulusal gelir farklarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, 2003 yılı itibarıyla İrlanda'nın milli geliri Almanya'nın sadece %5,2'si, Avusturya'nın %10,4'ü, Danimarka'nın ise %8,8'i kadar olduğu anlaşılmaktadır.

Avrupa Birliğine üye ülkelere ilişkin GSMH değerleri göz önüne alındığında, Avrupa Birliği içerisinde Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere ve İspanya'nın en yüksek gelire sahip

ülke oldukları, bu ülkeleri takip eden ülkeler ile önemli gelir farklarının bulunduğu görülmektedir. Başka bir ifadeyle, Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere ve İspanya (bu 5 ülke) birlik içerisinde yaratılan gelirin % 67,3'nü yaratmaktadır. 2003 yılı itibariyle Almanya AB içerisinde yaratılan gelirin %22,4'nü tek başına yaratırken, bu ülkeyi % 17,1 ile İngiltere, % 16,4 ile İtalya ve %7,8 ile de İspanya izlemektedir.

Tablo 39: AB Ülkelerinde ve Türkiye'de GSMH Büyüklükleri (Cari Fiyatlarla, Milyar Dolar)

AB Ülkeleri	1980	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Almanya	812,8	1.515,3	2.445,3	2.373,0	2.104,0	2.135,9	2.093,7	1.861,3	1.848,4	1.984,6	2.390,7
Avusturya	80,0	157,4	232,0	229,4	207,2	211,5	206,7	187,5	186,8	203,6	250,1
Belçika	119,8	195,8	282,6	274,5	249,7	255,8	256,8	232,2	230,9	250,3	308,1
Danimarka	67,8	123,9	178,0	180,5	166,6	170,6	171,7	154,9	157,1	169,7	209,3
Finlandiya	50,4	132,6	124,6	123,9	120,0	125,9	125,9	118,4	120,5	131,4	160,9
Fransa	667,6	1.184,9	1.544,9	1.553,5	1.409,4	1.458,7	1.459,3	1.319,1	1.330,7	1.437,8	1.756,4
Hollanda	171,2	283,2	383,6	399,8	283,3	395,6	399,3	372,2	380,5	409,8	498,1
İngiltere	534,1	989,6	1.130,8	1.186,2	1.330,2	1.438,7	1.462,0	1.449,5	1.445,3	1.596,3	1.831,8
İrlanda	18,5	42,4	58,9	64,8	70,5	75,8	81,4	81,2	86,9	98,3	126,0
İspanya	210,3	487,5	582,7	606,1	556,0	580,9	596,6	555,6	576,3	647,5	829,6
İsveç	123,9	221,4	241,9	263,8	241,7	244,4	248,9	237,8	217,6	240,1	301,1
İtalya	451,1	1.088,0	1.081,5	1.218,2	1.156,1	1.185,1	1.172,7	1.066,0	1.082,5	1.177,1	1.452,5
Lüksemburg	5,5	12,3	19,4	19,2	17,9	18,0	19,6	17,8	18,3	19,0	23,6
Portekiz	25,1	69,1	104,6	109,0	102,0	106,9	115,1	106,5	110,1	121,7	147,2
Yunanistan	41,5	83,6	121,3	127,8	124,7	125,3	128,3	115,1	117,3	133,2	172,7
GKRY	2,2	5,7	9,0	9,0	8,7	9,2	9,4	9,0	9,2	10,3	
Türkiye	59,4	152,3	171,9	184,6	194,1	205,8	187,5	201,4	144,3	182,8	238,5

Kaynak: IMF-IFS(2003); World Economic Outlook (2004).

Tablo 40: AB'ne Üye (15) ve Türkiye'nin AB Toplam GSMH İçerisindeki Payları(%)

AB Ülkeleri	1980	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Almanya	23,6	22,5	28,1	26,6	25,2	24,4	24,0	23,0	22,9	22,5	22,4
Avusturya	2,3	2,3	2,7	2,6	2,5	2,4	2,4	2,3	2,3	2,3	2,3
Belçika	3,5	2,9	3,2	3,1	3,0	2,9	2,9	2,9	2,9	2,8	2,9
Danimarka	2,0	1,8	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	1,9	1,9	1,9	2,0
Finlandiya	1,5	2,0	1,4	1,4	1,4	1,4	1,4	1,5	1,5	1,5	1,5
Fransa	19,4	17,6	17,7	17,4	16,9	16,7	16,7	16,3	16,5	16,3	16,4
Hollanda	5,0	4,2	4,4	4,5	3,4	4,5	4,6	4,6	4,7	4,6	4,7
İngiltere	15,5	14,7	13,0	13,3	15,9	16,5	16,7	17,9	17,9	18,1	17,1
İrlanda	0,5	0,6	0,7	0,7	0,8	0,9	0,9	1,0	1,1	1,1	1,2
İspanya	6,1	7,2	6,7	6,8	6,7	6,6	6,8	6,9	7,1	7,3	7,8
İsveç	3,6	3,3	2,8	3,0	2,9	2,8	2,8	2,9	2,7	2,7	2,8
İtalya	13,1	16,1	12,4	13,7	13,9	13,6	13,4	13,2	13,4	13,4	13,6
Lüksemburg	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Portekiz	0,7	1,0	1,2	1,2	1,2	1,2	1,3	1,3	1,4	1,4	1,4
Yunanistan	1,2	1,2	1,4	1,4	1,5	1,4	1,5	1,4	1,5	1,5	1,6
GKRY	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0
Türkiye	1,7	2,3	2,0	2,1	2,3	2,4	2,1	2,5	1,8	2,1	2,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: IMF-IFS(2003); World Economic Outlook'dan (2004) hareketle kendi hesaplamamız.

Avrupa Birliğine üye ülkelere ilişkin GSMH'nin Türkiye'nin katı olarak gösteren Tablo 41 verileri incelendiğinde, 2003 yılı itibarıyla, Almanya'nın ulusal gelirin Türkiye'nin 10 katı, İngiltere'nin 7,7 katı, Fransa'nın 7,4 katı, İtalya'nın 6,1 katı olduğu anlaşılmaktadır. AB'ne üye ülkeler arasında sadece Danimarka, Finlandiya, İrlanda, Lüksemburg, Portekiz ve Yunanistan'ın ulusal gelirlerinin Türkiye'nin altında kaldığı gözlenmektedir.

Tablo 41: AB'de GSMH Büyüklükleri (Türkiye'nin Katı Olarak)

	1980	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Almanya	13,7	9,9	14,2	12,9	10,8	10,4	11,2	9,2	12,8	10,9	10,0
Avusturya	1,3	1,0	1,3	1,2	1,1	1,0	1,1	0,9	1,3	1,1	1,0
Belçika	2,0	1,3	1,6	1,5	1,3	1,2	1,4	1,2	1,6	1,4	1,3
Danimarka	1,1	0,8	1,0	1,0	0,9	0,8	0,9	0,8	1,1	0,9	0,9
Finlandiya	0,8	0,9	0,7	0,7	0,6	0,6	0,7	0,6	0,8	0,7	0,7
Fransa	11,2	7,8	9,0	8,4	7,3	7,1	7,8	6,5	9,2	7,9	7,4
Hollanda	2,9	1,9	2,2	2,2	1,5	1,9	2,1	1,8	2,6	2,2	2,1
İngiltere	9,0	6,5	6,6	6,4	6,9	7,0	7,8	7,2	10,0	8,7	7,7
İrlanda	0,3	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,6	0,5	0,5
İspanya	3,5	3,2	3,4	3,3	2,9	2,8	3,2	2,8	4,0	3,5	3,5
İsveç	2,1	1,5	1,4	1,4	1,2	1,2	1,3	1,2	1,5	1,3	1,3
İtalya	7,6	7,1	6,3	6,6	6,0	5,8	6,3	5,3	7,5	6,4	6,1
Lüksemburg	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Portekiz	0,4	0,5	0,6	0,6	0,5	0,5	0,6	0,5	0,8	0,7	0,6
Yunanistan	0,7	0,5	0,7	0,7	0,6	0,6	0,7	0,6	0,8	0,7	0,7
GKRY	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1	0,0
Türkiye	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Kaynak: IMF-IFS(2003); World Economic Outlook'dan (2004) hareketle kendi hesaplamamız.

VIII.2. Avrupa Birliğine Üye Ülkelerde GSYİH'nın Büyüme Hızları ve Büyümenin İstikrarı

Avrupa Birliği'ne üye ülkelere ilişkin GSYİH'nın büyüme hızları incelendiğinde, Yıllık ortalama artış hızı en yüksek ülkeler olarak İrlanda (yıllık ortalama %8,3), Lüksemburg (yıllık ortalama %5,1), Yunanistan'ın (yıllık ortalama %3,7) ve Türkiye'nin (yıllık ortalama %3,7) olarak sıralanmaktadır.

Büyümenin istikrarlı gelişip gelişmediğini gösteren ve tablonun son sütununda gösterilen standart sapma değerleri incelendiğinde, en istikrarsız büyümenin Türkiye'de yaşandığı Türkiye'yi Lüksemburg, Hollanda, Finlandiya ve Danimarka'nın izlediği anlaşılmaktadır.

Avrupa Birliğinin çekirdeğini oluşturan Almanya, Fransa, İngiltere ve İtalya gibi ülkelerde yıllık ortalama büyüme hızının düşük kaldığı, ancak daha istikrarlı bir yapı sergilediği görülmektedir. Örneğin, Almanya'da 1995-2003 döneminde yıllık ortalama büyüme hızı

%1,3 oranında gerçekleşirken, bu büyümenin standart sapma değeri 0,957 gibi oldukça düşük kalmıştır. İngiltere ise 1998-2003 döneminde yıllık ortalama % 2,2 oranında büyürken, büyümenin standart sapma değeri 0,762 olarak gerçekleşmiştir. Başka bir ifadeyle, Avrupa Birliği içerisinde olgun ekonomi kategorisinde görülebilecek gelişmiş çekirdek ülkelerde büyümenin genel olarak düşük ve istikrarlı olduğu gözlenmektedir. Türkiye'nin yıllık ortalama büyüme hızları Avrupa Birliği ile kıyaslandığında daha tempolu ancak istikrarsız olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 42: AB(15)Ülkelerine ve Türkiye'ye İlişkin GSYİH Büyüme Hızları (%)

	1980	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	YOAH	Standart S.
Almanya	-	-	1,7	0,8	1,5	1,8	2,1	2,9	0,9	0,2	-0,1	1,3	0,957
Avusturya	-	-	-	2,0	1,3	3,3	3,6	3,4	0,8	1,4	0,7	2,0	1,213
Belçika	-	3,1	2,3	0,9	3,9	2,1	3,0	3,9	0,6	0,7		2,3	1,303
Danimarka	-0,6	1,0	2,8	2,5	3,0	2,5	2,6	2,8	1,6	1,0	0,5	1,8	3,429
Finlandiya	5,1	-6,2	3,8	4,0	6,3	5,3	3,2	5,1	1,1	2,3	1,9	2,9	3,429
Fransa		3,7	1,9	1,1	1,9	3,5	3,1	3,8	2,1	1,2	0,5	2,3	1,182
Hollanda	3,2	4,0	2,4	3,1	3,7	3,7	9,1	3,5	1,2	0,2	-0,7	3,1	2,541
İngiltere	-	-	-	-	-	3,1	2,8	3,8	2,1	1,7	2,1	2,2	0,762
İrlanda	-	-	9,7	8,0	10,8	8,6	11,6	9,9	6,0	6,1	3,7	8,3	2,584
İspanya	-	-	-	-	-	-	4,9	4,2	2,8	2,1	2,4	3,3	1,219
İsveç	-	-	4,0	1,3	8,1	3,7	-1,0	4,3	0,9	2,1	1,6	2,8	2,633
İtalya	-	2,0	2,9	1,1	2,0	1,8	1,7	3,0	1,8	0,3	0,3	1,7	0,925
Lüksemburg	-	-	-	3,6	9,1	5,9	7,4	9,4	1,1	2,1	2,1	5,1	3,314
Portekiz		4,8	2,9	3,2	3,5	3,5	8,5	3,7	1,6	0,4	-1,4	3,1	2,614
Yunanistan	-	-	-	2,4	3,6	3,4	3,6	4,1	4,2	3,9	4,3	3,7	0,624
GKRY	-	-	6,2	0,6	4,0	4,8	4,7	5,0	4,0	2,0	2,0	3,7	1,795
Türkiye	-2,8	9,3	7,2	7,0	7,5	3,1	-4,7	7,4	-7,5	7,9	5,8	3,7	5,856

Kaynak:IMF-IFS(2003); World Economic Outlook'dan (2004) hareketle kendi hesaplamamız.

Avrupa Birliği'ne üye ve Türkiye'ye ilişkin GSMH indeks değerlerini gösteren Tablo 43 verileri incelendiğinde, 1980-2003 döneminde (1980=100 bazına göre), GSMH'sını en fazla artıran ülkeler olarak İrlanda %581; Portekiz %487; Yunanistan %316 ve Türkiye %305 olarak sıralanmaktadır. Başka bir ifadeyle, Türkiye 1980=100 indeks değerlerine göre sadece İrlanda, Lüksemburg, Portekiz ve Yunanistan'ın altında bir performans göstermiş, diğer çekirdek ülkelerin üzerinde bir performansı yakalayabilmiştir.

Daha önceki satırlarda belirtildiği üzere AB'nin çekirdek ülkelerinden ortalama büyüme hızının görece düşük kalmasının en temel nedeni, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere farklı olarak, anılan ülkelerde potansiyel büyüme imkanlarının sınırlarından kaynaklanmaktadır.

Tablo 43:Avrupa Birliği Ülkelerinde GSMH İndeksi (1980=100)

AB Ülkeleri	1980	1990	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Almanya	100,0	186,4	300,8	292,0	258,9	262,8	257,6	229,0	227,4	244,2	294,1
Avusturya	100,0	196,8	290,0	286,8	259,0	264,4	258,4	234,4	233,5	254,5	312,6
Belçika	100,0	163,4	235,9	229,1	208,4	213,5	214,4	193,8	192,7	208,9	257,2
Danimarka	100,0	182,7	262,5	266,2	245,7	251,6	253,2	228,5	231,7	250,3	308,7
Finlandiya	100,0	263,1	247,2	245,8	238,1	249,8	249,8	234,9	239,1	260,7	319,2
Fransa	100,0	177,5	231,4	232,7	211,1	218,5	218,6	197,6	199,3	215,4	263,1
Hollanda	100,0	165,4	224,1	233,5	165,5	231,1	233,2	217,4	222,3	239,4	290,9
İngiltere	100,0	185,3	211,7	222,1	249,1	269,4	273,7	271,4	270,6	298,9	343,0
İrlanda	100,0	229,2	318,4	350,3	381,1	409,7	440,0	438,9	469,7	531,4	681,1
İspanya	100,0	231,8	277,1	288,2	264,4	276,2	283,7	264,2	274,0	307,9	394,5
İsveç	100,0	178,7	195,2	212,9	195,1	197,3	200,9	191,9	175,6	193,8	243,0
İtalya	100,0	241,2	239,7	270,1	256,3	262,7	260,0	236,3	240,0	260,9	322,0
Lüksemburg	100,0	223,6	352,7	349,1	325,5	327,3	356,4	323,6	332,7	345,5	429,1
Portekiz	100,0	275,3	416,7	434,3	406,4	425,9	458,6	424,3	438,6	484,9	586,5
Yunanistan	100,0	201,4	292,3	308,0	300,5	301,9	309,2	277,3	282,7	321,0	416,1
GKRY	100,0	259,1	409,1	409,1	395,5	418,2	427,3	409,1	418,2	468,2	0,0
Türkiye	100,0	256,4	289,4	310,8	326,8	346,5	315,7	339,1	242,9	307,7	401,5

Kaynak:IMF-IFS(2003); World Economic Outlook'dan (2004) hareketle kendi hesaplamamız.

IX. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÜYÜME

Bu bölümde Türkiye ekonomisinde 1924-2004 dönemine ilişkin büyüme performansı ile birlikte büyümenin kaynakları ele alınıp analiz edilecektir.

IX.1. Milli Gelir (GSMH) ve Kişi Başına Gelirin Büyüme Hızları: 1924-2004 Dönemi

Bu alt bölümde Türkiye ekonomisinin 1924-2004 dönemine ilişkin olarak milli gelir ve kişi başına gelirin büyüme hızları üzerinde durulmakta, büyüme hızlarının performansı iktisat politikalarının belirlediği dönemler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bunun için ilk olarak 1924-2004 dönemine ilişkin olarak milli gelir büyüme hızları ve kişi başına milli gelir büyüme hızları ele alınmakta, bunu izleyen alt bölümde ise bu verilerden hareketle, makro-ekonomik devrelere göre yıllık ortalama büyüme hızları ve büyümenin "istikrarlı" gelişip gelişmediği analiz edilmektedir. Dönemler itibariyle sektörel büyüme hızlarının gelişimi ise bu bölümün sonunda ele alınmaktadır.

GSMH ve kişi başına GSMH'nın büyüme hızları 1924-2004 dönemi için sabit fiyatlarla Tablo 44'de ve Grafik 25'de gösterilmiştir.

IX.2. Makro-Ekonomik Dönemler İtibariyle GSMH ve Kişi Başına Gelirin Yıllık Ortalama Büyüme Hızları ve Standart Sapma Değerleri

Bu alt bölümde Tablo 45 'den hareketle milli gelirin ve kişi başına milli gelirin ortalama büyüme hızları dönemler itibariyle ele alınıp incelenecektir. Her bir dönem standart bir aralığı temsil etmemekte, dönemin iktisadi koşulları göz önüne alınarak tanımlanmaktadır. İktisatçılar arasında üzerinde tam olarak anlaşılabilir bir dönemleştirme tanımı olmasa da ana çizgiler olarak genel bir anlaşmanın var olduğu kabul edilebilir. Tablo 45' de ise Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze Türkiye ekonomisinin iktisadi ölçütlere göre oluşturulmuş gelişme evreleri gösterilmektedir. Bazı dönemler bir veya iki yıl geriye alınabileceği gibi ileriye doğru da uzatılabilir. Veya her dönem kendi içerisinde daha küçük alt evrelere ayrılabilir. Örneğin, 1924-1939 döneminde, 1929-1931 krizi bir alt devre olarak alınabilir. 1946-1961 döneminde 1958-1961 krizi, 1980-2004 döneminde 1988-1989; 1994 ve 1998-2001 krizleri alt dönemlere ayrıştırılabilir. Dönemsel analizle ilgili kullanılacak başka bir yöntem iktisadi değişkenlerden bağımsız mekanik olarak belirlenmiş (örneğin 10'ar yıllık dönemler) ile yapılan dönemleştirmedir. Ancak, bu tarz bir dönemleştirmenin ciddi sakıncalar taşıdığını düşünüyoruz. Örneğin, 1940-1945 kriz dönemi, 10'ar yıllık bir dönemleştirme içerisinde muhtemelen olumlu bir performans gösterebilecektir. Başka bir ifadeyle, kriz dönemine ilişkin olumsuzluklar, kriz öncesi veya sonrası olumlu gelişmelerin katkısıyla ortalama olarak kullanılabilir. Bu nedenle bu çalışmada bu tür bir dönemleştirmeye yöntemini kullanmıyoruz.

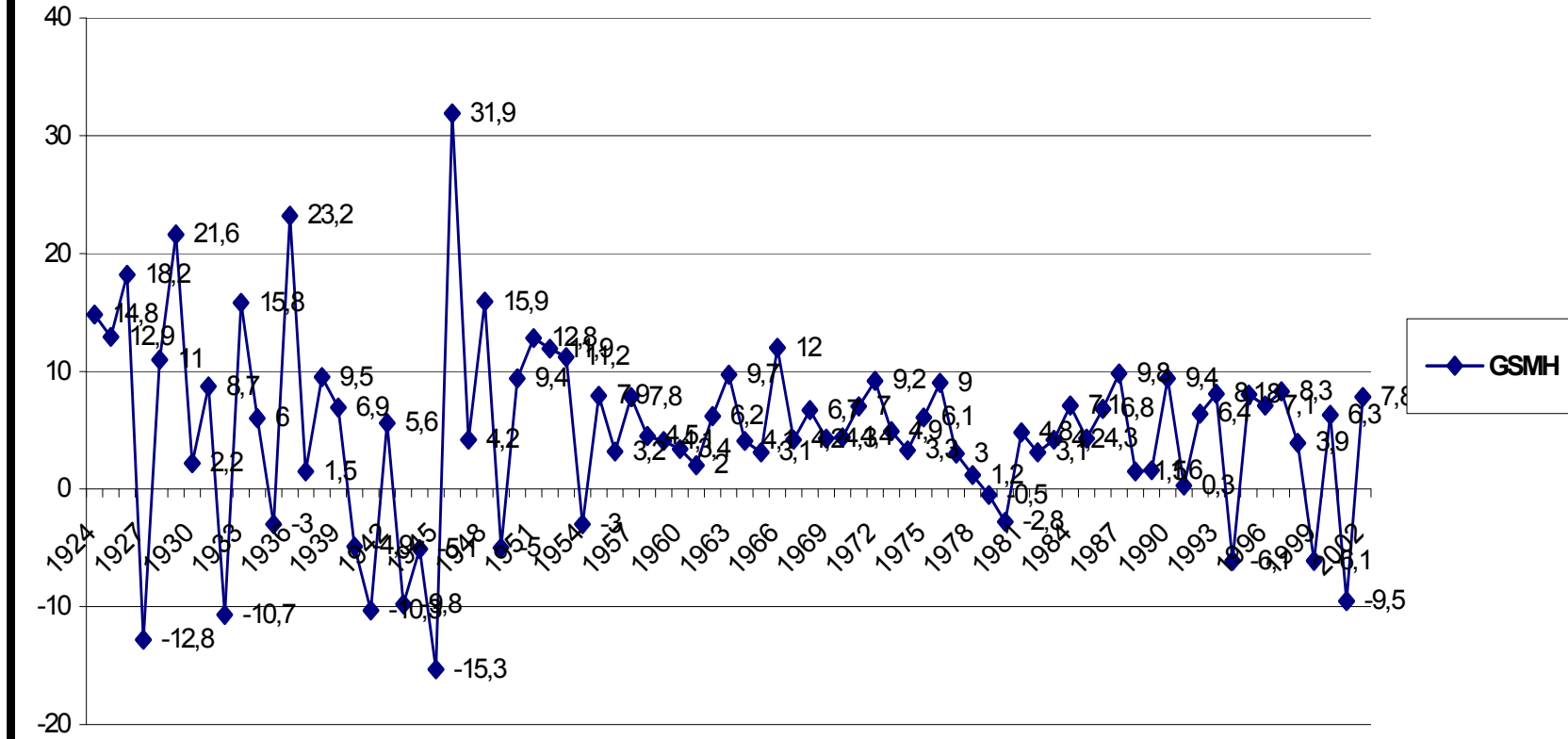
Tablo 44: Gayri Safi Milli Hasıla ve Kişi Başına Gelirin Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla)^(*)

	GSMH	KBG		GSMH	KBG
1924	14,8	12,5	1964	4,10	1,50
1925	12,9	10,5	1965	3,10	0,60
1926	18,2	15,8	1966	12,00	9,20
1927	-12,8	-14,6	1967	4,20	1,60
1928	11,0	8,7	1968	6,70	4,00
1929	21,6	19,2	1969	4,30	1,70
1930	2,2	0,0	1970	4,40	1,80
1931	8,7	6,7	1971	7,00	4,40
1932	-10,7	-12,8	1972	9,20	6,50
1933	15,8	13,5	1973	4,90	2,30
1934	6,0	3,8	1974	3,30	0,70
1935	-3,0	-5,1	1975	6,10	3,30
1936	23,2	21,1	1976	9,00	6,80
1937	1,5	-0,2	1977	3,00	0,90
1938	9,5	7,7	1978	1,20	-0,80
1939	6,9	4,2	1979	-0,50	-2,50
1940	-4,9	-6,8	1980	-2,80	-4,80
1941	-10,3	-11,6	1981	4,80	2,30
1942	5,6	4,6	1982	3,10	0,60
1943	-9,8	-10,8	1983	4,20	1,70
1944	-5,1	-5,9	1984	7,10	4,50
1945	-15,3	-16,1	1985	4,30	1,70
1946	31,9	29,2	1986	6,80	4,40
1947	4,2	1,9	1987	9,80	7,50
1948	15,9	14,1	1988	1,50	-0,70
1949	-5,0	-7,0	1989	1,60	-0,60
1950	9,4	6,9	1990	9,40	6,80
1951	12,8	10,0	1991	0,30	-1,80
1952	11,9	8,8	1992	6,40	4,40
1953	11,2	8,2	1993	8,10	6,20
1954	-3,0	-5,6	1994	-6,10	-7,80
1955	7,9	5,0	1995	8,00	6,10
1956	3,2	0,7	1996	7,10	5,30
1957	7,8	4,4	1997	8,30	8,70
1958	4,5	1,6	1998	3,90	2,30
1959	4,1	1,1	1999	-6,10	-7,60
1960	3,4	0,5	2000	6,30	1,60
1961	2,0	-0,6	2001	-9,50	-11,0
1962	6,2	3,6	2002	7,90	6,4
1963	9,7	7,0	2003	5,90	4,2
			2004	9,90	8,2

Kaynak:1923-1947 dönemi T.Bulutay, N.Yıldırım ve Y.S.Tezel'e, 1948 ve sonraki yıllar DİE'e ait.

(*):1923-1947 dönemi 1948 fiyatlarıyla;1948-1967 dönemi 1968 fiyatlarıyla; 1968-2004 dönemi 1987 fiyatlarıyla

Grafik 25:GSMH Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla)

Tablo 45: Cumhuriyet Döneminde Ekonomik Gelişme Evreleri (1924-2004)

1924-2004:Cumhuriyet Dönemi Ortalaması
1924-1939:Cumhuriyetin İlk Yılları ve Korumacı- Devletçi Dönem
1940-1945:Savaş Yılları
1946-1961:Liberal,Dışa Açık Dönem
1962-1976:İthal İkamesi Kalkınma Dönemi (Dışa Bağımlı,İçer Dönük)
1977-1979:İthal İkamesinin Tıkanması ve Kriz
1980-1988:İhracata Dayalı Büyüme Dönemi
1989-2004 Henüz Devam Eden Finansal Liberalizasyon dönemi

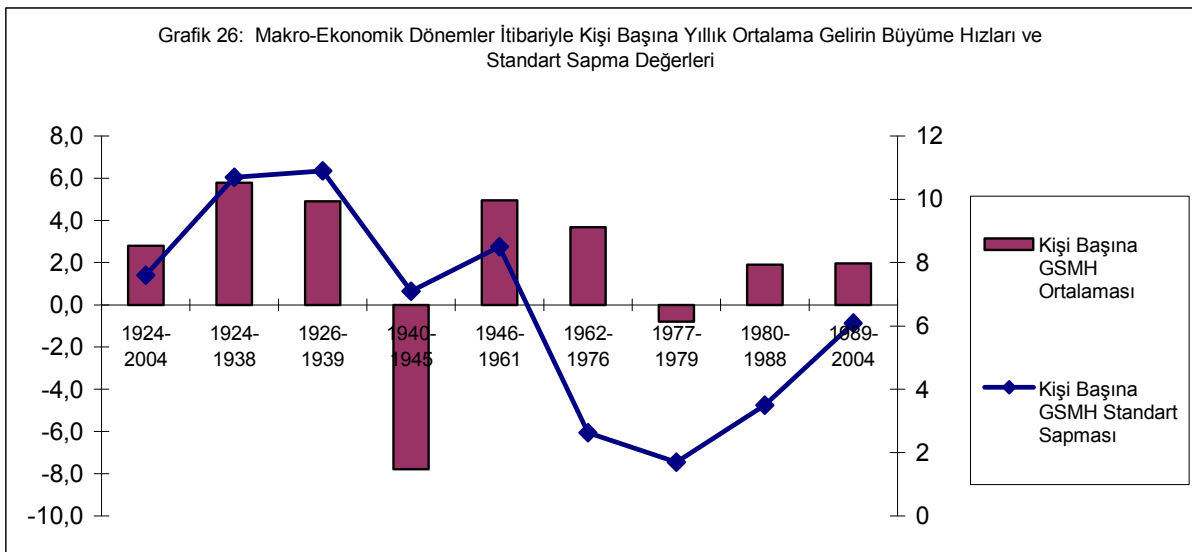
Kaynak :Taraşımızdan düzenlendi.

Makro-ekonomik gelişme evreleri göz önüne alınarak hesaplanan GSMH yıllık ortalama büyüme hızları, kişi başına millî gelir artış hızları ve standart sapma değerleri Tablo 46 ve Grafik 26' da gösterilmiştir.

Tablo 46: Dönemler İtibariyle Ortalama Yıllık GSMH ve Kişi Başına GSMH Büyüme Hızları ve Standart Sapma Değerleri

	GSMH Dönem Ortalaması	GSMH Dönem Standart Sapması	Kişi Başına GSMH Ortalaması	Kişi Başına GSMH Standart Sapması
1924-2004	5,0	7,8	2,8	7,6
1924-1939	7,9	10,8	5,7	10,7
1940-1945	-6,6	7,1	-7,8	7,1
1946-1961	7,6	8,5	5,0	8,5
1962-1976	6,3	2,7	3,7	2,6
1977-1979	1,2	1,8	-0,8	1,7
1980-1988	4,3	3,6	1,9	3,5
1989-2004	3,8	6,1	2,0	6,1
1980-2004	4,0	5,3	1,9	5,2

Kaynak: DİE verilerinden hareketle kendi hesaplamalarımız.

IX.3. Türkiye Ekonomisinde Büyüme Dinamikleri: (1924-2004) Dönemi

Bu bölümde Türkiye ekonomisine ilişkin GSMH, kişi başına gelir ve bu parametrelerin istikrarına ilişkin gelişmeler Cumhuriyet iktisat politikalarındaki ana uğrak noktaları göz önüne alınarak ele alınıp analiz edilecektir.

- Türkiye Cumhuriyeti'nin 81 yıl boyunca göstermiş olduğu ortalama yıllık büyüme hızından (%5'den) daha düşük büyüme hızlarının gerçekleştiği dönemler; kriz yılları (1940-1945), (1977-1979) ve 1980 sonrası gündeme gelen ihracata dayalı büyüme evresidir.
- 1940-1945 ve 1977-1979 bunalımlı dönemlerinde ortalama yıllık büyüme hızları sırasıyla; -%6,6 ve %1,2 olarak gerçekleşmiştir. İhracata dayalı büyüme modelinde (1980-2004 döneminde) ulusal gelirin yıllık ortalama büyüme hızı %4 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran, Cumhuriyet ortalaması olan %5'in altında bir değerdir.
- İthal ikameci kalkınma stratejisinin uygulandığı dönemde (1962-1976) ortalama yıllık büyüme hızı % 6,3 olarak gerçekleşmiştir. Bu büyüme oranı Cumhuriyet ortalaması göz önüne alındığında, oldukça anlamlı bir performans olarak görülmelidir.
- İhracata dayalı büyüme modelinin gündeme geldiği 1980'li yıllarda ortalama yıllık büyüme hızı düşmüş, bu düşüş 1990'lı yıllarda daha da artmıştır. 1980-2004 döneminde ekonomi yıllık ortalama olarak %4,0 büyürken, büyüme oranı 1989-2004 döneminde yıllık ortalama %3,8'e düşmüştür.
- Ekonominin dışa açılması ile birlikte büyüme hızı üzerinde gittikçe dış dünyadaki iktisadi gelişmeler etkili olmaktadır. Örneğin, 1946-1961 döneminde yaşanan yüksek büyüme hızında dünya ekonomisinde yaşanan hızlı büyüme ("boom", "altın çağ") etkili olurken, 1990'lı yıllardaki düşük büyüme hızında ise kısa vadeli sermaye hareketlerinin etkili olduğu anlaşılmaktadır.
- Türkiye ekonomisinde en istikrarlı büyüme hızının gerçekleştiği dönem 1962-1976 dönemidir. 1962-1976 döneminde GSMH'nin standart sapması 2,7'dir. 1980-2004 dönemine ilişkin milli gelirin standart sapma değeri 5,3 olarak hesaplanmıştır. Başka bir ifadeyle, dışa açık ekonomi altında ekonomi daha düşük büyürken, büyümenin istikrarı da düşmektedir.
- Kişi başına yıllık ortalama yıllık GSMH artış hızları incelendiğinde, yine en yüksek performansın gerçekleştiği dönemin 1924-1939 dönemi olduğu

görülmektedir. Bu dönemde kişi başına milli gelirin artış hızı % 5,7 iken, bu oran Cumhuriyet ortalamasının oldukça üzerinde bir değerdir.

- Kişi başına milli gelir artış hızının kriz yıllarında (1940-1945; 1977-1979) ve 1980-1988 ve 1989-2004 ve 1980-2004 dönemlerinde oldukça düşük kaldığı izlenmektedir.
- Kişi başına gelir artışı, ithal ikameci birikim rejiminin sonunu ifade eden 1977-1979 yıllarında ve savaş yıllarını temsil eden 1940-1945 döneminden sonra ilk kez negatif değer almıştır. Bu dönemde standart sapmanın düşük çıkması dönem içinde kişi başına gelir kaybının devam ettiğini göstermektedir.
- 1980-2004 döneminde (ihracata dayalı büyüme evresinde) kişi başına ortalama yıllık gelir artışında mutlak düzeyde bir azalma saptıyoruz. Bu düşüş yüksek standart sapma ile birlikte gerçekleşmiştir. Türkiye ekonomisinin 1920'li yıllara göre göreceli olarak daha olgun bir ekonomi olduğu düşünülürse, bu durum üzerinde durulması gereken bir sonuçtur/olgudur.
- Türkiye ekonomisinde büyüme hızı eğilimleri incelendiğinde; hızlı büyüme devrelerini genellikle bir kriz ve ardından gelen duraklama ve gerileme devresi izlemektedir. Büyümedeki bu tarz salınımlar ortalama büyüme oranının görece düşük kalmasına ve istikrarsızlığa neden olmaktadır.
- Türkiye ekonomisinde büyümenin istikrarsız ve düşük kalmasında en temel sorunların başında kaynak (tasarruf) sorunu gelmektedir. Tasarruf düzeyinin düşük kalması uzun dönemdeki büyüme hızını sınırlayan en temel sorundur. Son yıllarda kaynakların giderek tasarruf ve yatırım eğilimi en zayıf grupların elinde toplanması da (yüksek faiz ve makro ekonomik istikrarsız ekonomik koşullarda) yatırım sürecini olumsuz etkilemekte spekülâtif birikimi desteklemektedir.
- İstikrarlı bir büyüme için gerekli koşul; ekonomide büyüme hızının, sermaye stokunun (ekonominin üretim kapasitesinin) ve tasarrufların gelişme hızına eşit olması halinde ile mümkündür. Türkiye ekonomisinde düşen sermaye birikimi ile talep genişlemesinin çakıştığı dönemlerde üst üste %5-6'lık bir büyüme temposu, 2-3 yıl içinde üretim kapasitesinin sınırlarına ulaşarak krizle sonuçlanmaktadır.
- Türkiye ekonomisinde, arzu edilen hızlı ve tempolu büyüme ancak halkın daha az tüketimi ile ve daha fazla tasarruf oranları ile mümkün olabilecektir. Halkın

mevcut alışkanlıkları sürdürmesi durumunda, tasarruf açığı, dış kaynak ile (borçlanma) ile sağlanmaktadır. Bunun sonucunda ekonomik büyüme büyük ölçüde dış kaynağa bağımlı bir gelişme yörüngesine girmektedir. Dış kaynak 1990'lı yıllarda ağırlıklı olarak kısa vadeli sermaye hareketleri ile sağlanmaya başlanmıştır. Sermaye girişlerinin arttığı yıllarda büyüme hızlanmakta, tersi durumda büyüme oranları düşmektedir.

- Son yıllarda iktisadi büyüme yazınında oldukça önemli bir yer tutan endojen büyüme modellerine göre, eğitim ve diğer sosyal altyapı harcamaları ile milli gelirin büyümesi arasında güçlü bir ilişkinin olduğu kabul edilmektedir. Eğitim yatırımları işgücünün verimliliğini doğrudan etkileyerek sürdürülebilir bir büyüme için önemli dışsallıklar yaratmaktadır. Eğitim ve sosyal alt yapı harcamalarının daraldığı bir dönemde büyüme hızı kaçınılmaz olarak bu süreçten olumsuz etkilenmektedir.

IX.4. Sektörler İtibariyle GSMH Büyüme Hızları

Bir önceki alt bölümde milli gelir büyüme hızları dönemler itibariyle incelenmiş her bir dönemin göstermiş olduğu performanslar analiz edilmiş idi. Bu bölümde ise sektörel büyüme hızları yine aynı dönemler kullanılarak analiz edilecektir. Tablo 47 ve Grafik 27 bu maksatla hazırlanmıştır.

IX.5. Makro-Ekonomik Dönemler İtibariyle Sektörel Büyüme Hızları

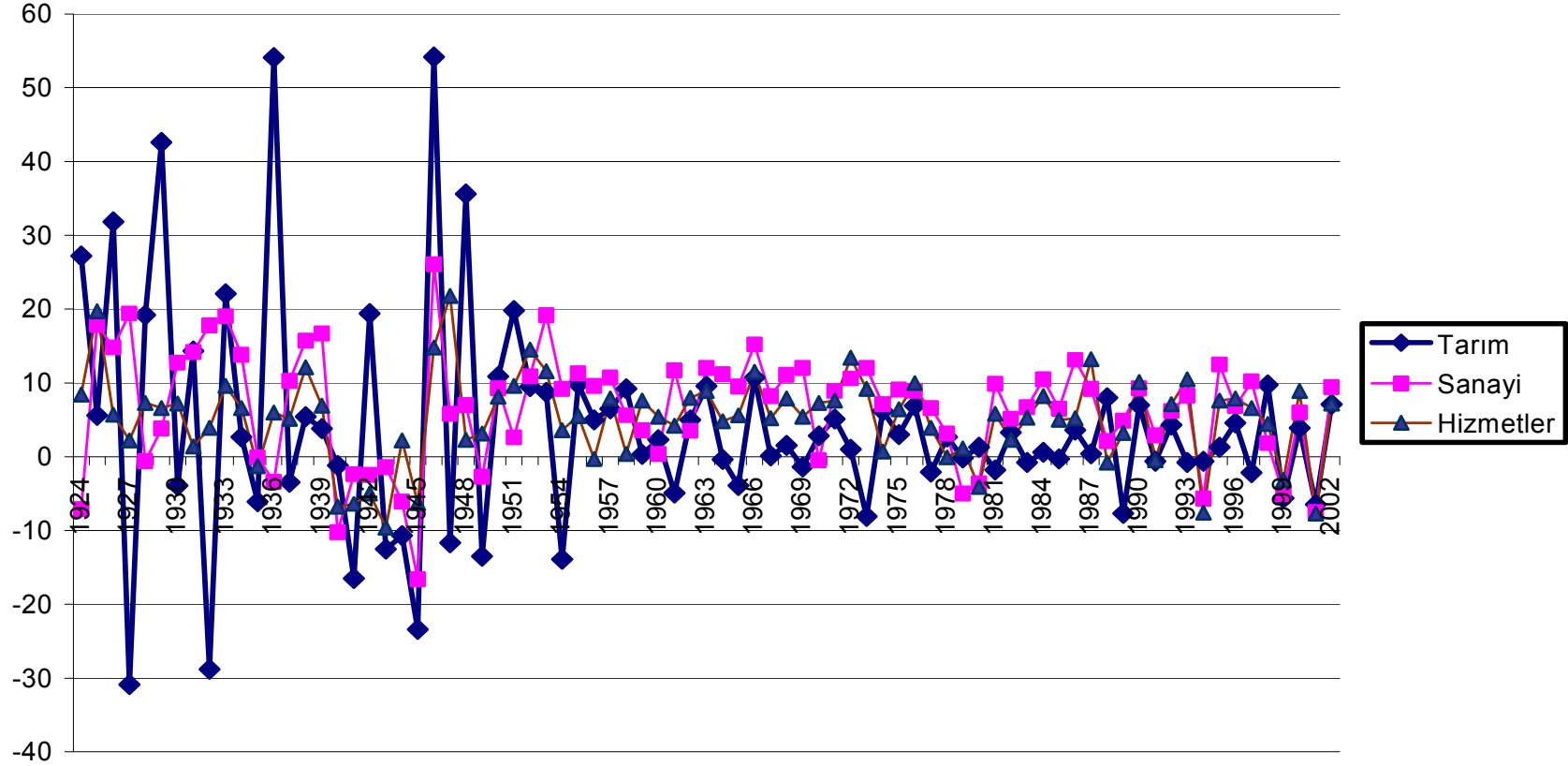
Bu alt bölümde makro-ekonomik gelişme evrelerine göre sektörel büyüme hızları ve bu büyümenin istikrarına ilişkin gelişmeler ele alınıp analiz edilecektir. Bu bağlamda sektörlerle ilişkin büyüme hızlarındaki gelişmeler ve büyümenin istikrarına ilişkin büyüklükler Tablo 48 ve Grafik 28'de gösterilmiştir.

Tablo 47: Sektörel Büyüme Hızları (Sabit Fiyatlarla)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1924	27,2	-7,1	8,4	1964	-0,4	11,2	4,8
1925	5,6	17,9	19,7	1965	-3,9	9,5	5,6
1926	31,8	14,8	5,7	1966	10,7	15,2	11,5
1927	-30,9	19,4	2,2	1967	0,1	8,2	5,2
1928	19,2	-0,6	7,3	1968	1,5	11,1	7,9
1929	42,6	3,8	6,6	1969	-1,4	12,0	5,4
1930	-3,9	12,7	7,2	1970	2,8	-0,5	7,3
1931	14,3	14,2	1,4	1971	5,1	8,9	7,6
1932	-28,8	17,8	3,9	1972	1,0	10,6	13,4
1933	22,1	19,0	9,6	1973	-8,1	12,0	9,2
1934	2,7	13,8	6,6	1974	6,2	7,1	0,7
1935	-6,1	-0,1	-1,3	1975	3,0	9,1	6,4
1936	54,1	-3,4	6,0	1976	6,9	8,9	10,0
1937	-3,5	10,3	5,1	1977	-2,1	6,6	3,9
1938	5,4	15,7	12,1	1978	2,7	3,1	-0,1
1939	3,8	16,7	6,9	1979	-0,2	-5,0	1,1
1940	-1,2	-10,2	-6,8	1980	1,3	-3,6	-4,1
1941	-16,5	-2,4	-6,4	1981	-1,8	9,9	5,8
1942	19,4	-2,5	-5,0	1982	3,3	5,1	2,3
1943	-12,5	-1,4	-9,6	1983	-0,8	6,7	5,3
1944	-10,7	-6,1	2,2	1984	0,6	10,5	8,2
1945	-23,4	-16,6	-6,3	1985	-0,3	6,5	5,0
1946	54,2	26,1	14,8	1986	3,6	13,1	5,2
1947	-11,7	5,8	21,8	1987	0,4	9,2	13,2
1948	35,6	7,0	2,3	1988	8,0	2,1	-0,8
1949	-13,5	-2,7	3,1	1989	-7,7	4,9	3,2
1950	10,9	9,3	8,1	1990	7,0	9,3	10,1
1951	19,8	2,6	9,6	1991	-0,6	2,9	-0,5
1952	9,5	10,9	14,5	1992	4,3	6,2	7,1
1953	8,7	19,2	11,6	1993	-0,8	8,3	10,5
1954	-13,9	9,2	3,6	1994	-0,6	-5,7	-7,6
1955	9,8	11,3	5,5	1995	1,3	12,5	7,6
1956	5,0	9,6	-0,3	1996	4,6	6,8	7,9
1957	6,5	10,7	7,9	1997	-2,2	10,2	6,6
1958	9,2	5,6	0,4	1998	9,7	1,8	4,4
1959	0,3	3,6	7,6	1999	-5,6	-5,1	-3,2
1960	2,3	0,4	5,4	2000	3,9	6,0	8,9
1961	-4,9	11,7	4,2	2001	-6,5	-7,5	-7,7
1962	5,0	3,5	8,0	2002	7,1	9,4	7,2
1963	9,6	12,0	8,9	2003	-2,5	7,8	6,7
				2004	2,0	9,4	10,2

Kaynak:1923-2002 dönem için DİE(2003) verileri, 2003-2004 dönemi için ise DPT (2005) verileri kullanılmıştır.

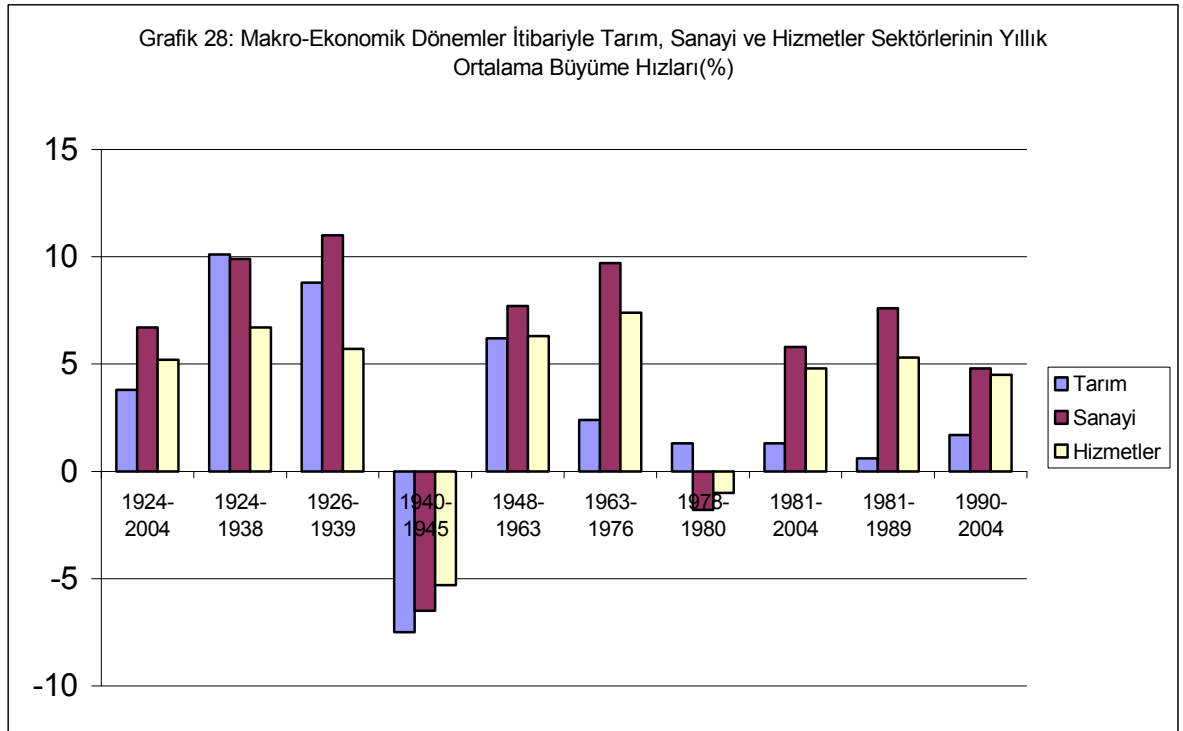
Grafik 27: Tarım, Sanayi ve Hizmetler Sektörlerinde Büyüme Hızları(Sabit Fiyatlarla)

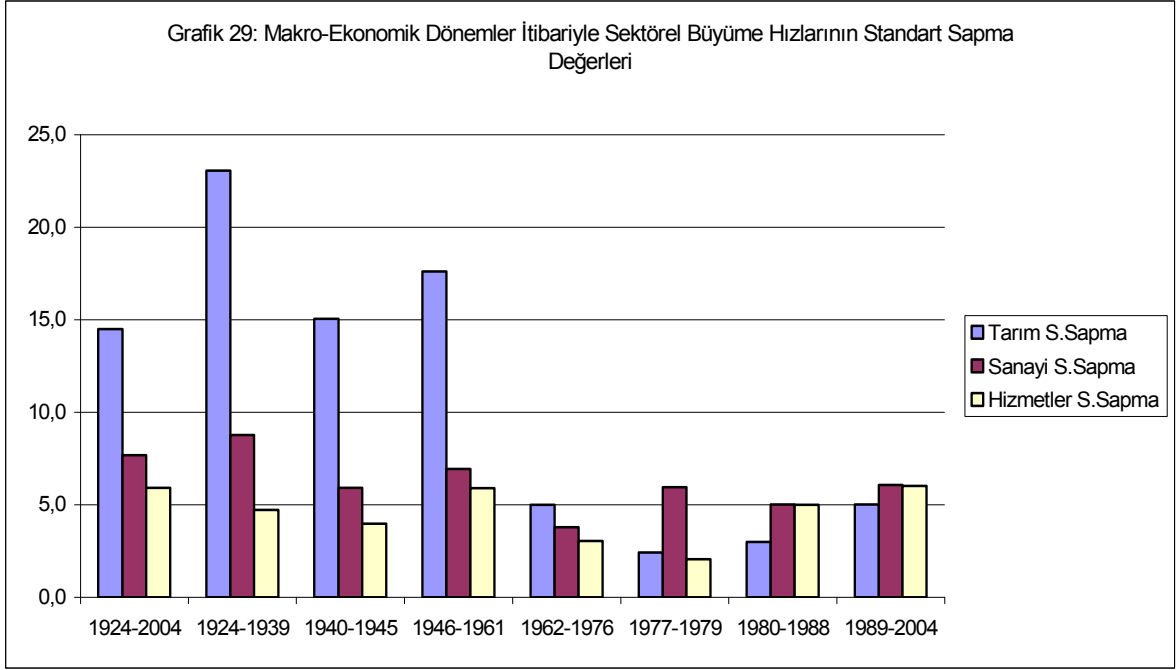

Tablo 48: Makro-Ekonomik Dönemlere Göre Sektörel Büyüme Hızları ve Standart Sapma Değerleri

	Tarım	S. Sapma	Sanayi	S. Sapma	Hizmetler	S. Sapma
1924-2004	3,8	14,5	6,7	7,7	5,2	5,9
1924-1939	9,7	23,1	10,3	8,8	6,7	4,7
1940-1945	-7,5	15,0	-6,5	5,9	-5,3	4,0
1946-1961	8,0	17,6	8,8	6,9	7,5	5,9
1962-1976	2,5	5,0	9,3	3,8	7,5	3,1
1977-1979	0,1	2,4	1,6	6,0	1,6	2,1
1980-1988	1,6	3,0	6,6	5,0	4,5	5,0
1989-2004	1,2	5,0	4,8	6,1	4,5	6,0
1980-2004	1,3	4,3	5,5	5,7	4,5	5,6

Kaynak: DİE, DPT verilerinden hareketle kendi hesaplamamız.

- Tablo 48’de gösterilen veriler incelendiğinde, sanayi sektörü 1924-2004 döneminde ortalama yıllık %6,7 büyüme hızı ile en hızlı gelişen sektör olmuştur.
- Cumhuriyetin kuruluş yılları (1924-1939) tarım ve sanayi sektörlerinde hızlı büyüme dönemini temsil etmektedir. Bu dönemde tarım sektörü ortalama olarak % 9,7 büyürken, sanayi sektöründeki ortalama büyüme hızı tüm dönemlerin en yüksek hızına ulaşarak %10,3 gibi oldukça yüksek bir performans göstermiştir.
- Sanayi sektörünün en hızlı büyüdüğü ikinci dönem %9,3 ile 1962-1976 ithal ikameci dönemidir.
- Sanayi sektöründe 1980-1988 döneminde sağlanan göreceli yüksek büyüme hızı(yıllık ortalama %6,6), sermaye hareketlerinin tam liberalizasyonunun gündeme geldiği 1989-2004 döneminde %4,8 düzeyi ile oldukça düşük kalmıştır.
- 1980-2004 döneminde sanayi sektöründe sağlanan yıllık ortalama %5,5’lik büyüme hızı 1924-2004(Cumhuriyet tarihinin bütünü); 1924-1939; 1946-1961 ve 1962-1976 dönemlerinin altında bulunmaktadır. Türkiye gibi henüz “olgun” ekonomi aşamasına geçememiş (yarı sanayileşmiş bir ekonomide) ekonomik kalkınmanın esas kaynağı sanayi sektörüdür. Bu bağlamda 1980’li yıllar

ülkenin sanayi kapasitesinin yenilenmediği, sanayi birikiminin (dolayısıyla verimliliğin ve rekabet gücünün) sınırlı kaldığı yıllardır.

- Hizmetler sektörünün dönemler itibariyle ortalama yıllık büyüme hızları incelendiğinde, (hizmetler sektörünün 1960'lı yıllarda tarımın çözülmesine koşut olarak) 1962-1976 döneminde %7,5 büyüdüğü görülmektedir. 1980-2004 döneminde ise hizmetler sektörünün yıllık ortalama büyüme hızının %4,5 oranında gerçekleşmiştir.
- Tarım sektörünün dönemler itibariyle göstermiş olduğu büyüme hızları incelendiğinde; 1924-1939 ve 1946-1961 dönemleri bu sektörün altın yılları iken, 1980-2004 dönemi % 1,3'lük yıllık büyüme oranı ile kriz dönemleri istisna kabul edilirse (1940-1945 dönemi ve 1977-1979 dönemi), Cumhuriyet tarihinin en kötü dönemini temsil etmektedir.
- Sektörel düzeyde büyümenin istikrarını gösteren standart sapma değerleri incelendiğinde, en istikrarsız büyüyen sektörün doğası gereği tarım sektörü olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Cumhuriyetin ilk yıllarında üretimin büyük ölçüde doğal koşullara bağlı olması nedeniyle, 1924-1939 döneminde tarım sektörünün standart sapması oldukça yüksek bir orana yükselmiştir.
- Sanayi sektörünün büyüme açısından 1924-1939 döneminden sonra altın yılları olarak görülebilecek 1962-1976 döneminde sanayii sektörü yıllık ortalama %9,3 oranında büyürken bunu düşük bir standart sapma ile gerçekleştirmiştir.

X. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÜYÜMENİN KAYNAKLARI

Bu bölümde Türkiye ekonomisinde büyümenin kaynakları araştırılarak, sermaye birikim oranlarının ne düzeyde büyümeye kaynaklık ettiği araştırılıp analiz edilecektir. Bunun için *harcamalar yöntemi* ile hesaplanan GSYİH değerlerinden hareketle büyümenin kaynakları araştırılacaktır.

Bilindiği gibi harcama yöntemine göre milli gelir(GSYİH); özel ve kamusal tüketimi; sermaye birikimi; stok değişimleri ve ihracat/ithalat farkının toplamından oluşmaktadır. Sözel olarak ifade ettiğimiz bu yapıyı simgelerle ifade etmek istersek;

$$Y=C+G+I+(X-M)+ CS \text{ yazılabilir.} \quad (1)$$

Formülde Y; GSYİH; C; Özel nihai tüketim, G; Kamu harcamaları; Sabit sermaye yatırımları (I), net ihracat ise (X-M) ve stok değişmelerini de CS temsil etmektedir.

Burada önce harcama yöntemi ile GSYİH Değerlerindeki gelişme 1980-2004 dönemi için Tablo 49 ve Tablo 50'de gösterilmiştir. Tablo 51-52'de ise GSYİH'yı oluşturan harcama kalemlerinin GSYİH içindeki payları incelenmiştir. GSYİH'yı oluşturan kalemlerin GSYİH'ya katkıları bileşenlerine ayrıştırılmış, bulgular Tablo 54 ve Tablo 55'de gösterilmiştir.

Ayrıştırma analizi yolu ile GSYİH artışları, GSYİH'yı oluşturan kalemlerdeki yüzde değişmelerin, her bir bileşenin bir önceki dönemin milli gelirindeki payıyla çarpılması yoluyla bileşenlerine ayrıştırılmıştır.

Sabit fiyatlarla GSYİH ve harcama unsurlarının GSYİH içerisindeki paylarını gösteren Tablo 51-52 verileri incelendiğinde, özel tüketim harcamalarının (Cp) temel kalemi oluşturduğu, 1980 yılında %77,8 oranda paya sahip bu kalemin ulusal gelirden aldığı payın 2004 yılında %64,1'e düştüğü görülmektedir. Dönemler itibariyle özel tüketim harcamalarının GSYİH içerisindeki payı incelendiğinde, 1980-88 döneminde yıllık ortalama %72,7 oranında paya sahip bulunan Cp kaleminin, 1989-2004 döneminde %64,7 oranına düştüğü anlaşılmaktadır. GSYİH içerisinde Cp'den sonra ikinci ve üçüncü temel ağırlığa sahip bulunan kalem ihracat ve toplam gayri safi sabit sermaye birikimi olduğu, gayri safi sabit sermaye birikiminin payının ele alınan zaman içerisinde çok az artarak %19,5 oranından %23,9 oranına yükseldiği, ihracatın etkisinin ise ele alınan zaman içerisinde %5,3 oranından %44,5 gibi yüksek bir orana ulaştığı anlaşılmaktadır.

İhracatın GSYİH içerisindeki payı incelendiğinde, ihracatın GSYİH içerisindeki payının zaman içerisinde önemli ölçüde yükseldiği, 1980 yılında %5,3 olan payının, 2004 yılında %44,5 oranına yükseldiği anlaşılmaktadır. Ancak ihracat artışı yanında ithalat artışı da önemli boyutlara ulaşmış, 1980 yılı itibariyle (X-M)'in GSYİH içerisindeki payı %-5,4 iken, 2004 yılında %-3,3'e gerilemiştir. Başka bir ifadeyle, (X-M) kaleminin GSYİH üzerindeki etkisi, ithalat değerinin ihracat değerinden yüksek olması nedeniyle negatiftir.

Tabloda dikkat çeken en temel bulgulardan biri, kamu kesimi gayri safi sabit sermaye birikiminde gözlenen dramatik düşüştür. Buna göre GSYİH içerisinde % 9,8 paya sahip kamu kesimi birikim oranı payının, 2004 yılında %4,5'e düştüğü bu

düşüşe en büyük katkıyı kamu kesimi makine ve ekipmanları gayri safi sabit sermaye birikimi tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır: 1980 yılında %4,1 paya sahip kamu kesimi gayri safi sabit sermaye birikim oranı, 2004 yılında %1,2'ye gerilemiştir.

X.1. Harcamalar Yöntemine Göre GSYİH'ı Oluşturan Kalemlerin Büyüme Hızları

Sabit fiyatlarla GSYİH ve harcama unsurlarının büyüme hızlarını gösteren Tablo 53 ve yıllık ortalama değerler cinsinden Tablo 54 verileri incelendiğinde, 1981-88 döneminde yıllık ortalama %7,46 oranına sahip gayri safi sabit sermaye birikim artış hızı 1989-2004 döneminde %5'e gerilediği, gayri safi sabit sermaye birikimindeki bu düşüşe özel ve devlet tarafından katkı yapıldığı anlaşılmaktadır. Buna göre 1981-88 döneminde yıllık ortalama %11,7 oranında büyüyen özel sektör gayri safi sabit sermaye birikim hızının 1989-2004 döneminde yıllık ortalama %6,4 oranına düştüğü Tablo x verilerinden görülmektedir. 1981-88 döneminde yıllık ortalama %3,22 büyüyen devlet kesimi gayri safi sabit sermaye birikimi 1989-2004 döneminde %1,47 oranında gerileme göstermiştir.

Tablo 53'de dikkat çeken en temel gelişme stok değişimelerindeki yıllık ortalama büyüme hızında gözlenmektedir: 1981-88 döneminde %-7,17 büyüyen stok değişimleri kalemi 1989-2004 döneminde yıllık ortalama %-91,21 oranında azalma göstermiştir.

Tablo 53'de dikkat çeken hususlardan biri de özel sektör bina inşaatında gözlenen gelişmedir. 1981-88 döneminde yıllık ortalama %9,3 oranında büyüyen özel sektör bina inşaatı, 1989-2004 döneminde yıllık ortalama %0,41 oranında gerileme göstermiştir.

Tablo 49: 1987 Fiyatları ile GSYİH ve Harcama Unsurları (Milyar TL)

	(Cp)	(Cg)	(It)	(Ig) (1+2)	Meg(1)	(Ocg)(2)	(Ip) (1+2)	Mep(1)	Bcp(2)	(CS)	(X)	(M)	(GDP)
1980	39.112	3.865	9.816	4.918	2.381	2.538	4.898	836	4.062	225	2.645	-5.368	50.296
1981	38.798	4.152	10.190	5.976	2.664	3.312	4.214	898	3.316	1.143	4.483	-6.028	52.739
1982	41.085	4.032	9.672	5.682	2.674	3.009	3.989	1.152	2.838	137	6.135	-6.443	54.618
1983	43.440	4.632	10.474	5.929	2.743	3.186	4.545	1.546	3.000	-257	6.474	-7.430	57.333
1984	44.624	4.743	11.944	6.183	2.498	3.685	5.761	2.509	3.251	341	8.341	-8.811	61.181
1985	45.808	4.583	13.696	7.442	3.271	4.172	6.254	2.493	3.761	125	9.358	-9.794	63.776
1986	48.617	5.112	15.869	7.411	2.962	4.448	8.458	3.335	5.123	609	9.470	-11.428	68.248
1987	51.019	5.845	18.491	7.710	2.722	4.988	10.781	4.042	6.739	687	11.642	-13.269	74.416
1988	51.638	5.783	18.299	6.154	2.529	3.625	12.144	4.082	8.062	-693	13.786	-12.670	76.143
1989	51.105	5.831	18.701	6.348	2.358	3.990	12.353	4.012	8.340	520	13.751	-13.543	76.364
1990	57.803	6.297	21.670	6.915	2.450	4.466	14.755	6.678	8.077	1.513	14.184	-18.027	83.440
1991	58.913	6.579	21.935	7.043	2.569	4.474	14.892	7.077	7.815	-939	14.627	-17.074	84.041
1992	61.282	6.765	23.147	7.202	2.679	4.523	15.945	7.454	8.491	402	16.236	-18.938	88.893
1993	66.545	7.344	29.247	7.721	3.155	4.566	21.526	11.872	9.655	1.486	17.484	-25.715	96.391
1994	62.962	6.938	24.577	5.346	1.491	3.855	19.231	8.691	10.540	-2.925	20.138	-20.090	91.600
1995	66.011	7.411	26.823	4.341	1.282	3.058	22.482	11.495	10.987	1.772	21.746	-26.033	97.729
1996	71.614	8.047	30.598	5.400	1.436	3.964	25.197	14.393	10.805	-463	26.521	-31.376	104.903
1997	77.620	8.379	35.137	6.933	1.956	4.977	28.204	17.438	10.766	-1.420	31.593	-38.417	112.892
1998	78.113	9.036	33.768	7.898	2.329	5.569	25.870	15.301	10.569	-446	35.383	-39.313	116.541
1999	76.077	9.623	28.473	7.213	2.229	4.984	21.260	11.619	9.641	1.896	32.890	-37.876	111.083
2000	80.935	10.304	33.166	8.635	2.686	5.949	24.531	15.946	8.581	3.082	39.233	-47.481	118.950
2001	73.356	9.430	22.783	6.733	1.634	5.098	24.095	16.050	8.045	-1.699	42.097	-35.700	110.267
2002	74.847	9.940	22.611	7.711	2.112	5.598	23.061	14.901	8.160	6.007	46.722	-41.314	118.813
2003	79862	9697	24782	6482	1482	5000	18300	12268	6032	9714	54264	-52.541	125778
2004	87897	9748	32802	6180	1702	4478	26622	19666	6957	11145	61033	-65.515	137110

Kaynak ve Notlar: DİE'den hareketle kendi hesaplamamız. Cp; özel nihai tüketimi, Cg; devlet nihai tüketimini, It; sabit sermaye yatırım tutarını, Ig; kamu sabit sermaye yatırım tutarını, Meg; kamu kesimi makine ve ekipman yatırımlarını, Ocg; kamu kesimi bina ve bina dışı inşaat yatırımlarını, Ip; özel kesim toplam sermaye yatırımlarını, Mep; özel kesim makine ve ekipman yatırımlarını, Bcp; özel kesim bina inşaat yatırımlarını, CS; stok değişmelerini, X; ihracatı, M; ithalatı ve GDP ise GSYİH değerlerini göstermektedir.

Tablo 50: Sabit Fiyatlarla GSYİH ve Harcama Kalemleri (Yıllık Ortalama Değerler) (Milyar TL)

	(Cp)	(Cg)	(It)	(Ig) (1+2)	Meg(1)	(Ocg)(2)	(Ip) (1+2)	Mep(1)	Bcp(2)	(CS)	(X)	(M)	(GDP)
1980-2004	63.712	7.255	22.861	6.896	2.416	4.480	16.640	8.990	7.651	1.332	23.343	-25.425	93.064
1980-1988	44.905	4.750	13.161	6.378	2.716	3.663	6.783	2.321	4.461	257	8.037	-9.027	62.083
1989-2004	1.124.942	131.369	430.220	108.101	33.550	74.549	338.324	194.861	143.461	29.645	487.902	-528.953	1.674.795

Tablo 51: 1987 Fiyatları ile GSYİH ve Harcama Unsurları (%) (Milli Gelir İçerisindeki Yüzde Paylar)

	(Cp)	(Cg)	(It)	(lg) (1+2)	(Meg)(1)	(Ocg)(2)	(lp) (1+2)	(Mep)(1)	(Bcp)(2)	(CS)	(X)	(M)	(GDP)
1980	77,8	7,7	19,5	9,8	4,7	5,0	9,7	1,7	8,1	0,4	5,3	-10,7	100
1981	73,6	7,9	19,3	11,3	5,1	6,3	8,0	1,7	6,3	2,2	8,5	-11,4	100
1982	75,2	7,4	17,7	10,4	4,9	5,5	7,3	2,1	5,2	0,3	11,2	-11,8	100
1983	75,8	8,1	18,3	10,3	4,8	5,6	7,9	2,7	5,2	-0,4	11,3	-13,0	100
1984	72,9	7,8	19,5	10,1	4,1	6,0	9,4	4,1	5,3	0,6	13,6	-14,4	100
1985	71,8	7,2	21,5	11,7	5,1	6,5	9,8	3,9	5,9	0,2	14,7	-15,4	100
1986	71,2	7,5	23,3	10,9	4,3	6,5	12,4	4,9	7,5	0,9	13,9	-16,7	100
1987	68,6	7,9	24,8	10,4	3,7	6,7	14,5	5,4	9,1	0,9	15,6	-17,8	100
1988	67,8	7,6	24,0	8,1	3,3	4,8	15,9	5,4	10,6	-0,9	18,1	-16,6	100
1989	66,9	7,6	24,5	8,3	3,1	5,2	16,2	5,3	10,9	0,7	18,0	-17,7	100
1990	69,3	7,5	26,0	8,3	2,9	5,4	17,7	8,0	9,7	1,8	17,0	-21,6	100
1991	70,1	7,8	26,1	8,4	3,1	5,3	17,7	8,4	9,3	-1,1	17,4	-20,3	100
1992	68,9	7,6	26,0	8,1	3,0	5,1	17,9	8,4	9,6	0,5	18,3	-21,3	100
1993	69,0	7,6	30,3	8,0	3,3	4,7	22,3	12,3	10,0	1,5	18,1	-26,7	100
1994	68,7	7,6	26,8	5,8	1,6	4,2	21,0	9,5	11,5	-3,2	22,0	-21,9	100
1995	67,5	7,6	27,4	4,4	1,3	3,1	23,0	11,8	11,2	1,8	22,3	-26,6	100
1996	68,3	7,7	29,2	5,1	1,4	3,8	24,0	13,7	10,3	-0,4	25,3	-29,9	100
1997	68,8	7,4	31,1	6,1	1,7	4,4	25,0	15,4	9,5	-1,3	28,0	-34,0	100
1998	67,0	7,8	29,0	6,8	2,0	4,8	22,2	13,1	9,1	-0,4	30,4	-33,7	100
1999	68,5	8,7	25,6	6,5	2,0	4,5	19,1	10,5	8,7	1,7	29,6	-34,1	100
2000	68,0	8,7	27,9	7,3	2,3	5,0	20,6	13,4	7,2	2,6	33,0	-39,9	100
2001	66,5	8,6	20,7	6,1	1,5	4,6	21,9	14,6	7,3	-1,5	38,2	-32,4	100
2002	63,0	8,4	19,0	6,5	1,8	4,7	19,4	12,5	6,9	5,1	39,3	-34,8	100
2003	63,5	7,7	19,7	5,2	1,2	4,0	14,5	9,8	4,8	7,7	43,1	-41,8	100
2004	64,1	7,1	23,9	4,5	1,2	3,3	19,4	14,3	5,1	8,1	44,5	-47,8	100

Kaynak ve Notlar: DİE'den hareketle kendi hesaplamamız. Notlar için Tablo 49'a bakınız.

Tablo 52: Sabit Fiyatlarla Harcama Unsurları (GSYİH İçerisindeki Yıllık Ortalama Yüzde Paylar)

	(Cp)	(Cg)	(It)	(lg) (1+2)	(Meg)(1)	(Ocg)(2)	(lp) (1+2)	(Mep)(1)	(Bcp)(2)	CS	(X)	(M)	(GDP)
1980-1988	72,7	7,7	20,9	10,3	4,4	5,9	10,5	3,5	7	0,5	12,5	-14,2	100
1989-2004	67,4	7,8	25,8	6,6	2,1	4,5	20,1	11,3	8,8	1,5	27,8	-30,3	100
1980-2004	69,3	7,8	24,0	7,9	2,9	5,0	16,7	8,5	8,2	1,1	22,3	-24,5	100

Kaynak ve Notlar: Tablo 51'den hareketle kendi hesaplamamız. Notlar için Tablo 51'e bakınız.

Tablo 53: Sabit Fiyatlarla GSYİH ve Harcama Unsurları (Yüzde Artışlar)

	(Cp)	(Cg)	(It)	(lg) (1+2)	(Mep)(1)	(Ocg)(2)	(lp) (1+2)	(Mep)(1)	(Bcp)(2)	CS	(X)	(M)	(GDP)
1981	-0,8	7,4	3,8	21,5	11,9	30,5	-14,0	7,4	-18,4	408,0	69,5	12,3	4,9
1982	5,9	-2,9	-5,1	-4,9	0,4	-9,1	-5,3	28,3	-14,4	-88,0	36,9	6,9	3,6
1983	5,7	14,9	8,3	4,3	2,6	5,9	13,9	34,2	5,7	-287,6	5,5	15,3	5,0
1984	2,7	2,4	14,0	4,3	-8,9	15,7	26,8	62,3	8,4	-232,7	28,8	18,6	6,7
1985	2,7	-3,4	14,7	20,4	30,9	13,2	8,6	-0,6	15,7	-63,3	12,2	11,2	4,2
1986	6,1	11,5	15,9	-0,4	-9,4	6,6	35,2	33,8	36,2	387,2	1,2	16,7	7,0
1987	4,9	14,3	16,5	4,0	-8,1	12,1	27,5	21,2	31,5	12,8	22,9	16,1	9,0
1988	1,2	-1,1	-1,0	-20,2	-7,1	-27,3	12,6	1,0	19,6	-200,9	18,4	-4,5	2,3
1989	-1,0	0,8	2,2	3,2	-6,8	10,1	1,7	-1,7	3,4	-175,0	-0,3	6,9	0,3
1990	13,1	8,0	15,9	8,9	3,9	11,9	19,4	66,5	-3,2	191,0	3,1	33,1	9,3
1991	1,9	4,5	1,2	1,9	4,9	0,2	0,9	6,0	-3,2	-162,1	3,1	-5,3	0,7
1992	4,0	2,8	5,5	2,3	4,3	1,1	7,1	5,3	8,7	-142,8	11,0	10,9	5,8
1993	8,6	8,6	26,4	7,2	17,8	1,0	35,0	59,3	13,7	269,7	7,7	35,8	8,4
1994	-5,4	-5,5	-16,0	-30,8	-52,7	-15,6	-10,7	-26,8	9,2	-296,8	15,2	-21,9	-5,0
1995	4,8	6,8	9,1	-18,8	-14,0	-20,7	16,9	32,3	4,2	-160,6	8,0	29,6	6,7
1996	8,5	8,6	14,1	24,4	12,0	29,6	12,1	25,2	-1,7	-126,1	22,0	20,5	7,3
1997	8,4	4,1	14,8	28,4	36,2	25,6	11,9	21,2	-0,4	206,7	19,1	22,4	7,6
1998	0,6	7,8	-3,9	13,9	19,1	11,9	-8,3	-12,3	-1,8	-68,6	12,0	2,3	3,2
1999	-2,6	6,5	-15,7	-8,7	-4,3	-10,5	-17,8	-24,1	-8,8	-525,1	-7,0	-3,7	-4,7
2000	6,4	7,1	16,5	19,7	20,5	19,4	15,4	37,2	-11,0	62,6	19,3	25,4	7,1
2001	-9,4	-8,5	-31,3	-22,0	-39,2	-14,3	-1,8	0,7	-6,2	-155,1	7,3	-24,8	-7,3
2002	2,0	5,4	-0,8	14,5	29,3	9,8	-4,3	-7,2	1,4	-453,6	11,0	15,7	7,8
2003	6,7	-2,4	9,6	-15,9	-29,8	-10,7	-20,6	-17,7	-26,1	61,7	16,1	27,2	5,9
2004	10,1	0,5	32,4	-4,7	14,8	-10,4	45,5	60,3	15,3	14,7	12,5	24,7	9,0
SS	5,1	6,0	14,0	15,8	21,4	15,7	17,5	27,5	14,6	236,5	15,2	15,7	4,6
YOAİ	3,6	4,1	6,1	2,2	1,2	3,6	8,7	17,2	3,3	-63,5	14,8	12,1	4,4

Kaynak: DİE'den hareketle kendi hesaplamamız.

Tablo 54 : Sabit Fiyatlarla GSYİH ve Harcama Unsurları (Yıllık Ortalama Yüzde Artışlar)

	(Cp)	(Cg)	(It)	(lg) (1+2)	(Mep)(1)	(Ocg)(2)	(lp) (1+2)	(Mep)(1)	(Bcp)(2)	CS	(X)	(M)	(GDP)
1981-1988	3,16	4,79	7,46	3,22	1,37	5,29	11,70	20,84	9,37	-7,17	21,71	10,29	4,74
1989-2004	3,54	3,44	5,00	1,47	1,00	2,40	6,40	14,01	-0,41	-91,21	10,01	12,43	3,88
1981-2004	3,55	4,09	6,13	2,19	1,18	3,58	8,65	17,16	3,24	-63,50	14,81	12,14	4,37

Kaynak: DİE'den hareketle kendi hesaplamamız.

X.2. GSYİH'nın Büyümesine Sektörel Katkılar: Büyümenin Ayrıştırılması

GSYİH'nın büyümesine sektörel katkıları gösteren Tablo 55 ve 56 verileri incelendiğinde, GSYİH büyümesine en büyük katkıyı özel tüketim harcamaları tarafından yapıldığı, iki kriz yılında (1994 ve 2001 yıllarında) sırasıyla %3,7 ve %6,4 oranında gerilediği, bunun sonucunda GSYİH'nın sırasıyla %5 ve %7,3 oranında düştüğü görülmektedir. Hiç kuşkusuz bu kriz yıllarında gayri safi sabit sermaye birikimi de önemli ölçüde düşmüştür. Buna göre, 1994 krizinde toplam gayri safi sabit sermaye birikimi % 4,8 ve 2001 kriz yılında ise %8,7 oranında düşüş kaydetmiştir. Kamu tüketimi ve özel tüketimin toplamında oluşan toplam tüketim değerleri incelendiğinde, 1982-1988 döneminde GSYİH'ya katkısının yıllık ortalama %3,4 olarak gerçekleştiği, 1989-2004 döneminde yıllık ortalama %2,7'ye düştüğü, dönemin bütününde ise %2,9 olarak gerçekleştiği Tabloda rahatlıkla izlenebilir.

GSYİH'ya katkı yapan ikinci temel kalem gayri safi sabit sermaye birikim düzeyidir. Ayrıştırılmış Tablo verilerine göre 1981-88 döneminde yıllık ortalama %1,9 oranında GSYİH'ya katkıda bulunan toplam gayri safi sabit sermaye birikim kalemi 1989-2004 döneminde yıllık ortalama %1 oranında katkıda bulunmuştur. Toplam gayri safi sabit sermaye birikimi 1982-2004 döneminde ise yıllık ortalama %1,3 oranında GSYİH'ya katkıda bulunmuştur.

Net mal ve hizmet ihracatının ise (X-M) 1982-1988 döneminde yıllık ortalama %0,5 olan katkısı, 1989-2004 döneminde yıllık ortalama %0,5 ve dönemin bütününde ise %0,2 oranında gerileme göstermiştir.

Sonuç olarak, GSYİH'ya sektörel katkıların gelişimi toplu olarak değerlendirildiğinde, toplam tüketimin en temel kalem olduğu ikinci temel kalemin gayri safi sabit sermaye birikimi olarak gerçekleştiği ancak bu kalemin GSYİH'ya katkısının özellikle 1989-2004 döneminde önemli ölçüde gerilediği ve bu dönemde yıllık ortalama %1'e düştüğü anlaşılmaktadır.

Tablo 55: GSYİH'nın Büyümesine Sektörel Katkılar: Ayrıştırılmış (Dekompoze Edilmiş)

	(Cp)	(Cg)	(It)	(lg) (1+2)	(Mep)(1)	(Ocg)(2)	(lp) (1+2)	Mep(1)	Bcp(2)	CS	(X)	(M)	(GDP)
1982	4,3	-0,2	-1,0	-0,6	0,0	-0,6	-0,4	0,5	-0,9	-1,9	3,1	-0,8	3,6
1983	4,3	1,1	1,5	0,4	0,1	0,3	1,0	0,7	0,3	-0,9	0,6	-1,8	5,0
1984	2,0	0,2	2,6	0,4	-0,4	0,9	2,1	1,7	0,4	0,9	3,3	-2,4	6,7
1985	2,0	-0,3	2,9	2,1	1,3	0,8	0,8	0,0	0,8	-0,4	1,7	-1,6	4,2
1986	4,4	0,8	3,4	0,0	-0,5	0,4	3,4	1,3	2,1	0,8	0,2	-2,6	7,0
1987	3,5	1,1	3,8	0,4	-0,3	0,8	3,4	1,0	2,4	0,1	3,2	-2,7	9,0
1988	0,8	-0,1	-0,2	-2,1	-0,3	-1,8	1,8	0,1	1,8	-1,8	2,9	0,8	2,3
1989	-0,7	0,1	0,5	0,3	-0,2	0,5	0,3	-0,1	0,4	1,6	-0,1	-1,1	0,3
1990	8,8	0,6	3,9	0,7	0,1	0,6	3,1	3,5	-0,3	1,3	0,6	-5,9	9,3
1991	1,3	0,3	0,3	0,2	0,1	0,0	0,2	0,5	-0,3	-2,9	0,5	1,1	0,7
1992	2,8	0,2	1,4	0,2	0,1	0,1	1,3	0,4	0,8	1,6	1,9	-2,2	5,8
1993	5,9	0,7	6,9	0,6	0,5	0,1	6,3	5,0	1,3	1,3	1,4	-7,6	8,4
1994	-3,7	-0,4	-4,8	-2,5	-1,7	-0,7	-2,4	-3,3	0,9	-4,5	2,8	5,8	-5,0
1995	3,3	0,5	2,4	-1,1	-0,2	-0,9	3,5	3,1	0,5	5,1	1,8	-6,5	6,7
1996	5,7	0,7	3,9	1,1	0,2	0,9	2,8	3,0	-0,2	-2,3	4,9	-5,5	7,3
1997	5,7	0,3	4,3	1,4	0,5	1,0	2,9	2,9	0,0	-0,8	4,8	-6,7	7,6
1998	0,4	0,6	-1,2	0,8	0,3	0,5	-2,1	-1,9	-0,2	0,9	3,4	-0,8	3,2
1999	-1,7	0,5	-4,6	-0,6	-0,1	-0,5	-4,0	-3,2	-0,8	2,1	-2,1	1,2	-4,7
2000	4,4	0,6	4,2	1,3	0,4	0,9	2,9	3,9	-1,0	1,1	5,7	-8,7	7,1
2001	-6,4	-0,7	-8,7	-1,6	-0,9	-0,7	-0,4	0,1	-0,4	-4,0	2,4	9,9	-7,3
2002	1,3	0,5	-0,2	0,9	0,4	0,5	-0,9	-1,1	0,1	6,8	4,2	-5,1	7,8
2003	4,2	-0,2	1,8	-1,0	-0,5	-0,5	-4,0	-2,2	-1,8	3,1	6,3	-9,5	5,9
2004	6,4	0,0	6,4	-0,2	0,2	-0,4	6,6	5,9	0,7	1,1	5,4	-10,3	9,0

Kaynak:DPT verilerinden hareketle kendi hesaplamamız.

Tablo 56: GSYİH'ya Sektörel Katkılar (Yıllık Ortalama Değerler)(%)

	(Cp)	(Cg)	(It)	(lg) (1+2)	(Mep)(1)	(Ocg)(2)	(lp) (1+2)	Mep(1)	Bcp(2)	CS	(X)	(M)	(X-M)	(GDP)
1982-1988	3,0	0,4	1,9	0,1	0,0	0,1	1,7	0,8	1,0	-0,5	2,1	-1,6	0,5	5,4
1989-2004	2,4	0,3	1,0	0,0	-0,1	0,1	1,0	1,0	0,0	0,7	2,7	-3,2	-0,5	3,9
1982-2004	2,6	0,3	1,3	0,0	0,0	0,1	1,2	0,9	0,3	0,4	2,6	-2,7	-0,2	4,3

Kaynak:DPT verilerinden hareketle kendi hesaplamamız.

XI. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE BÜYÜME: ZAYIF VE GÜÇLÜ YÖNLER

Bu bölümde Türkiye ekonomisinde büyümeyi destekleyen ve büyüme önünde engel teşkil eden temel konular araştırılıp analiz edilecektir. Böylelikle sürdürülebilir bir büyüme (kuşkusuz kalkınma için) temel olguların saptanması hedeflenmektedir.

XI.1. Zayıf Yönler

- Hiç Kuşkusuz bu çalışmanın da temel konusunu oluşturan yüksek tasarruf oranları ve buradan hareketle elde edilecek yüksek birikim oranları kalıcı ve sağlıklı bir büyüme için temel dinamiklerdir. Türkiye’de tasarruf oranlarının %20’ler eşiğini aşamaması büyüme açısından en temel açmazlardan birini oluşturmaktadır.
- Düşük tasarruf oranları düşük birikim oranları anlamına gelmekte olup, bu da büyümeyi sınırlayan en temel olgudur.
- Ekonomik yapıda etkinsizlik ve verimsizlik büyümeyi sınırlayan olguların başında gelmektedir. Türkiye’de gerek imalat sanayiinde ve gerekse de diğer sektörlerde kişi başına verimlilik düzeyi gelişmiş ülkelerin ve Türkiye’nin katılmak istediği Avrupa Birliği ülkelerinin oldukça altında bulunmaktadır.
- Son yıllarda makro-ekonomik ortamda gerçekleşen düzelme, her ne kadar yatırım iklimi açısından olumlu bir gelişme olarak görülebilse de henüz yatırım ikliminin yaratıldığını söylemek zor gözükmektedir.
- Yatırım iklimi nasıl daha olumlu bir yörüngeye konabilir? Bunun için öncelikle yatırımların maliyetinin düşürülmesi gerekmektedir. Maliyetlerin düşürülmesi için öncelikle şu tedbirler alınmalıdır:
 - İşverenler üzerinde vergi yükü hafifletilmelidir.
 - Enerji maliyetleri aşağı çekilmelidir.
 - Kurumsal ve bürokratik işlemler minimize edilmelidir.
 - Bankacılık sisteminin kredi verme kapasitesini yükseltmek için finansal piyasaların ve Hazinesinin finansman ihtiyacının azaltılması gerekmektedir.
 - İç ve dış borç stokunun hızlı artışı, iç borçların çevrilebilmesi ve yeniden istikrar altında büyümeye geçiş gibi bir dizi makro ekonomik dengesizlikler, Türkiye ekonomisinin 2000’li yıllardaki temel sorunlarını oluşturmaktadır. Özellikle İç borç servisinin kamu harcamaları içerisinde olağanüstü bir paya sahip olması,

bir yandan ekonomik istikrarsızlığa neden olurken, bir yandan da yurt içi tasarrufların sabit sermaye yatırımlarına dönüştürülmesini engelleyerek, ekonominin büyüme potansiyelini olumsuz etkilemekte, üretim ve istihdam kaybına neden olmaktadır.

- Türkiye Kalkınma Bankası'nın kaynakları ve finansman imkanları güçlendirilmelidir.
- Parasal ve parasal olmayan teşvikler selektif ve yönlendiricilik ilkeleri doğrultusunda yeniden yapılandırılmalıdır.
- Teşviklerde proje esasına dönülmelidir. Sektörel teşvikler giderek etkinlikten uzaklaşmaktadır.
- Özellikle ticarete konu olan sektörlerde (temel olarak imalat sanayiinde) rekabet gücünü artıracak verimlilik (teknolojik) artırıcı politikalar izlenmelidir.
- Kilit (öncü) sektörler belirlenmeli, bu sektörler genel yatırım değerlendirme çerçevesinin dışında tutulmalıdır.
- Kayıt dışı ekonomi kayıt altına alınmalıdır. Bunun için halen %30'lar düzeyinde bulunan kurumlar vergisinin aşağı çekilmesi ve bunun sonucunda etkin bir denetleme ve yaptırım mekanizması devreye konmalıdır.
- İşsizliği önlemeyi hedefleyen aktif politikalar izlenmelidir. İşsizliğin olabildiğince aşağı çekilmesi aynı zamanda yurtdışı talep anlamına da geleceğinden büyüme üzerinde olumlu etkide bulunacaktır.
- Tarımın ekonomideki göreceli ağırlığı tedricen azaltılmalı, tarımda atıl kalan işgücü bir sanayileşme ve tarım stratejisi çerçevesinde senkronize edilerek uygulanmalıdır.
- Kırsal kalkınma politikaları tarımsal işgücünü tarım sektöründe tutmak için hızla uygulamaya konmalıdır.
- Ar-Ge'ye ayrılan kaynakların yetersizliği, büyüme açısından önemli handikaplardan biridir. Büyümenin giderek yoğun (entansif) yörüngeye kayması girdilerin niceliğinden çok verimliliği öne çıkarmaktadır.
- Türkiye ekonomisinde kurumsallaşmada yaşanan olumsuzluklar da büyümeyi olumsuz etkilemektedir. Kurumsallaşmanın olmadığı bir yapıda günü birlik kararlar ve vizyonsuzluk büyüme perspektifini olumsuz etkilemektedir.

- Stratejisizlik (özellikle sanayileşme ve teknoloji stratejilerinin gerçekleştirilmemiş olması), ufuksuzluk da büyümeyi olumsuz etkileyen unsurlardan biridir.
- Toplumda son yıllarda artarak devam eden tüketim alışkanlıkları tasarruf bilincini olumsuz etkilemekte, yatırımlara ayrılacak fonları azaltmaktadır. Yeniden bir tasarruf bilinci özellikle okullarda (eğitimin bir parçası olarak) yaygınlaştırılmalıdır.
- İhracat içerisinde emek ve kaynak yoğun sektörlerin temel sektörler olması buna karşın bilim bazlı ve farklılaştırılmış ürünlerin %10'lar gibi düşük paya sahip olması.
- Kamu yatırım harcamalarında son yıllarda eğitim,sağlık gibi yatırımlara ayrılan kaynakların sınırlandırılması. İçsel (endojen) büyüme teorilerinde beşeri sermayenin önemi hatırlanırsa eğitim ve sağlık harcamalarında meydana gelen daralmanın büyümeyi olumsuz etkilemesi kaçınılmazdır.

XI.2. Güçlü Yönler

- Yüksek tasarruf potansiyeli
- Bir yatırım geleneğinin bulunması. Özellikle 1950'li yıllardan günümüze azımsamayacak bir müteşebbis grubu mevcuttur.
- Dinamik bir işgücü (genç nüfusun varlığı).
- Geniş bir pazarın varlığı.
- Eğitimli bir işgücünün varlığı.
- Potansiyel (ekonominin ulaşabileceği büyüme imkanı) büyüme imkanları.
- Bir çok sektörde yatırım açığının bulunması. Olgun ekonomi koşullarına henüz geçilmemiş olması.
- Zengin doğal kaynaklara sahip olunması.
- Tarım sektöründe yaşanan handikaplara rağmen, tarımsal üretimde zengin bir potansiyele sahip olunması.
- Ekonomide sağlanan istikrar.
- Stratejik konum ve doğal kaynaklara yakınlığı.
- Vergilendirmeye uygun geniş bir iktisadi yapının varlığı.
- AB'ne üyelik sürecinde alınan kararlar ve AB hedefine ulaşma vizyonu.
- Bölgesel düzeyde zengin su rezervlerine sahip olunması.

- Flora, fauna zenginliđi ve ürün çeřitliliđi.
- Sanayide anımsanmayacak bilgi birikimi ve sektörel çeřitlilik.
- Belli sektörlerde sağlanan rekabet gücü imkanları.
- Bilimsel bir altyapının varlığı.

XII. SERMAYE BİRİKİM ORANLARI, TASARRUFLAR VE BÜYÜME: TESPİTLER VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

- Kalkınma sürecine bugünün gelişmiş ölkelerine göre (ABD, Japonya, Almanya, İngiltere, Fransa vb.), 1960'lı yıllarda katılan Uzak Doğu Asya ölkelerinin kalkınmalarında en temel parametreler yüksek tasarruf ve yüksek birikim oranlarına dayalı ekonomik gelişme olmuştur. Yüksek tasarruf oranlarına dayalı yüksek birikim oranları, bir yandan içirilmiş (embodied) teknolojik ilerlemeye, bir yandan da "learning by doing - yaparak öğrenme" ya da içsel (endojen) olarak genişleyen eğitim harcamaları nedeniyle de eğitim düzeyinin yükselmesine ve verimlilik artışlarına neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle, bu ölkeler öncelikle yüksek tasarruf oranlarını yatırımlara kanalize etmiş, yüksek birikim oranları da artan verimlilik nedeniyle rekabet gücünün uluslararası piyasalarda yükselmesine neden olmuştur.
- Bir ekonomide sermaye birikim oranı iktisadi büyümenin temel unsurlarından biridir. Sabit sermaye yatırımları sonunda iç ve dış tasarruflara eşit olur ($I=S$). Yatırımlarla iç tasarruflar arasında büyük bir kopukluk yoksa ekonomik büyüme esas olarak ulusal kaynaklara bağlı olarak gerçekleşiyor demektir. Aradaki fark büyüdükçe ekonominin dış kaynaklara, (dış tasarruflara) bağımlılığı artacaktır.
- Ülkemizde büyük bir tasarruf potansiyeli bulunmaktadır. Ve bu potansiyel lüks, zaruri olmayan tüketimi ve israfı azaltarak kısa sürede seferber edebilir. Türkiye'nin milli gelir içerisinde tasarruf ve yatırım oranlarını %30'lara yükseltmemesi için hiç bir neden yoktur. Bunun en temel kanıtı kalkınma sürecinin başlangıcında Türkiye'nin ekonomik yapısına benzeyen Uzak Doğu Asya ölkeleridir ve daha genel olarak da Yeni Sanayileşen Ekonomilerdir (Newly Industrialized Economies, NIE). Ülkemizin tasarruf edilebilir ve yatırıma sevk edilebilir kaynaklarının önemli bir kısmı lüks tüketim ve ithalat için *israf* edilmektedir. Henüz ulusal gelirini gelişmiş ölkeler düzeyine çıkarmamış

Türkiye gibi yarı-sanayileşmiş bir ekonominin, elindeki kıt kaynaklarını yatırımlara ayırması kalkınma açısından elzem gözükmektedir.

- Gelişmiş ülkelerin daha yüksek rekabet gücüne sahip olmaları yüksek sermaye stokundan kaynaklanmaktadır. Sabit sermaye stoku; makine ve ekipmanlar, binalar, ulaşım sistemi, enerji üretim sistemleri ve dağıtım şebekesini kapsamaktadır. Yüksek sabit sermaye stoku yüksek verimlilik anlamına gelmekte bu da ülkenin rekabet gücünü artırmaktadır. Bu bağlamda ülkemizin rekabet gücünün yükselmesi başta üretken sektörlerde (imalat sanayi başta olmak üzere), sabit sermaye stokunun yükseltilmesi ile yakından ilgilidir. Eskiyeen sabit sermaye stoku ve düşen birikim oranlarının, zamanla ülkenin rekabet gücünü (verimliliği) düşürmesi kaçınılmazdır.
- Bilindiği üzere bir ekonomide tasarruf oranlarının seyri gelirle yakından ilgilidir. Gelir arttıkça tasarruf oranının da artması beklenir ($S=Co+bY$). Ancak bu genel kuralın Türkiye ekonomisinde 1970'li yıllardan itibaren önemli ölçüde gerilediği anlaşılmaktadır. 2004 yılına gelindiğinde adam başına gelir 34 yıl öncesine göre %93 artmasına karşın, tasarruf oranı 1970 yılının da altında kalmıştır. Oysa 1950-1977 döneminde gelir artışına paralel yurtiçi tasarruf oranları da artmış %12'den %22,5 oranına yükselmiştir. Başka bir ifadeyle, Türkiye 34 yıl öncesine göre daha yüksek bir gelir düzeyine sahip olmasına karşın hâlâ 1970'li yılların altında bir tasarruf oranına sahip gözükmektedir. Kuşkusuz bu durum ülkenin kalkınma ve büyüme potansiyelini sınırlayan unsurların başında gelmektedir.
- Türkiye, kaynak tahsisinde etkinliği artıran marjinal düzeltmelerle ve geçmişte kullanılmayan atıl kapasiteleri kullanarak ve/veya kapasite kullanım oranlarını yükselterek büyüme hızını artırma olanaklarını artık tüketmiş durumdadır. Bu nedenle önümüzdeki yıllarda kalıcı ve tempolu büyümenin temel koşulu ulusal tasarruf ve yatırım oranlarında çarpıcı artışlara bağlı gözükmektedir. Bu hedefin gerçekleştirilmemesi durumunda 21.yüzyıla durgun, henüz yarı-sanayileşmiş gelişme paradoksunu aşmadan girmesi kaçınılmazdır.
- Türkiye yakın bir zamanda tasarruf potansiyelini %30'lar düzeyine yükseltecek bir potansiyele sahip gözükmektedir. Bunun için ulusal bir tasarruf ve yatırım bilincinin oluşturulması gerekmektedir.

- Türkiye ekonomisinde büyüme hızında ve ödemeler dengesindeki dalgalanmaların ve istikrarsızlığın (son 2 yılda gözlenen olumlu gelişmeler istisna kabul edilirse) temelinde yetersiz birikim oranları ve ulusal tasarruf oranları yatmaktadır. Ekonomide üretim kapasitesinin büyüme hızı, yatırım oranlarının düşmesine bağlı olarak yavaşlayınca, talepten kaynaklanan genişleme konjonktürleri en çok iki yıl içerisinde kapasite sınırlarına dayanarak enflasyon ve/veya dış açığın artması ve reel büyümenin tıkanması (krize girmesi) ile sonuçlanmaktadır.
- Bazı yıllarda ve dönemlerde sabit sermaye yatırımlarının ulusal gelir içerisindeki payı artarken, milli gelirin büyüme hızının düşmesinin nedeni sermayenin doğrudan üretken sektörlerden (tarım, imalat vb gibi) dolaylı üretken sektörlerde (altyapı, konut vb) kayması ve bunun sonucunda yatırımların verimliliğinin düşerek marjinal sermaye/hasıla katsayısının yükselmesidir. Aynı şekilde sıklaşan krizlerde artan atıl kapasite nedeniyle sermayenin verimi düşmektedir.
- Türkiye ekonomisinde iç borç servisinin kamu harcamaları içerisinde ulaştığı olağanüstü boyut yurt içi tasarrufların sabit sermaye yatırımlarına dönüşümünü engellemekte sabit sermaye yatırımlarını ve büyümeyi olumsuz etkilemektedir.
- Türkiye ekonomisinde sabit sermaye yatırımlarında gözlenen düşüşlerin temel nedenlerinden biri de, dünya ekonomisinde meydana gelen dönüşümler sonucunda, Türkiye’de uygulanan iktisat paradigmasının değişmesi ile ilgilidir: Bilindiği üzere 1945-1975 döneminde (“otuz zafer yılı”) egemen olan Keynesgil iktisat politikaları kaynak tahsisine ilişkin müdahaleleri *statik* ve *dinamik* etkinlik çerçevesinde ele almış, piyasa mekanizmasının kaynak tahsisini etkin gerçekleştiremediği, piyasa başarısızlıkları (market failure) durumunda (dışsal ekonomiler, kamusal mallar, eksik veya çalışmayan piyasalar vs) ekonomide statik etkinliği sağlamak için müdahaleyi öngörmüştür. Keynesgil paradigmada dinamik etkinlik ise yapısal değişme, sanayileşme, teknolojik gelişme amaçlarını sağlamak için başvurulan araçları oluşturmuştur. Türkiye ekonomisinde özellikle 1960’lı ve 1970’li yıllarda statik etkinlik fazla önemli olmamış, ağırlıklı olarak dinamik etkinliği sağlamaya yönelik politikalar etkili olmuştur. 1980’li yıllarla birlikte yatırım ve birikim sürecinde gözlenen bu

daralmanın nedenlerinden bir iktisat paradigmasında gözlenen bu değişimde anamalıdır.

- Türkiye gibi yarı-sanayileşmiş, “yatırım açığı” bulunan bir ekonomide, kalkınmanın en temel kaynağı imalat sektörü gibi ticarete konu olan sektörlerdeki sabit sermaye yatırımları/ sermaye birikim oranları ile yakından ilgilidir. Sermaye birikim düzeyinin artması ekonominin üretim kapasitesini geliştirerek verimlilik ve rekabet gücünün artmasına neden olmaktadır.
- Türkiye ekonomisinde sermaye birikim oranlarının *ticarete konu olan ve ticarete konu olmayan* sektörler bağlamında irdelendiğinde, gerek kamu da ve gerekse de özel kesimde ticarete konu olan sektörlerde birikim oranlarının son yıllarda düştüğü görülmektedir. 1980-2004 döneminde kamunun imalat sanayi birikim oranı % 26,3'den % 3,3'e gerileyerek dramatik düzeyde düşmüştür. Kamunun bu dönemde giderek alt-yapı yatırımlarında yoğunlaşması sonucunda imalat sanayiinde neredeyse tümüyle çekilmiş, ancak kamunun bu sektörde çekilmesiyle doğan boşluğu özel kesim dolduramamış, anılan dönemde imalat sanayi özel birikim oranı da % 30'dan %24,9'a gerilemiştir. Ancak, 2003 ve 2004 yıllarında özel kesim imalat sanayi sermaye birikim oranlarında önemli sayılabilecek artışlar gerçekleşmiştir. Buna göre 2003 yılında özel kesim imalat sanayi sabit sermaye yatırımlarının toplam özel kesim sabit sermaye yatırımları içerisindeki payı %39,5'e ve 2004 yılında da %42,3'e yükselmiştir. Ancak karşılaştırma bu kez, toplam imalat sanayi sabit sermaye yatırımlarının GSMH içerisindeki payı çerçevesinde yapıldığında farklı bir tabloyla karşılaşırız. Buna göre 1980 yılında %6,4 olan imalat sanayi birikim oranına ancak 2004 yılında ulaşılabilmiştir. 1980-2004 dönemi arasında hiçbir yılda imalat sanayi birikim oranı %6,4 oranına ulaşmamıştır. Oysa, imalat sanayi birikim oranı (imalat sanayi sabit sermaye yatırımları/GSMH) 1975 yılında %9,6; 1976 yılında %9,8 ve 1977 yılında %9,7 gibi oldukça yüksek oranlarda gerçekleşmiştir. Bu bulgular nasıl yorumlanabilir? Son iki yılda imalat sanayiinde meydana gelen iyileşmeler istisna kabul edilirse, ekonominin en temel, en dinamik, en rekabetçi sektörü 1980'li ve 1990'lı yıllarda büyük ölçüde ihmal edilmiştir.
- Makro ekonomik iktisadi gelişme evrelerine göre sanayi sektörünün gelişim hızları incelendiğinde genel tablo şudur: Sabit fiyatlarla sanayiinin 1924-2004

döneminde ortalama büyüme hızı %6,7'dir. Dönemler içerisinde en yüksek sanayi büyüme hızına 1924-1939 ve 1962-1976 dönemlerinde ulaşılmıştır. 1924-1939 döneminde gerçekleşen % 10,3'lük bir sanayi büyüme hızı oldukça anlamlı bir gelişme olarak görülmelidir. Sanayileşme açısından ikinci parlak dönem ithal ikameci kalkınma dönemidir. 1962-1976 döneminde sanayiinin ortalama büyüme hızı %9,3 gibi oldukça yüksek bir değere ulaşmıştır. Kriz dönemleri istisna kabul edilirse (1940-1945 ve 1978-1979) ortalama sanayi büyüme hızının düştüğü dönem 1980-2004 dönemidir. Bu dönemde gerçekleşen %5,5'lik ortalama büyüme hızı Cumhuriyet ortalamasının altında bir büyüme hızını temsil etmektedir. Bu dönemin bir alt dönemi olarak alınabilecek 1989-2004 döneminde ise sanayiinin ortalama büyüme hızı %4,8 ile "normal" dönemlerin en düşük sanayi büyüme performansını göstermektedir.

- İmalat sanayi gibi ticarete konu olan sektörlerde sermaye birikim oranlarında meydana gelen aşınma ile birlikte yatırımların giderek karayolları ve konut gibi olgunlaşma dönemi zaman alan ve reel getirisi görece düşük sektörlerde yoğunlaşması sonucunda yatırımların ortalama verimlilik düzeyi düşmüş, marjinal sermaye/hasıla katsayısı (ICOR) yükselmiştir.
- Yatırımların ticarete konu olmayan sektörlerde yoğunlaşmasının temel nedenlerinden biri kısa vadeli sermaye hareketleridir. Her türlü sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği 1989 yılından itibaren (32 Sayılı Karardan sonra), kısa vadeli, spekülasyon amaçlı sermaye girişleri ticarete konu olmayan sektörlerde kârlılığı ve yatırımları artırırken, imalat sektörü gibi ihracatçı sektörlerde kârlılığı ve yatırımları olumsuz etkilemiştir.
- Kârlılığın ticarete konu olan ve ticarete konu olmayan sektörler arasında farklılaşmasının nedenlerinden biri de fiyatlama davranışı ile ilgilidir. Bilindiği üzere tekellerde piyasalarda faaliyette bulunan sektörlerde "mark-up fiyatlama" geçerli iken, rekabetçi sektörlerde "esnek fiyatlama" geçerlidir. Mark-up fiyatların geçerli olduğu piyasalarda girdi maliyetlerindeki artışlar mark-up fiyatlama yolu ile tüketicilere yansıtılırken, *esnek fiyatlamada* bu mümkün olmamaktadır. İhracata dayalı çalışan bir sektör dünya fiyatlarını veri almak durumundadır. Başka bir ifadeyle, girdi maliyetlerindeki artışları ticarete konu olmayan sektörlerde olduğu gibi yansıtma imkanından yoksundur. Bu durum

ticarete konu olmayan sektörlerde kârlılığın ve yatırımların artmasında rol oynayan faktörlerden birisidir. Diğer yandan sermaye girişlerinin neden olduğu aşırı değerlenmiş yerli para, ülkenin rekabet gücünü düşürerek ithalatı patlatmakta, bunun sonucunda ticarete konu olan sektörler de yatırım, üretim ve istihdam kayıpları gündeme gelmektedir. Ticarete konu olmayan sektörler ise yerli paranın değerlenmesi sonucunda daha uygun koşullarda girdi temin ederek, *mark-up fiyatlama* ile kârlarını artırabilmektedir.

- Uzun dönemli iktisadi analizlerde kullanılabilecek en temel parametre büyümedir. Büyüme bir ekonomide geniş anlamda kalkınmanın da en temel göstergesidir. İktisadi büyümenin ve yapısal değişimin kaynakları arz ve talep tarafından belirlenmektedir. Büyüme arz tarafından sermaye birikimi, teknolojik gelişme ve işgücünün artış hızı tarafından belirlenirken, talep yönüyle ise iç pazarın genişlemesinin, talep yapısında yarattığı değişme yoluyla gerçekleşmektedir. Büyümenin uzun dönemde en temel bileşeni yüksek oranlarda gerçekleşen birikim ve tasarruf oranlarıdır.
- Türkiye ekonomisinde büyümenin dönemler arasında önemli ölçüde farklılaştığı görülmektedir: İktisat politikaları bağlamında, büyümenin evreleri incelendiğinde, en hızlı büyümenin 1924-1939; 1946-1961 ve 1962-1976 dönemlerinde gerçekleştiği görülmektedir. 1924-1939 döneminde, milli gelirin ortalama büyüme hızı % 7,9; 1946-1961 döneminde % 7,6 ve 1962-1976 döneminde ise %6,3 olarak gerçekleşmiştir. Kriz dönemleri istisna kabul edilirse (1940-1945 ve 1977-1979) ihracata dayalı büyüme modelinde ortalama büyüme hızı düşmüştür. 1924-2004 döneminde ortalama yıllık büyüme hızının sabit fiyatlarla %5,0 olduğu göz önüne alınırsa, %4 olan 1980-2004 dönemi ortalama büyüme oranının tüm dönemler içerisinde en düşük büyüme hızını temsil ettiği söylenebilir. 1980-2004 döneminin bir alt dönemi olarak ele alınabilecek 1989-2004 döneminde ortalama büyüme hızı %3,8 ile 1980-2004 döneminin de altında bir büyüme hızını temsil etmektedir.
- Türkiye ekonomisinde son yıllarda, sermaye birikiminin gittikçe yatırım eğilimi en zayıf spekülâtif alanlarda yoğunlaşması sonucu yatırım profili çarpıklaşmakta, üretken sektörlerin üretim kapasitesi gerektiği ölçüde artırılmamaktadır. Önümüzdeki yıllarda sermaye birikiminin başta ticarete konu olan üretken sektörler olmak üzere, yatırımlara yönelik yeniden

yapılandırılması, ülkenin kalkınma stratejisi açısından elzem gözükmektedir. Bu bağlamda imalat sanayiinde kârlılığını artıracak, kaynakların bu sektörlere akışını sağlayacak tedbirlerin alınması gerekmektedir.

- Dışa açılma ile birlikte birikim oranlarında gözlemlenen aşınma, ülkenin üretim ve teknolojik kapasitesinin gelişmesini oldukça olumsuz etkilemiştir. Gelişmiş ülkelerde, 1970'li yılların sonlarında başlayan ve son yıllarda gittikçe hızlanan teknolojik gelişmeler sonucunda üretim süreci büyük ölçüde değişmiş, yeni teknolojiler (esnek üretim teknolojileri) üretim sürecini tanımlamaya başlamıştır. Başka bir ifadeyle, bu yeni teknolojiler sayesinde var olan eski sermaye stoku büyük ölçüde eskimeye başlamıştır. Sermaye stokunu yenilemenin en temel yolunun sabit sermaye yatırımları olduğu göz önüne alınırsa, sabit sermaye yatırımlarında gözlenen aşınmanın ülke ekonomisinin üretim kapasitesini ne derecede olumsuz etkilediği daha iyi anlaşılacaktır. Özellikle imalat sanayi gibi ticarete konu olan sektörde yaşanan birikim oranlarındaki olumsuz gelişme ülkenin uzun dönemde ihracat ve rekabet gücünü de olumsuz etkileyecektir.
- GSYİH'nın büyümesine sektörel katkılar incelendiğinde, GSYİH büyümesine en büyük katkıyı özel tüketim harcamaları tarafından yapıldığı, iki kriz yılında (1994 ve 2001 yıllarında) sırasıyla %3,7 ve %6,4 oranında gerilediği, bunun sonucunda GSYİH'nın sırasıyla %5 ve %7,3 oranında düştüğü görülmektedir. Hiç kuşkusuz bu kriz yıllarında gayri safi sabit sermaye birikimi de önemli ölçüde düşmüştür. Buna göre 1994 krizinde toplam gayri safi sabit sermaye birikimi % 4,8 ve 2001 kriz yılında ise %8,7 oranında düşüş kaydetmiştir. Kamu tüketimi ve özel tüketimin toplamında oluşan toplam tüketim değerleri incelendiğinde, 1982-1988 döneminde GSYİH'ya katkısının yıllık ortalama %3,4 olarak gerçekleştiği, 1989-2004 döneminde yıllık ortalama %2,7'ye düştüğü, dönemin bütününde ise %2,9 olarak gerçekleştiği görülmektedir.
- GSYİH'ya katkı yapan ikinci temel kalem gayri safi sabit sermaye birikim düzeyidir. 1981-88 döneminde yıllık ortalama %1,9 oranında GSYİH'ya katkıda bulunan toplam gayri safi sabit sermaye birikim kalemi, 1989-2004 döneminde yıllık ortalama %1 oranında katkıda bulunmuştur. Toplam gayri safi sabit sermaye birikimi 1982-2004 döneminde ise yıllık ortalama %1,3 oranında GSYİH'ya katkıda bulunmuştur.

- Net mal ve hizmet ihracatının ise (X-M) 1982-1988 döneminde yıllık ortalama %0,5 olan katkısı, 1989-2004 döneminde yıllık ortalama %0,5 ve dönemin bütününde ise %0,2 oranında gerileme göstermiştir.
- GSYİH'ya sektörel katkıların gelişimi toplu olarak değerlendirildiğinde, toplam tüketimin en temel kalem olduğu ikinci temel kalemin gayri safi sabit sermaye birikimi olduğu, ancak bu kalemin GSYİH'ya katkısının özellikle 1989-2004 döneminde önemli ölçüde gerilediği ve bu dönemde yıllık ortalama %1'e düştüğü anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

DPT(2005), *Ekonomik ve Sosyal Göstergeler*, Ankara.

DPT(2005), *Temel Ekonomik Göstergeler*, Ankara

DİE (2003), *İstatistik Göstergeler 1923-2002*, Ankara.

Eşiyok, B.A.(2004), *Türkiye Ekonomisinde Kalkınma Stratejileri ve Sanayileşme (Dün-Bugün-Yarın)*, Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü Yayını, GA-04-2-9, Ankara

Eşiyok, B.A.(2003), *Kalkınma Sürecinde İstihdam, Birikim, Büyüme ve Sektörel Gelişme Dinamikleri*, Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü Yayını, GA-03-8-16, Ankara

Eşiyok, B.A. (2002), *Türkiye Ekonomisinde İhracata Dayalı Büyüme Modeli ve İmalat Sanayiinin Yapısı*, Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü Yayını, GA-02-6-15, Ankara

Eşiyok, B.A. (2001a), *Türkiye Ekonomisinde Sabit Sermaye Yatırımlarının Gelişimi ve İhracatın Yapısı*, Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü Yayını, GA-01-5-10, Ankara

Eşiyok, B.A. (2001b), *Dünya Rekabet Gücü İçerisinde Türkiye'nin Yeri*, Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü Yayını, GA-01-4-7, Ankara

Eşiyok, B.A. (2001c), *Türkiye Ekonomisinde Yeniden Yapılanma Sürecinde İhracat ve Rekabet Gücündeki Gelişmeler*, Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü Yayını, GA-01-2-5, Ankara

Eşiyok, B.A. (1999), *İmalat Sanayiinde (Kamu-Özel Sektör Ayrımı Ekseninde) Ücret ve Verimlilik Serilerinin İstatistiksel ve Ekonometrik Bir Analizi*, Türkiye Kalkınma Bankası Araştırma Müdürlüğü Yayını, GA/99-3-6, Ankara

Pamuk, Ş. (2002), "Economic Growth in Comparative Perspective", *ODTÜ İktisat Kongresi Tebliği*, Ankara.

IMF (2004), *World Economic Outlook*, September

IMF (2003), *International Financial Statistics*, September

www.imf.org

www.tcmb.gov.tr

www.unctad.org

www.fed.org